100553

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST TEJELLÁTÁSA

ÍRTA

Dr SOLTY ERNŐ

86. KÖTET 1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. O. 997/86.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST TEJELLÁTÁSA

ÍRTA

Dr SOLTY ERNŐ

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

310353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
438 N 4091 55.

Budapest székesfőváros házinyomdája 1936 — 6778 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 5

Budapest tejellátásának története 7

Budapest tejellátásának mai helyzete.

I. Termelés 38

1. *A vidékről Budapestre szállítók tejtermelése* 38
2. *A »zárt-terület« tejtermelése* 40
   a) Budapest tejtermelése 42
   b) A »zárt-terület«-en levő megyei városok és községek tejtermelése ... 47

II. A tejfelszállítás szervezete és működése. 48

1. *A tejfelszállítás* 48
2. *A tejfelszállítás szervezete és működése* 58
   a) A tejszövetkezetek 61
   b) Az iparengedélyes vidéki tejüzemek 70
      aa) A törzskerettel rendelkező üzemek 71
      bb) A »milimári«-üzemek 71
      cc) Közvetlenül a fogyasztóknak szállító (vidéki városi tejellátó) üzemek 72
   c) A termelői igazolványos termelők 72
   d) A törzskerettel rendelkező tejtermelők 73

III. A tej szállítása 77

1. *A vidéki szállítás* 77
   a) Közvetlen — a vasúti állomáshoz való — szállítás 77
   b) Közvetett — a tejgyüjtőállomáson keresztül való — szállítás 78
2. *A Budapestre szállítás* 79
   a) A vasúti szállítás 79
   b) A tengelyen történő szállítás 81
   c) A gyalog felhozatal 83
3. *A tejüzembe való beszállítás* 85
4. *A tejüzemből való kiszállítás* 86

IV. A budapesti tejkereskedelem 88

1. *A tejnagykereskedelem (városi tejellátó üzemek)* 89
2. *A tejkiskereskedelem* 95

Oldal

V. A budapesti tej minősége és annak ellenőrzése 97

1. *A tejforgalom szabályozása* 97
2. *A budapesti tej minősége* 100
3. *Az ellenőrzés szervezete, az ellenőrzőszervek és ezek tevékenysége* 112

VI. A tej ára 119

1. *A tej áralakulása* 122
2. *A tej termelői ára* 125
3. *A tej fogyasztói ára* 129

a) A szállítás költsége 130
b) A budapesti tejelosztás költsége. A »spannung« 131

aa) A tejnagykereskedelem és a tejipari üzemek költsége és haszna 131
bb) A tejkiskereskedelem költsége és haszna 133
cc) A budapesti fogyasztói tejre kivetett illetékek 134

VII. A kereslet.

1. *A tejfogyasztás* 134
2. *A tejfogyasztási propaganda* 140

Tejellátási rendszerek.

Külföldi városok tejellátása 143
1. Az Amerikai Egyesült-Államokban 144
2. Németországban 145
3. Ausztriában 149
4. Olaszországban 151
5. Franciaországban 156

Irodalom 158

Bevezetés.

A tejgazdaság, a tej és tejtermékek előállítása a legrégibb foglalkozási ágak egyike. Különösen az észak-európai országokban fejlődik legelőször és éri el a legmagasabb fokot. Ez országokban jelenleg is a legtökéletesebb.

Igen erős fejlődésnek indul minden európai országban a tejgazdaság a mult század 60-as, 70-es éveiben. Ennek oka elsősorban a nyomásos gazdálkodásról való áttérés a váltógazdaságra, elsősorban az ú. n. »norfolki négyes«-re (búza, takarmányrépa, árpa lóherével és lóhere). Itt az üzemrendszernél a több takarmány (lóhere, takarmányrépa) termelése tette lehetővé a több és jobb tehén tartását, a több tejtermelést. A másik ok viszont, hogy a gyapjújuhászat háttérbe szorul; a gyapjú-juhokat kiszorítja a tejelő szarvasmarha, másrészt megjelenik az európai piacokon a tengerentúli gabona, ami a gabonatermelés rentabilitását kétségessé teszi s a gazdákat a szarvasmarhatenyésztés, különösen a tejgazdaság bevezetésére és fejlesztésére ösztönzi.

Forradalmi jellegű újítást és eddig nem remélt fejlődést ért el a tejgazdaság a fölözőgép feltalálása (Lefeldt 1875-ben és de Laval 1879-ben) által. A tejgazdasági gépipar igen nagy mértékű fejlődése idézte elő, hogy az eddigelé kisipar jellegű tejgazdaság mindinkább nagyipari jelleget ölt. A tej tejtermékké való feldolgozása most már nem a termelőnél a háztartásban történik, hanem a termeléstől mindinkább különváló — önálló iparággá fejlődő — tejüzemekben.

A technikai fejlődésen kívül az állattenyésztési, takarmányozási, tejkémiai és bakteriológiai ismeretek is nagymértékben fejlesztették a tejgazdaságot.[1])

Azonban a termelés a technikai, állattenyésztési, tejkémiai, stb. fejlődés dacára sem emelkedhetett volna magas fokra, ha a tej és tejtermékek iránti kereslet nem fokozódik oly nem remélt, nagy mértékben. E nagy kereslet egyrészt az igények differenciálódása, kifinomodása, az általános jólét és másrészt a városok lakosságának nagymérvű számbeli megnövekedésének a következménye volt.

[1]) *Gratz Ottó:* »A tej és a tejtermékek.« — Budapest 1925. 3. l.

A tejgazdaság alsóbb fokán igen nagy mértékben elősegítette a felvirágzást az is, hogy a tej és tejtermékek nincsenek a távolabbi országok versenyének kitéve. Azonban a legutolsó három-négy évtizedben a mindinkább tökéletesedő és gyorsuló forgalom, nemkülönben a hütőtechnika óriási mértékű fejlődése a távolságokat leküzdve, mindinkább közelebb hozza a termelőhelyet a fogyasztópiachoz. E nagymértékű technikai fejlődés avatta a tejtermékeket világpiaci áruvá.

Ma már a világpiacon újzélandi, ausztráliai, szibériai vajjal, délafrikai és kanadai sajttal kell számolnunk és ezekkel a versenyt felvennünk.

Idővel talán a friss (teljes) tej is erős versenytársat kap a mindinkább tökéletesített tejiparban- és tejkonzervekben. (Pl. Amerikában.)

Budapest tejellátásának története.

A városi lakosság tejszükségletének biztosítása, egészséges, friss tejjel való ellátása a közélelmezési politika legfontosabb feladatainak egyike.

Csonka-Magyarországon Budapest székesfőváros és a jövendő »Nagy-Budapest« az a város, illetőleg országrész, amelynek, mint tejpiacnak, az egész országra kiható fogyasztópiaci vonzása van.

A fővároson, illetőleg ez országrészen kívül Csonka-Magyarország főbb városi tejfogyasztó piacai: Pécs, Miskolc, Győr, Sopron, Baja, Debrecen, Székesfehérvár és Szeged.

Budapest állandó népszaporulatával a városi lakosság tejellátásának kérdése mindjobban előtérbe nyomult. A népesség gyors szaporodása igen nagy problémává avatta a nagy városnak a hamar romlandó áruval: a tejjel való ellátásának kérdését.

A régebbi időben a városban szétszórtan lakó lakosok, sőt akik még a város középpontjában is laktak, igen könnyen elláthatták magukat tejjel a városi tehenészetekből, a könnyen és hamar megközelíthető mezőgazdasági jellegű elővárosokból és közeli falvakból. Csak elenyésző csekély mennyiséget kellett távolabbról a városba behozni. A város és a város körül elterülő szűk kis körzet igen jól és zavartalanul ellátta a várost tejjel.

Ekkor még a székesfőváros közigazgatási területén a lakosság számához viszonyított fejőstehénlétszám és az ezáltal termelt tejmennyiség aránylag igen magas volt. Ez az arány azonban rohamosan eltolódott, mivel a lakosság számának állandó és gyors emelkedésével a tehénlétszám nem tartott lépést, sőt állandó csökkentést mutatott fel.

1881-ben	5.833	drb	tehén,	370.767	lakos;	1000	lakosra	16	drb	tehén jut
1901-ben	5.402	«	«	734.165	«	1000	«	7·4	«	« «
1925-ben	1.093	«	«	960.995	«	1000	«	1	«	« «
1930-ban	1.919	«	«	1,004.980	«	1000	«	2	«	« «

Láthatjuk tehát, hogy már az első 20 év alatt a lakosság megkétszereződött, míg a fejőstehén-létszám 431 darabbal csökkent, tehát az 1000 lélekre eső fejőstehén 16 drb-ról 7·4 darabra, majdnem a felére redukálódott. Még 1881-ben a székesfővárosban levő tehenészetek által termelt tejből egy lélekre naponta átlag 0·1 liter tej jutott. Ez az akkori kismértékű tej- és tejtermékfogyasztás mellett igen tekintélyes hányadban fedezte a tejszükségletet.

A későbbiekben a fejőstehén-létszám a főváros tejellátásában csak jelentéktelenebb tényezőként szerepel.

A vasúti forgalom tökéletesedése és növekedése által a tejbehozatal egy állandóan bővülő, de egy-egy időszakban meghatározott zónából történt. 1904-ben a gyalog és tengelyen, valamint a vasúton Budapestre érkező tejmennyiség 3 : 4 arányban oszlott meg, a kétféle szállítási mód (1. gyalog és tengelyen és 2. vasúton) között. Ekkor a tengelyen és gyalog felhozott tej maximum 30—35 km. távolságról érkezik. A vasúton érkező tej 5—6 órás távolságról érkezik.[1])

A népesség állandó növekedésével ez a kör mind nagyobb és a város középpontjától mind távolabbra eső lett.

A szállítás egyszerűbb és olcsóbb volta a tejkereskedelmet nagymértékben befolyásolta: a távolabbi zónákból — ahol olcsóbban termeltek és alacsonyabb áron tudta a tejet beszerezni — szállított fel a fővárosba.

A beszállítási terület általános kiterjedésével előállott a tejkereskedelem, mint egy különleges foglalkozási ág, amely a termelő és fogyasztó között mind nehezebben mozgó áruközvetítést, valamint a kínálat és kereslet kiegyenlítését átvette.

Idővel az az üzletág a tej-nagykereskedelemmé és a tej-kiskereskedelemmé tagozódott.

A mult század 80-as éveiben alakult ki Budapesten a tejnagykereskedelem. A Budapesti Központi Tejcsarnok Szövetkezet«-en (1883-ban) kívül ekkor létesülnek: Goldmann József tejüzeme (1884-ben); a Dréherféle tejkereskedés (1882-ben); a »Magyar Kir. Államvasutak Alkalmazottainak Fogyasztási Szövetkezete« (1884-ben) és a »Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete« (1893-ban).

Ezek közül csak az első kettő nevezhető tulajdonképen nagytejüzemnek.

1904-ben már 22 nagy tejkereskedés működött, köztük az ismert két legnagyobb tejkereskedés. Ezek forgalmát az alábbi táblázatban ismertetjük.[2])

3	tejkereskedés	700	liter	napi	átlagforgalommal
1	«	1.000	«	«	«
2	«	1.400	«	«	«
2	«	1.800	«	«	«
2	«	2.700	«	«	«
3	«	3.000	«	«	«
1	«	4.000	«	«	«
1	«	5.000	«	«	«
2	«	6.000	«	«	«
1	«	9.000	«	«	«
1	«	10.000	«	«	«
1	«	12.000	«	«	«
1	«	31.000	«	«	«
1	«	41.000	«	«	«

[1]) *Kozma Dénes* szőv. kerületi vásárfelügyelő: »A tejkereskedelem ellenőrzése« Budapest 1906. 187. l.

[2]) *Kozma Dénes:* i. m. 203. l.

A termelő mindjobban elveszti a fogyasztóval a közvetlen összeköttetést és ezáltal a kereslet ismeretét és az erre gyakorolt befolyását. Ezentúl már nem termel egy bizonyos fogyasztói körzetnek, fogyasztói csoportnak. A tej ezután kerülő úton jut el — a termelő előtt ismeretlen — fogyasztóhoz. A közvetítést a kereskedelem magának kötötte le. Idővel mind nagyobb divergencia lépett fel a termelés és a fogyasztás között.

A tejkereskedelem már igen korán arra szoríttatott, hogy a mezőgazdasági üzemben folytonosan (megszakítás nélkül) előállított tejet hosszabb időszakra megvásárolja, úgyhogy — ellenkezően, mint a többi élelmiszernél — a vásárlást nem a napi kiegyenlítés, a napi mérleg, hanem egy hosszabb időszak mérlege befolyásolja. Ez hozta magával, hogy az el nem használt és visszamaradt gyorsan romlandó áru egész rizikóját a tejkereskedelem viselte. A tejkereskedelem e rizikó viselését, illetőleg ennek kiegyenlítését a termelőnek fizetett alacsonyabb tejárban kereste.

A népesedés erős számbeli növekedése, valamint a kínálat és kereslet közvetlen kapcsolatának igen nagyfokú mellőzése mind többször és többször nagymérvű ingadozásokat idézett elő a termelői tejárakban.

A háború kitörésekor a főváros tejellátása igen magas fokon állott. Az előnyös tejár (18—22 filléres fogyasztói ár) virágzó tejgazdaságot teremtett Budapest közelében. Ez a viszonylagos magas tejkultúra azonban a különböző fokozatokon keletkezett tejkereskedelmi ágazatok előnyeivel és hátrányaival, irracionalis és antihigienikus volt.

Az 1914. évben kitört világháború a főváros tejellátásában mélyreható változásokat idézett elő.

Az 1915. és 1916. években a budapesti tejellátás fokozatos összeomlását — a fentebb már említett okokon kívül — a háborúban fellépett élelmiszerhiány és a blokád következményei idézték elő, amelyek egyrészt a teheneket mint vágómarhát elvonták, másrészt az erőtakarmányok behozatalát elvágták és ezzel a tejtermelést közvetlenül megfojtották.

A fővárosi tejbehozatal és a helybeli termelés állandóan csökkent. Amíg a háború előtt a napi behozatal 300—350 ezer liter volt (1913-ban a napi átlag 304.753 liter), addig az 1915. novemberére lecsökkent 150 ezer literre. A háború előtt a fővárosi tehénállomány a 3000-en mindig felül volt, a háború alatt a felére csökkent.

Ilyenformán a főváros lakosságának tejellátása körül a nehézségek állandóan növekedtek. Az állatárak további emelkedése, a takarmányneműek beszerzésének nehézségei, a bizonytalan szállítási viszonyok, a jéghiány nemcsak a termelés költségeit, de kockázatát is tetemesen fokozták. Előrelátható volt, hogy amennyiben hathatós ellenintézkedések nem történnek, a tejtermelés további visszaesésével kell számolni.

Már az 1915/16. évi tél folyamán annyira alászállott a tejbehozatal, hogy komoly aggodalmak keletkeztek arra nézve, vajjon a főváros lakosságá-

nak tejellátása, — még az akkori redukált mérvben is — zavartalanul biztosítható lesz-e. Ezért a főváros tanácsa kénytelen volt már mélyreható és szigorú intézkedések terveivel foglalkozni.

A termelésben beállott visszaesés feltartóztatása nem sikerült. A termelő gazdák érdekében a főváros emelte a tejárakat, a tehenészetek takarmánybeszerzéséről, a jobb szállításról, a jegelésről stb., mind gondoskodás történt, de mindez nem tudta megakadályozni a termelés nagymérvű lemorzsolódását.

A főváros ekkor a belügyminiszter felhatalmazása alapján megállapította a tej fogyasztói és termelői árát is.

A tanács már 1915/16. évek telén akciót indított — a fővárosi tejhiány csökkentésére — hollandi tehenek behozatalára. E célból egyes nagyobb uradalmakkal megállapodott, amelynek eredményekép 397 darab tehenet importáltak. A megállapodás értelmében az uradalmak az ilyképen nyert tejet a főváros rendelkezésére bocsátották. A főváros ezt a tejet a Budapesti Központi Tejcsarnok Szövetkezet útján hozta forgalomba.

Ugyanekkor a lakosságnak szükséges tej biztosításáról, a tej mikénti szétosztásáról is gondoskodott a főváros közélelmezési ügyosztálya. Bevezette a »tejigazolvány« rendszert, amellyel lehetővé tette a két éven aluliaknak és a betegeknek a tejellátását.

Mindennek dacára, a fővárosba érkező tejmennyiségek állandó csökkenése következtében — különösen a főváros távolabb fekvő részein — mindjobban érezhetővé vált a tejhiány. Így a tejigazolvánnyal rendelkezők tejellátása is kezdett bizonytalanná válni, úgyhogy új szétosztási rendszert kellett bevezetni.

Minthogy az új rendszerrel járó intézkedéseknek az előkészítése és végrehajtása, elsősorban pedig annak minden részletében való feltárása, hogy a fővárosba érkező tej naponta hogyan és hova oszlott szét, nemkülönben a tejfogyasztás egyenletessé tétele és a fővárosba érkező tejkészletek és az egész tejellátás hatósági ellenőrzés alá vonása igen intenzív és közvetlen közigazgatási tevékenységet kívánt, a székesfőváros tanácsa az arra jogosultak zavartalan tejellátásához fűződő nagy érdekekre való tekintettel a közélelmezési ügyosztály keretén belül külön tej-alosztályt létesített, amely 1916-ban »Központi Tejhivatal« néven kezdte meg működését s 1931. évig állott fenn.

A főváros közélelmezésének vezetőit már a háború előtt is foglalkoztatta az a gondolat, hogy saját tejvállalatot alapítsanak vagy egy meglevő tejvállalatot megvásároljanak.

1916-ban a tanács közélelmezési ügyosztálya újra felvetette a háború előtt elejtett tárgyalások fonalát és érintkezésbe lépett a legnagyobb budapesti tejvállalattal: a Budapesti Központi Tejcsarnok Szövetkezettel.

A létrejött megállapodások szerint a szövetkezet 2 millió korona tőkével részvénytársaságot alakított »Budapesti Központi Tejcsarnok R.-T.« cég alatt, amelynek részvényeiből a »Budapesti Állatvásár Pénztár R.-T.« (amely a főváros alapítása volt), 1·5 millió korona névértékű részvényt átvett, vagyis az alaptőke 75%-ának tulajdonosává lett.

Ezután a részvénytársaság 1916. évi augusztus hó 12-én megalakult, augusztus hó 31-én a szövetkezet ingó és ingatlan vagyonát átvette és 1916. évi szeptember hó 1-én megkezdte működését.

Igen érdekes, hogy míg 1916-ban minden lehető módon, — tehenek importálásával, kedvezmények nyujtásával stb. — iparkodtak a főváros zavartalan tejellátását biztosítani, addig már 16 esztendő után a jogszabályalkotásunkban eddig szokatlan módon kellett a Budapestre özönlő nagymennyiségű — és sajnos, felesleges — tejet a felhozataltól távol tartani. Kérdés, vajjon milyen nagy gazdasági tényezőknek kellett ez átalakulásnál közre játszaniok, amelyek a gazdasági életben aránylag rövid idő alatt ily gyökeres átalakulást idéztek elő.

*

Az oláh megszállás után a főváros tejellátásának helyzete lassú, de állandó javulást mutat fel.

1921. év nyarától kezdve e javulás már sokkal gyorsabb ütemű. 1920-ban 64.843 liter; 1921-ben 86.136 liter; 1922-ben 107.959 liter; 1923-ban 111.239 liter és 1924-ben már 150.231 liter édes tej volt az átlagos napi tejszállítás a fővárosi tejüzemekbe.

Ez adatokból és a 2. számú táblázat adataiból megállapíthatjuk, hogy az ország tejtermelése a háború és a forradalmak befejezése után még elég hosszú időn keresztül nem fedezte a belső fogyasztást (a tejtermékek külkereskedelmi forgalmának mérlege még 1928-ban is passzív volt), de évről-évre nagy javulást, emelkedést mutatott fel. Ez emelkedés, e javulás adta az impulzust 1922-ben a jegyrendszeren alapuló forgalmi korlátozás megszüntetéséhez.

Ez időtől (1922-től) kezdve a tej Budapesten teljesen szabadforgalom tárgyát képezte. A szabadforgalom folyománya volt, hogy a belföldi árak magas szinten alakultak ki és ennek következménye, hogy ez a tejtermelő gazdákat a tejtermelés fokozására ösztönözte.

Nagy mértékben hozzájárult ehhez még, hogy a mezőgazdasági üzemek igen nagy mértékben alkalmazták az igavonó állatok helyett a mezőgazdasági erőgépeket — elsősorban a traktorokat. Az üzemeknek az igavonó állatok helyett megfelelő számú haszonállatot kellett beállítaniok, hogy a talajerő-egyensúlyt és a talaj fizikai struktúráját istállótrágyával fenntartsák.

Haszonállatként — a konjunktúrának megfelelően — fejőstehenekét állítottak be.

Jelentékeny tényezőként szerepelt a fejőstehenészetek szaporodásához a szemes terményeknek, elsősorban a kenyér-gabonaneműeknek a nyomott ára, de főleg állandó árzuhanása. Különösen az utóbbi kényszerítette a gazdákat üzemük biztosabb alapokra való fektetésére, átszervezésére. Le kellett térni az egyoldalú szemtermelésről — amely állandóan fluktuáló és csökkenő árviszonyaival az üzem biztonságát veszélyeztette — és az üzem több irányúvá tételével biztosabbá és ezáltal rentábilisabbá kellett tenni a gazdálkodást. Ez átszervezéshez misem kínálkozott jobban, mint a fejős tehenészet, a tejgazdaság konjunktúrája.

A másik tényező csoport a földművelésügyi kormányzat támogató, segítő keze volt, amely különféle kedvezmények nyujtásában nyilvánult meg.[1])

Mind e tényezők hatása folytán a tejgazdaság, illetőleg a tejtermelés erősebb lendületet vett. Ez a termelési emelkedés 1928-ban mutatkozott meg teljes egészében, 1929-ben e fejlődés még fokozódott, úgyhogy ez év nyarán mutatkoztak először az országban tejfeleslegek.

A tejtermelés legnagyobb fokú emelkedése a legjobb s legnagyobb fogyasztó piac, Budapest tejellátó körzetében volt.

A budapesti tejpiac igénye emelkedett, ami által a távolabbi helyeken termelt tej mindjobban kiszorult a budapesti teljes tejkénti fogyasztásból és mindinkább csak feldolgozás útján értékesült.

A főváros közelében fekvő gazdaságok a jópiaci viszonyok előnyét ki tudták használni, mivel a tejüket mint friss teljes tejet (konzum tejet) adhatták el megfelelő magas áron. Természetes, hogy a távolabbfekvő gazdaságok nem élvezték e piaci előnyt. Ennek dacára a budapesti piacra gravitáltak, holott tejüket itt csak alacsonyabban értékesülő tejtermékként, avagy tejtermék- (ipari) tejárban (megterhelve a szállítási költséggel) értékesíthették. Ennek megfelelően a budapesti tejpiac forgalma is állandóan emelkedett, úgyhogy a tejfelhozatal kulminációját 1929. év nyarán érte el (l. az 1. sz. táblázatot).

---

[1]) A tejellátást ellenőrző egyesületek felállításával és ezzel egyidejűleg a szarvasmarha törzskönyvek felfektetésével, úgy minőségileg, mint mennyiségileg javította meg a termelést. A tejforgalom és tejminőség rendeleti szabályozásával (71.000/1924. B. IX. F. M. sz. rendelet) a tejtermelők, a tejkereskedelem és a tejfogyasztók egyetemes érdekeit törvényes alapon biztosította; az ipari rendeletekkel (19.000/1925. F. M. sz. rendelet) a tej forgalmának üzemi kezelését rendezte és rendszerbe foglalta. A tej értékesítésének szervezetét a tejszövetkezetek reorganizálásával és a »Tejszövetkezeti Központ mint szövetkezet« létesítésével — habár nem általánosan — jelentékenyen biztosította. Megalkotta a vajmárkázási törvényt (1925. évi X. t.-c.) és ezzel elnyerte a külföldi piacok bizalmát. — A tejfogyasztás széles körben való megkedveltetése érdekében — a fenti intézkedéseken kívül — a népjóléti miniszterrel együtt megalkotta az »Országos Tejpropaganda Bizottságot« (24.114/1930. F. M. sz. rendelet).

1. A budapesti tejforgalom. — 1913—1934.

Év	A budapesti tejvállalatokhoz érkezett						Vidékről közvetlenül érkezett							
	édestej		savanyú tej		I. összesen		üzemektől		nagytermelőktől		kistermelőktől		II. összesen	
	liter	%	liter	%	liter	%	liter	%	liter	%	liter	%	liter	%
1913	.	.	.	.	110,179.429	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1916	.	.	.	.	60,262.834	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1917	.	.	.	.	39,970.785	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1918	.	.	.	.	33,439.110	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1919	.	.	.	.	18,211.475	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1920	18,606.565	69·9	8,075.575	30·1	26,682.140	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1921	30,563.054	81·5	6,956.811	18·5	37,519.865	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1922	39,707.670	87·3	5,772.941	12·7	45,480.611	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1923	42,931.548	91·5	4,003.167	8·5	46,934.715	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1924	54,406.549	96·5	2,342.573	3·5	56,749.122	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1925	74,461.064	97·3	2,008.518	2·7	76,469.582	78·5	20,965.857	.	.	.	.	.	20,965.857	21·5
1926	93,425.370	98·1	1,767.383	1·9	95,192.753	83·1	19,401.960	.	.	.	.	.	19,401.960	16·9
1927	106,559.947	98·1	2,197.805	1·9	108,757.752	82·9	6,024.505	27·0	6,196.675	27·8	10,058.689	45·2	22,279.869	17·1
1928	117,961.886	98·0	2,085.921	2·0	120,047.807	85·5	4,949.965	24·4	5,778.415	28·5	9,531.276	47·1	20,259.656	14·5
1929	127,403.881	98·2	2,174.065	1·8	129,577.946	86·7	5,392.320	27·2	6,603.716	33·7	7,856.377	39·1	19,852.413	13·3
1930	126,284.292	98·1	2,370.721	1·9	128,655.013	85·6	5,643.500	26·1	6,567.170	30·3	9,423.172	43·6	21,633.842	14·4
1931	114,363.281	98·3	1,932.709	1·7	116,295.990	82·1	7,562.895	29·8	8,671.580	34·1	9,181.626	36·1	25,416.101	17·9
1932	106,780.347	98·2	1,913.352	1·8	108,693.699	83·0	4,980.220	22·4	7,855.253	35·3	9,419.520	42,3	22,254.993	17·0
1933	98,710.846	98·3	1,723.663	1·7	100,434.509	87·1	4,215.499	28·5	5,901.486	39·9	4,663.258	31·6	14,780.243	12·9
1934	99,139.011	97·3	2,736.771	2·7	101,875.782	85·7	5,269·435	30·9	4,450.280	26·2	7,299.029	42·9	17,018.744	14·3

1. A budapesti tejforgalom. — 1913—1934. (Vége.)

Év	Összesen Budapestre érkezett I + II.	Napi átlag	A tejvállalatok				Édestejként forgalomba került		Egy lakosra jutott		
			vasúti és kezelési hiánya		által feldolgozva				évi	havi	napi
	liter	liter	liter	%	liter	%	liter	%	liter		
1913	.	304.753	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1916	.	167.217	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1917	.	109.509	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1918	.	91.615	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1919	.	49.895	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1920	.	73.102	662.158	2·5	4,295.722	16·1	.	.	.	.	.
1921	.	102.794	950.161	2·5	7,028.742	18·7	.	.	.	.	.
1922	.	124.604	1,166.899	2·6	7,225.257	15·9	.	.	.	.	.
1923	.	128.588	1,407.914	3·0	5,736.449	12·3	.	.	.	.	.
1924	.	155.477	1,639.995	2·9	7,744.622	13·7	.	.	.	.	.
1925	97,435.439	266.946	1,807.067	1·8	8,763.281	9·0	86,865.091	89·2	86·86	7·24	0·24
1926	114,594.713	313.985	1,828.809	1·6	10,418.744	9·1	102,347.160	89·3	102·35	8·35	0·28
1927	131,037.621	358.925	2,119.340	1·7	12,762.186	9·7	116,156.095	88·6	116·14	9·68	0·32
1928	140,307.463	384.404	2,231.624	1·6	12,634.916	9·0	125,440.923	89·4	125·44	10·45	0·35
1929	149,430.359	409.398	2,690.416	1·8	14,198.102	9·5	132,541.841	88·7	132·54	11·05	0·36
1930	150,288.855	411.750	2,603.812	1·7	20,594.353	13·7	127,090.690	84·6	127·09	10·59	0·35
1931	141,712.091	388.252	2,385.992	1·7	16,997.113	12·0	122,328.986	86·3	122·53	10·21	0·33
1932	130,948.692	358.755	2,022.773	1·6	20,735.537	15·8	108,190.382	82·6	108·19	9·01	0·29
1933	115,214.752	315.931	2,001.396	1·7	27,400.422	23·8	85,812.934	74·5	85·71	7·14	0·23
1934	118,894.526	325.783	2,075.906	1·7	27,666.258	23·3	89,152.362	75·0	89·10	7·42	0·24

Nagy jelentőségű gazdasági állapot volt, hogy: »tejtermelésünk a belföldi piacot telítette.« Igen örvendetes volt ez, habár értékét nagyban lerontotta a mindnagyobb mennyiségben jelentkező elhelyezhetetlen felesleg. A belföldi piacok telitettsége által a felesleg a külföldi, importra szoruló piacokon keresett elhelyezést. A külföldi piacok a »neomerkantilizmus« és önellátás elvén állva, a nemzetközi munkamegosztást félretéve elzárkoztak és vámfalakat emeltek a piacot kereső magyar tejtermékek elé. Tehát annak a reménye, hogy a belföldi piac felvevőképessége után fennmaradó tejmennyiséget tejtermék alakjában jóáron, maradék nélkül külföldön értékesítsük a fenti ok miatt nem teljesedett be teljes mértékben. Az állandóan növekvő és piacot nem találó tejfelesleg a hazai, szépen ívelő tejgazdaságot igen nagy válságba sodorta.

A külföldi elhelyezés nehézségeinek a tényezői: a behozatalok kontingentálása, a beviteli vámok óriási mértékű felemelése és az alacsony értékesítési ár.

A tejfelesleget külföldön főleg mint vajat lehet értékesíteni. Igen kézenfekvő, hogy a vaj ára a világpiaci vajárak alakulásától függ. Amikor 1929. év nyarán az első tejfeleslegek jelentkeztek, megindult nagyobb mértékben a vajexport. Mivel pedig a vaj ára a világpiaci vaj áralakulásához símul — s ez az óriási túlprodukció miatt igen alacsony volt — a vajexport megindulásával a budapesti fogyasztási tejár 1931. évi augusztusáig 44 fillérről közel 18%-kal 36 fillérre esett le. Az ipari tej 1929. évi augusztusában átlagosan 18 filléres ára több, mint 33%-os áreséssel 12 fillér alá csúszott vissza.

A tejfeleslegként jelentkező ú. n. »ipari tej« és a ténylegesen teljes tejként elfogyasztott (eladott) ú. n. »fogyasztási tej« ára között 50%-os differencia keletkezett. Ezt elsősorban a termelők érezték, mivel a feldolgozás alá kerülő s a fogyasztás csökkenése folytán mindinkább növekedő »ipari tej«-ükért csak félárat kaptak.

Misem természetesebb, hogy a nagy tejfelvevőképességű budapesti piac mind több és több tejtermelőt arra csábított, hogy a teljes tejét a legmagasabb árat fizető fővárosi piacra szállítsa fel.

Ez időszakra esik a fővárosi tejellátás területének — a ma is még nagyrészt fennálló és érthetetlen módon legalizált — óriási mérvű és irracionális kiterjedése.

A tejvállalatok ekkor még mindig kitartottak az igen magas (36 filléres) tejár mellett, dacára annak, hogy a fogyasztóközönség vásárlóereje napról-napra gyengébb lett. Ezt bizonyítja, hogy a fővároskörnyéki községek állandóan növekvő tejfeleslege a vállalati tej áránál alacsonyabb, de mégis igen szép hasznot biztosító áron vevőre talált. Majd a mind újabb és több felözönlő tejmennyiség óriási túlkínálatot idézett elő, ami a tejárat mind lejebb és lejebb szorította. Most már a tejvállalatok sem tartották fenn a budapesti

tejeladási árakat és 1931. évi november hó 13-án az eddigi 36 filléres árakat átlagosan — a még mindig magas — 34 fillérre szállították le.

A folyton növekvő tejmennyiségre jellemző adat, hogy a székesfőváros környékéről vasúton, tengelyen és gyalog közvetlenül a fogyasztóknak tejszállítási jogosítvánnyal szállított tej mennyisége 1929-ben átlag naponta 57.026 l., 1930-ban: 60.237 l. és 1931-ben: 61.502 liter volt. Igen tetemes s állandóan növekvő volt az engedély nélkül beszállított tej mennyisége is.

Természetes, hogy mindkét, de különösen az utóbbi módon beszállított tej termelői, illetőleg szállítói a rendes friss fogyasztói tejárat alákínálták, úgyhogy az 1931. évi november hó 13-ától érvényben lévő 34 filléres üzemi tejár csak névleges volt. E névleges ár fenntartása az üzemek részéről igen rossz politika volt, amely súlyos károsodást jelentett nemcsak a vevők tekintélyes részének elvesztése által, hanem főleg a tejfogyasztó közönségnek a tejfogyasztásától való elszokása által is. A vevőközönség ugyanis az állandóan csökkenő vásárlóképesség mellett — egész természetesen — az olcsó tejet kereste és vásárolta meg. Ennek következménye az volt, hogy a vállalatok — amelyek szigorúan kitartottak a »kartellár« mellett — vevőkörük 10—35%-át elvesztették. Ugyanilyen mértékben csökkent a vállalatok által forgalomba hozott tej mennyisége is (lásd az 1. számú táblázatot).

Azonban nemcsak a felszállítás csökkent évről-évre, hanem az édestejként való eladás is. Viszont a tejtermékké feldolgozott tej mennyisége állandóan emelkedett, ami élénken bizonyítja, hogy a friss fogyasztói tej (teljes tej) fogyasztása rohamosan visszaesett (lásd az 1. számú táblázatot).

A féktelen verseny azonban nem ért véget, a 34 filléres árak mellett nem maradtak el a 26—28 filléres tejárak sem. Mígnem a vállalatok 1932. évi február hó 1-én, épen amikor már a kínálat csökkenésének jelei mutatkoztak, meglepetésszerűen 28 fillérre szállították le a tej árát és ez alapon fizették is addig, amíg azt az 5890/1931. M. E. számú kormányrendelettel életrehívott »Tejármegállapító Bizottság« 1932. évi február hó 24-én ismét 32 fillérre emelte (30.700/1932. F. M. rendelet 2. §-a).[1])

Az ipari tej ára az 1931. évi januárban 10—12 fillér, májusban a legmagasabb 12—15 fillér és a legalacsonyabb októberben 8—10 fillér. Az 1932. évi januárban azonban már csak 7—9 fillért fizettek egy liter »ipari tej«-ért.

Az ipari tejáraknak kiszámítása sem volt megnyugtató a gazdaközönségre, mert az ipari tej árának megállapítása a külföldön és a belföldön eladott vaj árából történt és a tételek arányának kiszámítására nem volt a tejtermelőnek módja. Ezért a közös »Tejgazdasági Bizottság« kezdeményezésére az 1930/1931. évek telén megalakult »Tejtermék Árjegyző Bizottság« az eddig szokásos . . . tól . . . ig jegyzést megszüntette és ezentúl csak egyetlen

[1]) Országos Mezőgazdasági Kamara 1932. évi jelentése.

számban jegyezte azt az árat, amelyen az ármegállapítás idejében a valóban eladott I. rendű teavaj (helyt telep) értékesült. A bizottság 1931. évi áprilisában kezdte meg működését.

A tej ára az 1931. évben, de különösen az év vége felé ingadozást, illetve csökkenést mutatott. Ez az áringadozás a belső fogyasztás csökkenésével és külföldi piacaink kedvezőtlen áralakulásával volt összefüggésben. Amint nőtt a vajtermelés és emelkedett a vajkivitel, annál több tej kelt el kedvezőtlenebb, ipari tejáron és ennek megfelelően annál több tej keresett a budapesti, aránylag még mindig jó tejpiacon értékesülést.

Az összes érdekeltek sürgették a tejpiac rendezését, sőt konkrét javaslatokat is tettek a válságos helyzet megszüntetésére. E javaslatok nagyrészt — a termelők és fogyasztók részéről — arra irányultak, hogy a tejpiacon egyenlő versenyfeltételeket teremtsenek, a féktelen árverseny megszűnjék és a termelői és fogyasztói ár közötti különbség csökkentessék. Az Országos Mezőgazdasági Kamara az Ausztriában rendszeresített árkiegyenlítőalap tervét tartotta legmegfelelőbbnek s ezt javasolta a földművelésügyi kormányzatnak.

A gazdaérdekeltségek ismételt sürgetésére 1931. évi november hó 6-án megjelent az 5890/1931. M. E. számú kormányrendelet, amely az első komoly lépést jelentette a tejpiac rendezése terén.

A rendelet a közbeeső költségek csökkentése érdekében arra törekedett, hogy a tejüzemek lehetőleg teljesen kihasználhassák kapacitásukat. Ezért szüntette meg az újabb iparengedélyek kiadását. Módot ad a rendelet a ki nem használt kapacitású vállalatok összevonására. Felhatalmazza a földművelésügyi minisztert a tej termelői és fogyasztói árának, valamint az üzemi kezelés költségeinek és az üzemi nyereségnek a megállapítására; a viszonteladói jutalék megállapítására (10%); a székesfővárosban a tejkereskedők számának korlátozására. Megszünteti és tiltja a tejjel való házalást. Elrendeli az új termelői (batyus) igazolványok kiadását stb.

A gazdaközönség által vegyes érzelmekkel fogadott rendelet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az alacsony vajárak és a fogyasztás állandó csökkenése következtében még jobban elfajult a helyzet.

A fogyasztóközönség pedig — nem ismerve a rendelet intencióit — nagymértékben elégedetlen volt, a még mindig magasnak tartott tejár miatt és a »tejkartell« (a tejvállalatok) megerősödését és további uralmát hangoztatta.

A tejvállalatok a termelői igazolvánnyal szállító tejtermelők és »milimárik« által, továbbá az engedély nélkül beszállított (ú. n. »betörő«) tej teljes kitiltását szorgalmazták a földművelésügyi miniszteri rendeletben (21.300/1931. F. M. sz. rendelet 2. §-a) meghatározott területről (Budapest, Budafok, Kispest, Pesterzsébet, Rákospalota, Újpest, Albertfalva, Cinkota, Csepel, Pestszentlőrinc, Pestújhely, Rákosszentmihály és Sashalom).

A gazdaérdekeltség ismét sürgette az Ausztriában és Svájcban rendszeresített és bevált árkiegyenlítőalap létesítését.

A földművelésügyi miniszter a gazdaérdekeltségek nyomásának engedve, az érdekeltek javaslatainak feldolgozására és a kérdés »végleges« megoldására egy ú. n. »a tejgazdasági válság megoldására alakult bizottság«-ot hívott össze a 31.040/1932—IV. 2. F. M. számú rendeletével. A bizottság — amely »a tejgazdaság terén felmerült bajok elhárítására, a tejkérdésnek a fővárosra és az egész ország területére való rendezésére, illetőleg javaslattételre« alakíttatott — 1932. év április 23-i kelettel tette meg javaslatát.

Elkészítette annak a kormányrendeletnek a tervezetét, amely hivatva lesz alapjául szolgálni a tejkérdés egész rendezésének.

Tárgyalásainál a bizottság abból indult ki, hogy külön kell választani a Budapest és környéke tejpiac kérdését a vidéki tejpiacétól. Elsősorban az előbbit kell rendezni és csak ennek alapján lesz rendezhető az utóbbi. Ez a felfogás idézte elő azt, hogy a tejkérdés még ma sem érkezett nyugvóponthoz. Tudniilik e két kérdést egymástól nem lehet elválasztani, annyira szervesen összetartoznak. Az egyik kérdés végleges megoldása a másik nélkül elképzelhetetlen.

A rendelettervezet alapján, de nem az összes javaslat figyelembevételével 1932. évi május hó 12-én megjelent a 2700/1932. M. E. számú kormány- és az ezt kiegészítő 32.500/1932. F. M. számú földművelésügyi miniszteri — várva-várt — »tejrendelet«.

E rendeletbe azonban a fenti javaslatnak, illetőleg rendelettervezetnek csak egy része vétetett be. (A kimaradt pontok nagyrészt a később megjelenő 5000/1933. M. E. számú kormányrendeletben nyertek szabályozást.)

E rendelet Budapest és környékének, az ú. n. »zárt-terület«-nek a tejforgalmát meghatározott korlátok közé szorítja. Az eddigi tejrendeletektől lényegesen eltér abban, hogy a tejpiac rendezését az ipari tejen keresztül óhajtja megvalósítani. Legjelentősebb újítása az »árkiegészítő alap« létesítése, mely lehetővé fogja tenni, hogy a jobban értékesült fogyasztási tej után szedett járulékból az ipari tej ára javíttassék és az eddigi aránytalanság csökkentessék. A rendeletnek másik nagyjelentőségű újítása az, amely kötelezővé teszi a tejtermelők szövetségének megalakítását. Az ipari tejjel párhuzamosan gondoskodik a rendelet a fogyasztási tejpiac rendezéséről.

Fenntartja az 5890/1931. M. E. számú kormányrendeletből, illetőleg az ennek alapján kibocsátott 30.700/1931. F. M. számú földművelésügyi rendeletből a hatósági ármegállapítást, újabb iparengedélyek kiadásának tilalmazását stb. A kicsinybeni (fogyasztói) tejeladási árat 32 fillérben, a termelői árat 20 fillérben rögzíti.

A rendeletben megállapított városokra és községekre nézve kontingentálta a tejbehozatalt. Az illető városokba és községekbe csak a tejtermelők szövetségének, a »Tejtermelők Budapesti Szövetségének« (63.772/1932. F. M. számú,

a Tejtermelők Országos Szövetsége: Budapesti Szövetségének megalakulása tárgyában kiadott rendelet alapján) tagjai, akiknek e téren szerzett jogaik vannak, szállíthatnak be tejet. A rendelet szerint azok, akik 1931. évi április hó 1-étől 1932. évi március hó 31-éig bezárólag rendszeresen szállítottak a »zárt terület«-re tejet.

Felállítja az »Országos Tejgazdasági Bizottságot« (a következőkben OTB) s ezt a tejpiac terén felmerülő összes kérdésekben és vitás ügyekben a földművelésügyi miniszter véleményező és javaslattevő szervévé nevezi ki. A kontingensek elosztását, illetőleg az erre vonatkozó javaslattételt is e szerv végzi. A vállalatok az eddig átvett tejet — a rendelet szerint — továbbra is (1932. évi október hó 31-ig) kötelesek átvenni.

Igen szigorú higiéniai intézkedéseket hozott még a rendelet a fogyasztóközönség érdekében is. Általánosságban Budapest eddigi tejellátási rendszerét új alapokra fekteti.

Az eddig megismertekből láthatjuk, hogy az ú. n. »tejkérdés«-t mennyi érdekszál szövi át, mennyi közélelmezési, termelői, higieniai, gazdasági tényező befolyásolja. Ez egész kérdéskomplexum egységes nemzetgazdasági és igazságos megoldása csak az összes tényezők figyelembevételével, az egyes érdekeken felülemelkedve a kollektivérdek szem előtt tartásával és egykézben való egyesítése útján valósítható meg. Valószínűleg ebből az elgondolásból származott vitéz Purgly Emil volt földművelésügyi miniszternek az az intézkedése, hogy életrehívta az OTB-t és ennek első feladatául a budapesti tejpiac rendezését jelölte meg.[1])

Az OTB a törvényes felhatalmazás alapján megkezdte működését és időrendi sorrendben először a budapesti tejpiac szabályozását igyekezett megoldani.

---

[1]) Az »Országos Tejgazdasági Bizottság« (O. T. B.) 1932. évi május hó 17-én tartotta alakuló ülését. Az elnökséget gazdaérdekeltségi tagok töltik be; elnöke: gróf Hoyos Miksa, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke; alelnöke: felsőörsi Nagy Pál, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (O. M. G. E.) alelnöke (egyben a Tejtermelők Budapesti Szövetségének elnöke). — A bizottság 24 tagból áll: a földművelésügyi miniszter részéről a tejtermelők sorából kijelölt 5 tag; az O. M. G. E. részéről 2 tag; 2 tag az Országos Mezőgazdasági Kamara részéről; 2 tag a Szarvasmarhatenyésztő Törzskönyvelő és Tejelést ellenőrző Egyesületek Szövetsége részéről; 1 tag az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ mint Szövetkezet részéről (O. M. T. K.); 1 tag a Faluszövetség kijelölt képviselőiből; 2 tag a Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Miniszter kinevezése alapján; 2 tag Budapest székesfőváros képviseletében; 1 tag a tejkiskereskedők sorából; 2 tag a Tejgazdasági Szövetség részéről és 4 tag a tejüzemi vállalatok képviselőiből.

Az O. T. B.-nak hivatalból tagjai: 1. a földművelésügyi minisztérium tejgazdasági osztályának főnöke; 2. a m. kir. Állatorvosi Főiskola rektora; 3. egy kir. fővegyész (e három a földművelésügyi miniszter szakértője); 4. a tejüzemek felülvizsgálatára alakított bizottság elnöke; 5. Budapest székesfőváros tiszti főorvosa és 6. a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet igazgatója.

Az O. T. B. plenáris ülésein kívül 5 albizottságban működik.

Minden tejszállítónak megállapította a *törzskeretét*, azaz azt a maximális tejmennyiséget, amely az eddigi felszállításának és a rendelet intenciójának megfelelt.

Nagyobb probléma volt az egyes vállalatokhoz szállított tejmennyiségek különböző — ipari vagy fogyasztói tejként történő — elszámolásának kiegyenlítése. Tudniillik az egyes vállalatokhoz szállítók a vállalat fogyasztási tejeladásának mértéke alapján különböző százalékokban részesültek fogyasztási és ipari tejelszámolásban. Ez attól függött, hogy az egyes vállalatok mennyi tejet adtak el fogyasztási tejként s mennyi tej maradt — mint felesleg — ipari tejnek, illetőleg mennyi fogyasztási tejeladást vallottak be.

E különbözetet kiküszöbölendő az OTB bevezette a 33.743/1932. F. M. rendelet alapján a vállalatok közötti »kliring-elszámolást«-t.

Az első ilyen alapon készült elszámolás 1932. évi július hónapra készült el, amikor az ipari tej százalékos aránya 19·34 százalékos volt. Az egyre fokozódó gazdasági romlás és az ennek nyomán járó csökkenő fogyasztás következtében az ipari tejszázalék augusztusban 24·6%-ra, decemberben 42%-ra emelkedett. Ezzel együtt az ipari tej ára július óta 10'86 fillérről 9·5 fillérre esett.

A tejtermelők elégedetlenek voltak az elszámolási móddal. Magasnak találták a törzskereten belüli mennyiségre vonatkoztatott 25—30%-os ipari tejkvótát. E magasan megállapított ipari tejkvótának azonban hármas oka volt. Az egyik oka elsősorban az volt — és ez a módszerben gyökerezett —, hogy nagyobb volt a gazdák törzskerete, tehát a tejfelszállítás mennyisége, mint a tényleges tejfogyasztás. Így tehát egy kb. 30%-os többlet — mint ipari tej — jelentkezett. A másik ok a Nagy-Budapesthez csatlakozott községek piacainak rendezetlensége és az oda mindnagyobb mennyiségben beözönlő ú. n. »betörő tej« konkurrenciája volt. A környező városoknak ugyanis nem volt meg a kötött gazdálkodáshoz szükséges szervezetük, a rendeletek végrehajtása sem volt elég szigorú és elég következetes. Végül a harmadik ok a kereseti viszonyok általános és fokozódó romlása következtében előálló erős fogyasztási csökkenés.

Kifogásolták a gazdák továbbá, hogy mivel ipari tejükért az ipari tejre megállapított alacsonyabb árat kapják, végeredményben az egész törzskeretükre a frankó Budapest termelői ár helyett lényegesen kisebb árat kapnak. Az OTB nem akarva a nagyobb törzskereteket lineárisan leszállítani, megengedte a termelőgazdának az ipari tejkvótának visszatartását (le nem szállítását); avagy tejszín vagy tejföl alakjában való felszállítását. Ilyen formán a gazda, ha csak a törzskeretében megállapított tejmennyiséget szállította le, megkapta 100%-ban a megállapított hatósági fogyasztói tejárat.

A földművelésügyi miniszter a zárt területen a fogyasztási tej árát a 33.100/1932. F. M. számú rendeletben 1932. évi július hó 1-i hatállyal

felemelte, kimondva, hogy a zárt területen a fogyasztási tejnek legkisebb termelői árát literenkint 20·2 fillérben, a kannatejnek fogyasztói (kicsinybeni) árát pedig 34 fillérben állapítja meg. A viszontelárusítói jutalék úgy a kannatejnél, mint a palacktejnél literenkint 3·20 fillért meg nem haladhat. Az árkiegészítő alapba a tejcsarnokok, tejgyüjtőtelepek, tejkereskedelmi és tejtermékeket feldolgozó vállalatok 0·80 fillért, termelői vagy szállítási igazolvánnyal ellátott termelők pedig literenkint 2 fillért kötelesek fizetni. (4. §.)

Majd a 92.773/1932. F. M. számú rendelet 1932. évi november hó 1-ével visszaállította a 32 filléres tejárat, a többi arra vonatkozó rendelkezés érvényben tartásával.

A fogyasztási tejárak Budapest kivételével estek. A budapesti tejárak, valamint a növekedő kivitel ugyanis nem segítettek a vidéki fogyasztási piaci állandó ármorzsolodásokon. (l. a 3. számú táblázatot.) Ennek okát a nemzetközi tejtermékpiac romlásában kell keresnünk.

A vaj-export keretén a külföldi árak a belföldi árak legnagyobb részét meghaladták, a külföldi jelentősebb árcsökkenések azonban mindjobban és jobban eltávolították az exportnál elérhető árakat.

	1929	1930	1931	1932	1933
Exportvaj átlagára (P)	4·55	3·56	2·76	2·—	1·93[1])
A kivitt márkázott vaj megfelel millió liter teljes tejnek[2])	13·5	38·9	46·4	50·9	85·5

1929. évi november hó 1-étől kezdődően a kormány az árdifferencia kiegyenlítésére az állami ellenőrzőjeggyel ellátottan exportált vaj után adótérítést állapított meg.[3])

---

[1]) Prémium nélküli értékesítés mellett 1·37 pengő.

[2]) *Erős Frigyes:* i. m. 3. l. — 1934-ben 363 vagón vajat exportáltunk 5·14 millió pengő értékben.

[3]) 1928-ban az O. M. T. K. átlagos vajeladási ára 5·22 pengő volt, ugyanez évben az összes exportált vaj átlagos értékesítési ára 4·60 pengő; 1929-ben az O. M. T. K. átlagára 5·02 pengő, az export átlagára 4·55 pengő; 1930-tól az O. M. T. K., illetve K. Á. B. (Közös Tejtermék Árjegyző Bizottság) árak és a berlini vajárjegyzés állandóan csökkenő tendenciát mutat. 1930. évi januárban a berlini átlagjegyzés kg-kint még 4·29 pengő, az O. M. T. K. átlagár 4·10 pengő volt. Ez árak ugyanez év december havában már csak 3·54, illetve 3·70 pengőt jelentettek, ami 1931. év december havára 2·92, illetve 3·26 pengőre esett le, még további árlemorzsolódást hozott az 1932. év. (*Löchrer Béla:* »A tejkérdés igazi arculata.« »Mezőgazdasági Közlöny« 1932. évi 10. sz. különlenyomat 13—14. l.) De nem hozott javulást az 1933. esztendő sem.1933. év április havában a kivitt vaj kilogrammja 1·91 pengőért, a belföldön eladott pedig csak 2·80 pengőért talált vevőt. A vajáreséssel lépést tartott az import országok beviteli vámemelése.

	A vaj beviteli vámtételei			
	Ausztriában	Cseh-Szlovákiában	Németországban	Olaszországban
	q-kint pengőben			
1929	69·51	35·57	37·46	19·88
1933	117·30	35·57	102·15	105·32

Tejtermékek külkereskedelmi forgalma 1928—1933. években.[1])

Év	Tej	Tejfel, tejszín	Természetes vaj	Tehéntúró	Juhgomolya	Liptói túró	Sajt		Besűrített tej vagy más konzerv tejpor	Összesen
							lágy	kemény		
				a) *Behozatal*						
				1. Mennyiség (q)						
1928	22.020	—	2.464	10	399	4.908	1.016	1.760	2.248	—
1929	26.594	—	651	19	362	4.144	1.858	615	2.010	—
1930	19.677	—	179	35	150	12.358	1.359	391	1.664	—
1931	2.419	—	532	36	330	956	151	770	694	—
1932	336	—	—	40	194	11	4	49	633	—
1933	—	—	—	26	58	22	—	54	741	—
				2. Érték (1000 P)						
1928	389	—	1.092	1	66	779	361	604	374	3.666
1929	532	—	313	6	61	726	629	210	286	2.763
1930	367	—	68	12	19	411	410	133	212	1.632
1931	41	—	160	7	43	140	52	238	86	767
1932	6	—	—	11	19	2	1	16	67	122
1933	—	—	—	7	5	3	—	18	48	81
				b) *Kivitel.*						
				1. Mennyiség (q).						
1928	3.370	—	1.932	6.245	—	—	64	32	302	—
1929	2.982	13	5.397	6.245	—	253	53	132	491	—
1930	3.248	22	15.564	7.905	—	52	179	237	176	—
1931	10.270	20	18.441	3.654	13	14	325	166	223	—
1932	127	1.127	20.395	2.986	—	10	102	51	14	—
1933	12	6.335	36.462	1.295	5	636	157	92	14	—
				2. Érték (1000 P).						
1928	61	—	800	231	—	—	7	8	46	1.153
1929	60	2	2.453	231	—	41	14	21	64	2.886
1930	55	3	5.543	194	—	8	39	67	33	5.942
1931	154	2	4.974	75	1	2	77	32	43	5.360
1932	2	90	4.072	53	—	1	22	9	3	4.252
1933	—	346	4.680	24	1	68	24	14	1	5.158

[1]) Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1934. évi jelentése alapján.

3. A tejárak alakulása a vidéki városokban havonkint. — 1928—1934.

(Egy liter fogyasztási tej kicsinybeni ára fillérekben.)

Város	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1928.												
Sopron	—	—	—	—	—	34·5	34	33·8	34	36	35·8	36
Nagykőrös	—	—	—	—	—	21	27·5	24·7	24·8	23	35	34
Győr	31	30	31·5	31·5	32	31	30	30·5	30	30	30	31·2
Miskolc	36	35	35	35	33	32	31	36	27	28	34	34
Szeged	29	32·2	36	36·2	31·7	31·7	33·2	35·5	32·5	33	35·3	36
Debrecen	35	33·5	34·7	35·2	29·6	30·5	32·2	31	31·5	35·7	37·5	46·2
Nyiregyháza	—	—	—	—	32	31	29	28	29·5	31·2	36	32
Kecskemét	26·5	28	34·5	35	24·5	27	26	26·5	28·5	27·5	29	29
1929.												
Sopron	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nagykőrös	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Győr	30	30·5	36	35·2	33	28·5	28·5	30·5	32	33·5	32·5	33
Miskolc	34	34	30	27·5	33	29·5	28·7	27·2	26·3	28	31	30·2
Szeged	31·2	33·7	33·2	32·7	35	33·7	32·7	29·7	30·3	29·7	30·1	28·7
Debrecen	36·7	38	36	35·3	32·5	28·7	27	22	22	24	26·5	25·2
Nyiregyháza	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kecskemét	30	32	36	37·6	28	26·5	27·5	24	23·5	23	25	22
1930.												
Sopron	34	34	34	33·5	31·5	31	31	31·5	29·7	29	28·7	28·5
Nagykőrös	16·5	18·2	23·5	25·2	23	21·7	23	19	18·5	17·2	18	17·5
Győr	32	31·5	30	30	30	29	30	29	25	26·7	26	22
Miskolc	28	28	27·7	28	27·3	28·7	27	29·2	22·7	28	27	29·5
Szeged	26·2	25·2	27·5	24	24·7	25·7	26·5	26·5	26	26·5	25·4	24
Debrecen	26	26·2	26·5	26	21·5	20·7	20·5	18·5	20	22	22·7	23·7
Nyiregyháza	27·7	26·5	25	25·7	25·7	20·7	22	19·7	21	22·7	28·7	21·7
Kecskemét	21	23·5	25	24	22·5	20	24·5	21·5	21	22	21	23
1931.												
Sopron	28	27·5	27·5	29	29	28	28	25·2	26·2	27	27	27
Nagykőrös	16	17	18	19	20	19	18	17	16	16	16	15
Győr	23	25	26	26	22	22	22	22	24	22	22·5	26
Miskolc	30	30	28·5	26	26	25	24	24	22	21·5	22	22
Szeged	24	23	24	26	24	24	24	23	21	22	21·5	22
Debrecen	24	22·5	23	24	21	21	21·5	16	18	19	20·5	22
Nyiregyháza	21	22	22·5	24	24	21·2	20	19	19	20	19·6	21·5
Kecskemét	20·5	21·5	24·5	24	23·5	22	20	20·5	20·5	20	19·5	18·5
1932.												
Sopron	27	27	27	27	27	27	26·7	26	26	25·2	25	25
Nagykőrös	13·5	14·7	17·5	17·5	17	15	15	12·5	11	10·5	12·5	11·2
Győr	23·5	20	20	22	22	22	21·2	20·5	20·5	18·5	20	18
Miskolc	22	22	22	22	22	22	22	22	22	24	24	24
Szeged	19·7	19	20·5	21	21·2	20	20	19	18·7	19·5	19·5	18·2
Debrecen	21	22·2	23	22·2	20·5	17·2	16·2	14·7	14·2	16·5	17·2	15·5
Nyiregyháza	19·2	20	21·1	20·2	20·7	19	19·5	19	18	17·7	18·7	18
Kecskemét	18·5	18	19	20·5	14·5	15·5	17·5	19	20·5	15	16	16
1933.												
Sopron	24	24	24·7	23	23·7	23	22·6	22	22	22·5	23	22
Nagykőrös	9	10	10	11	13	12·5	12	14	10·6	9	11	12
Győr	17	16	16	16	16	15	15	15	14·5	14·5	14	14·5
Miskolc	20	20	20	20	20	20	20	20	18	18	18	18
Szeged	16	16	16	16	16	16·5	16·2	16·5	16	14·5	14	15
Debrecen	14	14·5	16·5	16	14	12·5	13·5	12·5	12·2	13·5	15	14
Nyiregyháza	16	16	16·5	16	15	15	15	13·5	13·5	14	14	14
Kecskemét	11·5	12	14	15·5	13	14·5	11·5	11	11	12·5	12·5	13·5
1934.												
Sopron	22	19·5	19	19	19	19	20	21	21	21	20·3	21
Nagykőrös	10	11	11	11	12	12	10·6	10	10	10	11	10
Győr	14	14·5	14	14	14·5	14	14·5	14	14	14	14	14
Miskolc	16·5	15	14	14	13·5	13	13	14	13	13·5	16	17
Szeged	15	14	15	14	14·6	14	14	14	14·5	16	16	17·5
Debrecen	13	15	14	14	12·5	11	9·5	11	13	14·5	16	16·5
Nyiregyháza	13	14	15	14·5	15	14·5	13	13	13	14	14	14
Kecskemét	11	13	14	10·5	12	12·5	11	11	10	12	14	12

A külföldi áraknak nagymértékű esését és a belföldi vajáraktól való nagymérvű eltávolodását a tengerentúli vajáresésen kívül a hazai vaj előállításának a külföldiekkel szemben kétségtelenül igen magas költsége idézte elő. E helyen nem kívánunk részletesen kitérni a magas vajelőállítási költségeket előidéző tényezőkre, csak megjegyezzük, hogy míg Dánia az átlagos évi vajfeldolgozási költséget literenkint 2·5 fillérben kalkulálja, addig ezek a költségek nálunk 5·5—6 fillérre rúgnak.[1])

Természetes, hogy a vajárak ilyen arányú esése az ipari tej árára is kedvezőtlen befolyással volt. Az ipari tej ára rohamosan esett. 1932. év elején a gazdák még 11·3 fillért, 1933. év áprilisában már csak 9·1 fillért kaptak budapesti paritásban egy liter ipari tejért.

A közel egy év előtt kiadott tejrendelet, amely az árkiegészítő alapot életre hívta, nem számolhatott az ipari tejárak ily nagyfokú lemorzsolódásával. Az árkiegészítő alap eredeti hivatása az lett volna, hogy az ipari tejárakat javítsa és a budapesti piacon elért fogyasztói tejárakhoz közelebb hozza. Az egyre rosszabbodó külföldi vajárak azonban ezt a tervet meghiúsították. 1932. évi július hótól kezdve a kivitt vaj az eddig élvezett adótérítésen kívül — a vajárak romlásának eliminálására — az árkiegészítő alapból is dotációban részesedett. Ez az árkiegészítő-hozzájárulás kivitt vajkilogrammonkint — havonta megállapított összegekben — az első hónapban (1932. évi júliusban) 20 fillérrel indult, de 1933. évi áprilisában már 56·6 fillért jelentett. (L. a 4. számú táblázatot.)[2])

A mennyiségileg állandóan növekvő és árban rohamosan csökkenő ipari tejár feljavítására és ezenkívül a vajkivitel dotálására az árkiegészítő alapba befolyt pénzösszeg mind kevesebbnek és kevesebbnek bizonyult. A vajkivitel prémiumjának emelése nem tudott lépést tartani az elérhető — csökkenő — vajárakkal. Így 1933-ban a növekedő kivitel és az egyre távolabbi piacokra való kiszorításunk következtében — az árkiegészítő alap hozzájárulása ellenére — fokozatosan lemorzsolódtak a vajárak.

Különösen az export növekedése gyakorolta a legintenzivebb befolyást a vajexport, az elérhető exportvajárak által befolyásolt ipari tejárra. (A tejtermékek külkereskedelmi forgalmának alakulásáról az 1928—1934. években a 2. számú táblázat nyujt felvilágosítást.)

A táblázatból látható, hogy míg 1928-ban még csak 19 vagón vajat vittünk ki, 1931-ben már 184-et; 1932-ben 204-et. A vajkivitel tehát közvetlenül igen nagymennyiségű tejet érint. De mint rosszul értékesülő felesleg ezenkívül nyomasztólag hat az egész tejpiacra. Ez az áresés jut kifejezésre a vidéki városok fogyasztási tejének áralakulásánál. Ez okozta

---

[1]) *Löcherer Béla:* i. m. 15. l.

[2]) *Erőss Frigyes:* »Tej- és vajértékesítési adatok az 1932—1934. évekről.« Tejtermelők budapesti szövetségének melléklete az 1935. évi II. számú körlevélhez, 11. l.

a belső vajárak csökkenését és a törzskerettel rendelkező gazdaságok ipari tejének rosszabb értékesülését is.

A helyzet tehát tarthatatlan volt és azonnali preventív intézkedésekre szorult: megakadályozni az ipari tej nagyobbfokú áresését. A növekvő ipari tejszázalékkal párhuzamosan tovább esett az ipari tej ára is. Ezzel természetesen a vidéki tejárak is estek, mivel itt nem volt hatósági ármegállapítás, mint a zárt területen.

A budapesti 32 filléres fogyasztói tejár tehát kielégítőnek volt mondható a gazdák, illetőleg a törzskerettel rendelkező tejtermelők részéről.

Egész természetes, hogy a törzskerettel nem rendelkező tejtermelők — más megfelelő értékesítő lehetőség és szervezettség hiányában — iparkodtak a tejüket még ha illegitim úton is beszállítani a zárt területre. Ez ismét maga után vonta az ipari tejszázalék emelkedését és az ipari tejár csökkenését, mivel a fogyasztási tejeladás az illegitim felszállítás következtében összezsugorodott.

A törzskerettel nem rendelkező gazdák elégedetlenek voltak és a szabadforgalom visszaállítását követelték. Az elégedetlenek táborához tartoztak a Budapest és környéki kistermelők is.

A gazda érdekeltségek (az Országos Mezőgazdasági Kamara az OMGE stb.) a kötött forgalom mellett foglaltak állást, mivel a hatósági ármegállapítás — felfogásuk szerint — a gazdáknak feltétlenül előnyös volt. Másrészt — szerintük az ipari tejár alakulása érdekében az árkiegészítő alapot nem lehetett nélkülözni. — Kállay Miklós földművelésügyi miniszter acceptálta ezt az álláspontot, egyben felhívta az összes érdekelt tényezőket, hogy írásbeli javaslataikat haladéktalanul nyujtsák be hozzá.

A törzskeretes tejszállítók a kötött forgalom fenntartását, a részletes végrehajtási utasítás sürgős kiadását, a hatályos ellenőrzés megszervezését, a tejtermékek árszabályozását, a burkolt áralákínálás megakadályozását, az árkiegészítő alap kiépítését és annak révén az ipari tej fokozott támogatását, végül az arra alkalmas vidéki városokra a tejrendeletek kiterjesztését követelték.

A termelői és szállítási igazolvánnyal tejüket közvetlenül értékesítő gazdák egyenlő jogokat és terheket követeltek.

A tejüzemi érdekeltségek a vaj rentábilis előállítására irányuló (rayonirozási) rendelkezések megtételét szorgalmazták.

Az egy évi kötött forgalom mellett szerzett tapasztalatok alapján, a 2700/1932. M. E. számú kormányrendelet anomáliáit részben kiküszöbölve jelent meg az új tejrendelet 1933. május hó 15-én (5000/1933. M. E.) számú kormány, illetőleg 66.900/1933. F. M. számú földművelésügyi miniszteri rendelet).

Az új tejrendelet célja elsősorban a tejtermelő kisgazdák felsegítése és másodsorban a törzskeretes gazdaságok fogyasztásra kerülő tejének ára és a távoli vidékek ipari feldolgozásra vásárolt ipari tejének ára közötti különbség csökkentése volt.

Ennek elérésére az árkiegészítő járulékot minden vonalon felemelte; a vállalatok útján szállított tej járulékát tejliterenkint 0·8 fillérről 2·5 fillérre (később csak 1·7 fillér lesz). A termelői és szállítási igazolvánnyal tejüket közvetlenül értékesítő gazdák hozzájárulási díját 2 fillérről 4 fillérre emelte. A zárt területen működő tehenészetekre tehenenkint és havonkint 10 pengőtől 54 pengőig terjedő járulékot rótt ki a szerint, hogy a tehenészet a vámterületen kívül vagy belül van-e és hogy kapcsolatos-e mezőgazdasági üzemmel vagy sem.

Az árkiegészítő alap így lényegesen megerősödött.

A rendelet módot adott — felhatalmazta a földművelésügyi minisztert az OTB meghallgatása után — a szövetkezetbe tömörült kisgazda-tehenészetek részére újabb vagy nagyobb törzskeret adására. Továbbá előnyben részesítette a törzskönyvezett és államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehenészeteket.

A fogyasztási tej fogyasztói (kicsinyben) eladási árát változatlanul 32 fillérben állapította meg, mint a legutóbbi rendelet (92.773/1932. F. M.); termelői árát ellenben 20·2 fillérről 18·5 fillérre csökkentette; az így nyert 1·7 filléres termelői árcsökkentés összegéből 0·8 filléres arányban a tejvállalatok spannungjának az emelése, 0·9 filléres arányban pedig az ipari tej árának javítása dotáltatott.

Először szerepel az új tejrendeletben a tejszín és a tejföl árának megszabása és fogyasztási tejként történő elszámolása (zsírszázalékonkint 5·6 fillérrel).

Az ipari tej fogalma is szűkebb korlátok közé szorul, amennyiben csak az a tej ipari tej — a rendelet szerint — amelyet az üzemek »feldolgozás végett« a földművelésügyi miniszter által kijelölt központba vagy központokba szállítottak be. Ez az intézkedés, az ipari tej feldolgozásának összpontosítása (5000/1933. M. E. sz. rend. 22. §-ának 5. pontja és a 66.900/1933. F. M. sz. rend. 17. §.-ának első pontja), a leszállított termelői tejár egyik eszközeként szerepelt. Ugyanis az ipari tej feldolgozásának összpontosításától a fogyasztási tej-százalék emelkedése és a vajfeldolgozási eredmény javulása várható.

A rendelet a tejet közvetlenül a zárt területre szállítókat három kategóriába osztotta: 1. 50 literen alul, 2. 50—500 litert és 3. 500 literen felül felszállítókra.

Az 50 literen alul felszállítók (»milimárik«) közvetlen tejszállítását teljesen megtiltotta és elrendelte ezek kényszer-szövetkezetekbe tömörítését, illetve a nem termelő »milimárik« kártalanítását. E szövetkezetek megalakí-

tásával az OMTK-t bízta meg s a megalakítás határidejét 1933. évi június hó 15-ében jelölte meg.

A második kategóriában: az eddig napi 500 literes felszállítást meg nem haladó tejtermelőknek 1933. évi szeptember hó 1-ével új törzskeretet állapított meg s ezzel — megtiltva a közvetlen felszállítást — budapesti tejüzemen keresztül való szállítást rendelt el.

Végül a napi 500 liternél többet szállító tejtermelők közvetlen felszállítási engedélyét megfelelő városi tejellátó üzemi felszerelés beszerzéséhez, illetőleg üzemi kezeléséhez kötötte. Tehát e tejtermelők vagy maguk létesítenek ily üzemet vagy szövetkezetileg létesítenek ilyet avagy eladják ily berendezéssel rendelkező tejüzemeknek tejüket.

A kistermelők (50 literen aluliak) itt azt az előnyt élvezik, hogy szövetkezeteik útján — üzemi kezelés mellőzésével — a székesfőváros által kijelölt vásárcsarnokokban és nyilt piacokon eladhatják a tejüket. A kijelölt helyek ugyanis a székesfővárosi közélelmezési tisztviselők, okleveles gazdák állandó ellenőrzése alatt állanak.

Kimondotta, hogy a zárt területen lévő és fogyasztói tejet (tejszínt, tejfölt) forgalomba hozó tejipari vállalatok kötelesek a Tejipari Vállalatok Budapesti Szövetségét megalakítani, abból a célból, hogy a Tejtermelők Budapesti Szövetségének tagjait és a vállalatokat érintő ügyekben az utóbb említett szövetséggel mindkét szövetség tagjaira nézve kötelezően megállapodhassanak. A tejtermelők kényszerszövetségével szemben tehát a tejipari vállalatok kényszerszövetsége áll. A tejtermékek árjegyzését az OTB-ra bízta.

A tejtermelők nem voltak a rendelettel megelégedve, elsősorban azért, mivel a tejtermelői árat 1·7 fillérrel leszállította. A termelői tejár csökkentését — szerintük — legalább is időelőtti lépésnek kell minősíteni, amire csak akkor kerülhetett volna a sor, ha a kiadott tejrendeletek remélt kedvező hatása már érvényesült. Különösen az fájt a vállalatoknak szállító tejtermelőknek, hogy a termelői tejár rovására a vállalatok spannungjuk növelésére kaptak igéretet.

A közvetlenül tejet szállító termelők sérelmesnek minősítették magukra nézve a rendeletet, amely az árkiegészítő járulék megkétszerezésével súlyos megterhelést ró rájuk, különösen pedig kifogásolták a közvetlen eladás megtiltását és rámutattak a szövetkezeti értékesítés megszervezésének nehézségeire. A rendelet által előírt feltételek és határidők tekintetében méltányos elbánás biztosítását kérték.

Általában a tejtermelők nyomatékosan kívánták a termelői szempontokból előnyös felhatalmazásoknak és intézkedéseknek erélyes végrehajtását és ezúton legalább annak biztosítását, hogy a Budapestre felszállított tej átlagos értékesülése az eddigieknél kedvezőtlenebb ne legyen.

4. Vajértékesítés az 1932—1934. években.

Idő		Márkázott vajeladás		Átlagos vajértékesítés		Elszámolási vajár kg-kint pengő	Árkiegészítés vaj- kg-kint pengő	Adóvisszatérítés	
		belföldön	külföldön	belföldön	külföldön			német	angol
Év	hó	vagón		kg-kint pengő				viszonylatban kg-kint pengő	
1932	V.	16·55	3·7	4·05	3·54	3·95	—	1·—	1·—
1932	VI.	17·4	16·7	3·23	2·99	3·12	—	1·—	1·—
1932	VII.	15·6	16·5	3·09	3·—	3·04	0·20	1·—	1·—
1932	VIII.	14·5	16·3	3·05	2·79	3·05	0·30	0·80	0·80
1932	IX.	13·9	21·1	3·—	2·76	3·04	0·30	0·70	0·70
1932	X.	12·2	20·2	3·03	2·80	3·07	0·30	0·70	0·70
1932	XI.	11·9	19·2	3·01	2·93	3·14	0·30	0·70	0·70
1932	XII.	11·1	22·3	2·89	2·66	3·—	0·40	0·85	1·—
1933	I.	9·3	27·1	2·85	2·42	2·85	0·43	0·85	1·—
1933	II.	10·7	32·6	2·81	2·08	2·70	0·56	0·85	1·—
1933	III.	11·1	18·1	2·81	2·07	2·70	0·56	0·85	1·—
1933	IV.	12·7	17·7	2·80	1·91	2·60	0·566	0·85	1·—
1933	V.	17·8	20·7	2·73	2·06	2·60	0·429	0·85	1·—
1933	VI.	15·4	31·6	2·75	1·91	2·55	0·54	0·50	0·65
1933	VII.	12·4	29·8	2·69	1·753	2·50	0·665	0·50	0·65
1933	VIII.	16·8	17·22	2·62	1·956	2·50	0·435	0·50	0·65
1933	IX.	14·4	33·6	2·61	2·203	2·50	0·243	0·50	0·65
1933	X.	11·6	42·9	2·61	2·055	2·50	0·419	0·50	0·65
1933	XI.	11·6	39·9	2·47	2·076	2·50	0·439	0·50	0·65
1933	XII.	12·0	29·9	2·441	2·111	2·50	0·42	0·50	0·65
1934	I.	11·8	34·8	2·43	1·484	2·15	0·576	[1]	[1]
1934	II.	13·4	40·3	2·405	1·661	2·15	0·399	—	—
1934	III.	14·5	28·2	2·395	1·676	2·20	0·424	—	—
1934	IV.	21·7	18·8	2·383	1·414	2·25	0·68	—	—
1934	V.	30·4	3·9	2·475	1·757	2·475	0·715	—	—
1934	VI.	23·2	26·9	2·489	1·608	2·35	0·622	—	—
1934	VII.	21·2	23·6	2·429	1·274	2·30	0·911	—	—
1934	VIII.	19·7	35·4	2·408	1·639	2·30	0·60	—	—
1934	IX.	18·4	47·8	2·438	1·823	2·25	0·368	—	—
1934	X.	16·5	44·5	2·443	1·729	2·25	0·458	—	—
1934	XI.	16·2	38·8	2·439	2·187	2·30	0·0539	—	—
1934	XII.	18·6	19·6	2·435	2·206	2·35	0·0648	—	—

[1]) 1934-ben a Németországba kivitt vaj adóvisszatérítésben nem részesült, míg a többi országokba kivitt vaj után évi átlagban 46 filléres kilogrammonkinti adóvisszatérítés adatott.

Általában helyeselték, hogy az új tejrendelet is a tejforgalom hatósági szabályozásának és céltudatos irányításának rendszerén nyugszik és elismeréssel állapították meg, hogy rendelkezései a tejtermelők érdekei iránt sok jóakaratot árulnak el és több előnyösnek igérkező intézkedést tartalmaznak.[1])

A tejipari vállalatok általában a spannungjuk emelését, az illegitim és az üzemek rentabilitását veszélyeztető tejbeszállításra vonatkozó rendeletek azonnali szigorú végrehajtását és a vajelőállítás rentabilitását és a vajkivitel előmozdítását szabályozó rendelkezések mielőbbi keresztülvitelét kérték. Ellenezték az ipari tej koncentrációját.

A fogyasztó közönség vegyes érzelmekkel fogadta az újabb tejrendeletet. A »kartell-ellenes hangulat« e tejrendeletben is — különösen a spannung emelése miatt — az ú. n. »tejkartell« győzelmét ismerte fel. A közhangulat általában inkább a »milimári-rendszer« mellett foglalt állást és elítélte ezek kitiltását a tejelosztásból, illetőleg tejszállításból. A fogyasztóközönség e kérdésben nem nyujtott segítőkezet a hatóság embereinek, hanem ahol csak lehetett védelmébe vette — nem ismerve a kérdés mikéntjét — a törvényes rendelet alól kibúvókat. A tejárat még mindig magasnak tartotta s egy liter tejért 20—22 fillért elegendőnek tartott.

Kétségtelen, hogy a leromlott gazdasági viszonyok és az ezután járó vásárlóképesség csökkenésével nem tartott lépést a tej fogyasztási (kicsinybeni) árának csökkenése. Ha a tej ára a jelenlegi 32 filléres kicsinybeni ár helyett 20—22 fillér lenne, akkor ez a budapesti fogyasztóközönség részére napi 40.000 évi 14—15 millió pengő, megtakarítást jelentene. Az is vitán felül áll, hogy a hatósági ármegállapítás a versenyt kizárja. Itt legalább a minőségi verseny érvényesülne. A »spannung« megállapítása is a versenyt kizáró tényezők közé sorolható, mivel ezt az összes — kis és nagy — tejvállalatnak egyformán állapítják meg. Itt érvényesülni kellett volna — magában a tejrendeletben — a részvénytársaságok gazdaságosabb működéséről szóló 4600/1933. M. E. kormányrendeletnek.

Végül a fogyasztóközönség a kormányrendeletben különböző címeken (szövetségi tagdíj, árkiegészítő járulék, stb.) előírt s a tejet literenkint 1·5 fillérrel drágító megterhelés felére való csökkentését követelte, kimutatva, hogy ez az 1·5 filléres tejliterenkinti megterhelés a budapesti fogyasztóközönségnek napi 7000 és évi 2·5 millió pengő többlet-megterhelést jelent. Különösen azt sérelmezték, hogy miért kell a zártterület fogyasztóközönségének (az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 1,271.469 lélek) megfizetni az egész ország ipari tejének, illetőleg vajkivitelének premizálását, a mesterségesen és hatóságilag magasan tartott tejárban.

---

[1]) A Tejtermelők Budapesti Szövetsége 1933. évi VIII. számú tájékoztató közlései tagjai részére.

Az új rendeletnek közvetlenül megjelenése után megvolt a maga eredménye, amennyiben az ipari tejszázalék 33·81 százalékról egyszeriben leesett 26·43%-ra.

Közvetlenül a rendelet megjelenése után nagy eréllyel megkezdődött a végrehajtás, a keresztülvitel, amely erély — mint a későbbiekben látjuk majd — mindjobban alábbhagyott. Ennek oka egyrészt — a már említett — részletmegoldásban, tehát eredendő hibában, másrészt a gazdaságpolitikai és politikai felfogásban és végül a végrehajtó hatóságok engedékenységében rejlett.

A tejrendelet vérgrehajtása során az első megoldandó feladat a tejszállításból kizárt tejszállítók, illetőleg tejtermelők megszervezése és megfelelő kártalanítása volt.[1])

A tejüket eddig közvetlenül a fogyasztóknak szállító tejtermelők és milimárik megfelelő kártalanítása megtörtént. A kártalanítás összegéből, igen sok termelő ekkor tehenet vásárolt.

Ugyanez időre (1933. június 16-ára) esik az OMTK által megszervezett ú. n. »milimári-tejszövetkezetek« működésének megkezdése, ahol az eddig, közvetlenül a zártterületre tejet behozó szállító igazolványos — 50 literen aluli — termelők a tejüket értékesítették. E termelők azonban — különösen eleinte — idegenkedtek e szövetkezeteknek eladni a tejet. Inkább a még mindig, a zárt-területre járó — most már engedélynélküli — milimáriknak adták el, avagy maguk szállították fel. Az első félhónapban (1933. június 16—30.) a pestkörnyéki szövetkezetek felszállítása csak 189.000 liter volt, ami azonban ugyanez év decemberében már 2,029.456 literre emelkedett. (Lásd az 5. számú táblázatot.)

Amint már az előzőkben említettük, a 20·2 fillérről 18·5 fillérre leszállított termelői tejár által előidézett veszteség kárpótlására a rendelet intenciói szerint: 1. a fogyasztási tejszín és tejföl fogyasztói tejárban való megállapítása; 2. az üzemi kényszer és 3. az ipari tejkoncentráció hivatott szolgálni.

Míg a 68.404/1933. F. M. számú rendelet 1—4. §-aiban a tej közvetlen behozatalára vonatkozó és a tejtermelőket érintő rendelkezés majdnem teljes egészében végrehajtást nyert, addig az ipari tej ára szempontjából feltétlen szükséges tejkoncentráció 11 tejvállalat érdekében — érthetetlen módon — nem vitetett keresztül. Az OTB a rendelet megjelenését megelőző javaslatában kifejtette, hogy a leszállított termelői tejár és az országos vonatkozású ipari tejár kárpótlása közvetve — a fogyasztási tejszázalék emelkedésével — a tejkoncentráció azonnali és egykézben való keresztülvitelével oldható csak meg.

---

[1]) A kártalanítás pénzügyi alapja a következő volt: átlagban 1000 kártalanító szállítási igazolványost véve számításba, 250 pengő kártalanítási összeggel, 250.000 pengő volt a szükséglet. Ez összeg két tételből adódott össze. A vállalatok akkori 60.000 pengős hátralékából és az O. T. B. által tejliterenkint beszedett (2·5 fillér — 1·7 fillér árkiegészítő járulék) 190.000 pengőből. A 190.000 pengő kártalanításba a zártterületekhez tartozó összes vállalat hozzájárult.

5. Tejszállítási, elszámolási és értékesítési adatok.[1])

Idő		Összes törzskeret	Törzskereten belüli felszállítás	Vállalatok fogyasztási tejeladása	Pestkörnyéki tejszövetkezetek felszállítása	Elszámolás alapjául szolgáló fogyasztási tejeladás	Ipari tej %	Helyesbítési kulcs %	Termelőknek fizetett		Termelőnek fizetett		Átlagos tejértékesülés (a teljes törzskeret felszállítása esetén) ab Bpest
év	hó								fogyasztási	ipari	fogyasztási	ipari	
		millió literben							tejár ab Budapest fillér		tejszínár zsírszázalékonkint fillér ab Budapest		
1932	VII.	10·04	9·12	7·72	—	7·72	23·06	16·17	20·2	18·60	—	—	18·4
1932	VIII.	9·88	8·97	6·88	—	6·88	30·30	8·57	20·2	10·9	—	—	17·62
1932	IX.	10·02	8·69	6·93	—	6·93	30·81	9·81	20·2	10·9	—	—	17·61
1932	X.	10·15	8·51	7·02	—	7·02	30·79	14·32	20·2	11·—	—	—	17·77
1932	XI.	10·14	8·16	6·71	—	6·71	33·81	13·33	20·2	11·3	—	—	17·57
1932	XII.	10·18	8·39	6·62	—	6·62	34·96	10·02	20·2	10·7	—	—	17·21
1933	I.	10·28	8·59	6·39	—	6·39	37·81	5·35	20·2	10·1	—	—	16·58
1933	II.	10·34	8·03	5·80	—	5·80	43·84	4·47	20·2	9·5	—	—	15·70
1933	III.	10·36	8·67	6·49	—	6·59	36·99	2·64	20·2	9·5	—	—	16·35
1933	IV.	10·42	8·55	6·43	—	6·43	38·32	4·07	20·2	9·1	—	—	16·12
1933	V. 1-től 15-ig	5·08	4·31	3·36	—	3·36	33·81	4·86	18·5	9·1	—	—	16·59
1933	V. 16-tól 31-ig	5·43	4·73	3·99	—	3·99	26·43	11·49	18·5	9·1	—	—	16·34
1933	VI. 1-től 15-ig	5·29	4·58	3·66	—	3·66	30·78	5·15	18·5	8·9	—	—	15·68
1933	VI. 16-tól 30-ig	5·30	4·56	3·56	0·18	3·39	36·10	4·00	18·5	8·9	—	—	15·17
1933	VII.	10·77	9·04	7·19	0·73	6·50	39·58	4·3	18·5	8·95	5·3	2·3	14·88
1933	VIII.	10·84	8·72	6·69	0·84	5·85	46·05	2·45	18·5	9·26	5·3	2·3	13·41
1933	IX.	10·90	8·48	6·21	1·19	5·17	52·56	1·14	18·5	9·26	5·3	2·3	13·69
1933	X.	10·86	8·01	6·32	1·22	5·25	51·63	2·09	18·5	9·26	5·3	2·3	13·83
1933	XI.	10·87	7·27	6·35	1·18	5·28	51·39	5·01	18·5	9·26	5·3	2·3	13·99
1933	XII.	10·51	7·59	7·13	2·02	5·30	49·58	5·62	18·5	9·26	5·3	1·9	14·18
1934	I.	10·62	7·81	7·03	2·39	4·88	53·97	2·43	18·5	8·—	5·3	1·9	12·97
1934	II.	11·07	7·98	6·49	2·29	4·42	53·67	5·97	18·5	8·—	5·3	1·95	13·18
1934	III.	11·14	8·45	7·19	2·53	4·91	55·87	2·19	18·5	8·06	5·3	2·01	12·79
1934	IV.	11·13	8·31	7·44	2·73	4·96	55·43	1·85	18·5	8·26	5·3	2·27	12·92
1934	V.	11·13	8·62	7·74	3·02	4·99	55·11	1·23	18·5	9·16	5·3	2·126	13·41
1934	VI.	11·15	8·45	7·15	2·97	4·45	60·04	0·71	18·5	8·66	5·3	2·069	12·63
1934	VII.	11·13	8·11	6·45	3·23	3·52	68·31	0·49	18·5	8·46	5·3	2·069	11·67
1934	VIII.	11·12	8·05	6·06	3·71	2·75	75·22	0·19	18·5	8·46	5·3	2·01	10·96
1934	IX.	11·15	7·62	6·31	3·61	3·05	72·63	0·54	18·5	8·26	5·3	2·01	11·10
1934	X.	11·16	7·19	6·36	3·53	3·22	71·08	1·49	18·5	8·26	5·3	2·356	11·30
1934	XI.	11·13	6·06	6·02	2·87	3·42	69·22	5·724	18·5	8·46	5·3	2·414	12·60
1934	XII.	11·11	6·059	6·09	2·75	3·59	67·64	6·445	18·5	8·66	5·3	—	12·90

[1]) O. T. B.-től nyert adatok (Erőss Frigyes h. igazgató feldolgozása).

Végül a tejrendelet végrehajtása során a harmadik és talán a legnehezebb és az egész országot érdeklő probléma az ipari tejkérdés rendezése volt.

Az ipari tej kérdésének óriási fontossága elvitázhatatlan. Országos vonatkozásban az ipari tej kérdése sokszoros hatványban, nagyobb érdekeket érint, mint a fogyasztási tejé, az ipari tej s ennek áralakulása a búza problémája mellett ma Európa legakutabb mezőgazdasági problémája. Az európai kultúrállamok között nem találunk egyet sem, amely ne igyekeznék ezt a kérdést saját tejgazdasága érdekében valamilyen formában megoldani, igen gyakran még erőszakos intézkedések alkalmazásával is.[1])

A rendelet eredeti elgondolása: a belföldi vajár irányítása, illetve árszintjének biztosítása, egymagában nem oldja meg a kérdést, ez csak szisztematikus és az egész kérdéskomplexumot egységesen szabályozó intézkedéssel lehetséges. Ez az átfogó, egységes intézkedés s az ezt követő végrehajtás azonban hiányzott.

Az M. E. rendelet a tejiparengedélyek kiadásának korlátozásán kívül felhatalmazza a földművelésügyi minisztert, hogy a vaj előállításának és forgalombahozatalának módját szabályozza. (3. §.)

A továbbiakban a végrehajtás elhanyagolása mellett, az állandóan romló tejpiac mindjobban súlyosbította a helyzetet.

Az ipari tejszázalék rohamosan emelkedett. Ennek oka — a fogyasztóközönség állandóan romló vásárlóképessége mellett — az erősen elszaporodott engedély nélkül szállított tejtételek.

A földművelésügyi kormány az állandóan emelkedő tejfelesleg ellensúlyozására a törzskereteket csökkenteni akarta. E csökkentéshez az 1933. évi április hó 10-én megjelent 45.000/1933. F. M. számú (a szállítható fogyasztási tejmennyiség (törzskeret) felosztási módjának megállapítása céljából adatok szolgáltatásáról szóló) rendelet alapján begyüjtött adatok szolgáltak alapul. A törzskeretes szállítók a csökkentést nem tartották időszerűnek a magas ipari tejszázalék és kedvezőtlen értékesítési helyzet mellett.

A földművelési kormány — az állandóan növekedő tejfeleslegek csökkentésére — 1933. évi október hó 8-án kiadta a zárt-területre szállítható fogyasztási tejmennyiségek újabb megállapításáról szóló 68.900/1933. F. M. számú rendeletét. E szerint a tej és tejtermékek forgalmának szabályozásáról szóló 5000/1933. M. E. számú rendelet 11. §-a értelmében az egyes tejtermelő gazdaságok részére legfeljebb akkora fogyasztási tejmennyiség szállítása engedélyezhető a zártterületre, amely mennyiség a gazdaság nagyságával arányban van. Előnyben részesíthetők a szarvasmarhatenyésztést és tejelést

[1]) *Löcherer Béla:* i. m. 16. l.

ellenőrző egyesületek irányítása alatt álló törzstenyészetek és az államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehenészetek. A törzskeretek megállapításánál a gazdaság, szántó, rét, legelő és legelőerdő) területét kell alapul venni. A szántó, rét és legelőnél a gazdaság adókataszteri birtokívében kimutatott terület az irányadó. (3. §.)

A törzskeretek felülvizsgálata során a földművelésügyi minisztérium az eddig kiadott törzskereteket mintegy havi 1,200.000 literrel csökkentette, minden hónapban (november hó 1-étől) 25—25%-kal.

A törzskeret-redukció sem mennyiségileg nem volt elegendő, sem az igazság és észszerűség szempontjából nem volt megfelelő. Sajnálattal kell megállapítani, hogy igen sok esetben a protekció és nem az egyetemes érdek érvényesült. Még mindig maradtak oly törzskeretes szállítók, akik sem azelőtt, sem a jelenben a zárt területre nem szállítottak, mivel ez részükre nem volt rentabilis. Tehát a zárt terület tejellátása szempontjából ezek felszállítási engedélye káros, az ő szempontjukból azonban előnyös volt.

E redukció azonban — habár nem is volt racionális — lényegesen enyhítette volna a tejpiac helyzetét, mentesítve azt 1·2 millió fogyasztási tejfeleslegtől, ha nem követte volna ezt újabb, 1180 ezer liter havi törzskeret kiadása. E mennyiségből 510.000 litert kaptak a törzskönyvelt tehenészettel rendelkező gazdaságok, míg kb. 670.000 liter havi törzskeretet — az OMTK javaslata alapján — a tejszövetkezetek kaptak. (96.919/1933. F. M. III. 2. sz. rendelet.)

Ez a december 20-án megjelent földművelésügyi miniszteri rendelet azonban nem intézkedett a már minden oldalról szorgalmazott és feltétlenül szükségessé vált »milimári tejszövetkezet«-i törzskeretekről.

Az 1933. év nyár végén és kora ősszel a tejrendelet végrehajtása stagnált. A »betörőtej« napról-napra emelkedett. Csak az nem hozott be a zárt területre tejet, aki nem is akart beszállítani, — a hatóságok ugyan meg nem akadályozták. A fogyasztási tejszázalék állandóan csökkent, viszont az ipari tejszázalék emelkedett, ami végeredményben a tej átlagos értékesülését már a termelési költségek alá szorította.

Az illegitim beszállítás mennyiségével együtt a »milimári tejszövetkezet«-ek felszállítása is napról-napra emelkedett.

A végrehajtás június 15-i időpontja időről-időre kitolódott, úgyhogy a közvetlen felszállítás hallgatólagosan tovább tartott. Az éles agitáció következtében — amelybe gazdasági szempontokon kívül még nemzetiségi politikát is kevertek — egyes községek ellenálltak és sikerült is a további halasztást elérniök.

Végre hosszas halogatás után november hó 20-án végrehajtották a rendelet idevonatkozó részét; a földművelésügyi miniszter november hó 14-én az összes érdekelt községben hírdetmények útján felhívta az érdekelt

tejszállítókat, hogy a termelt tejet értékesítés céljából a községben levő tejszövetkezetbe vagy tejcsarnokba szállítsák be.

November hó 20-án kitört a »tejháború« és — ha nem is vér, de — sok bosszúból kiöntött tej folyt a budapesti határ-vámoknál. Ez a féktelen izgatásban és atrocitásokban gazdag »tejháború« igen nehezen csendesedett el. Nem békekötéssel végződött, nem is veszteséggel, — hacsak a sokezer lefoglalt tejeskannát számításba nem vesszük — hanem a közigazgatási hatóságok meghátrálásával. A végrehajtási erély, amely pár ezer liter tej kiöntésére vezetett, rövidesen alábbhagyott. Kétségtelen, hogy sikerült jó egynéhány liter tejet a milimári tejszövetkezetekbe terelni s ezúton felszállítani, azonban az ellenőrzés gyengülésével az illegitim felszállítás ismét emelkedett, úgyhogy ma is kb. napi 40.000 liter — az összes budapesti napi tejfogyasztás kb. 15%-a — az engedély nélkül beszállított tej mennyisége.

A most már erélyesebb végrehajtással megerősödött milimári tejszövetkezetek felszállítása rohamosan emelkedett. Ha ezek a tejek más úton nem jutottak volna a zárt területre, akkor vevőkörük felszabadult volna. Ez azonban nem következett be. Nyilván azért, mert a kistermelők régi vevőkörük egy részét valamilyen formában mégis megtartották és mert időközben a belterületi tehenészetek száma is növekedett. (L. bővebben: »A zárt terület tejtermelése« c. fejezetet.) Az 5000/1933. M. E. számú kormányrendelet ugyanis nem állapította meg a belterületen megengedhető tehénlétszámot, hanem közvetett úton kívánt az elszaporodásnak gátat emelni. Ez a közvetett út pedig a rendkívül magas — tehenenkint és havonta 54 pengő — árkiegészítő járulék kirovása volt.

Az érdekelteknek azonban sikerült a fizetésre állandó haladékot kapniok, úgyhogy az 1934. év első negyedéig a belterületi tehenészetek hátráléka kb. 400.000 pengő volt. (Budapesten április hó 10-én 310.118·90 pengő volt.)

A törzskeretes tejtermelő gazdák azonban túlbecsülték a zárt-terület tejtermelését, — szerintük napi 80—100 ezer literrel — mivel e tejtermelés mennyisége 1934. év közepén napi 45—50.000 litert nem haladt meg. Tagadhatatlan, hogy a jó konjunktúra által létesült és mezőgazdasági háttérrel nem rendelkező ú. n. »aszfalt tehenészetek«-nek nincsen létjogosultságuk, azonban e termelőréteg piacrontó befolyásának oly nagy jelentőséget nem lehet tulajdonítani.

Sokkal nagyobb jelentősége és a tejpiacra gyakorolt hatása volt a milimári tejszövetkezetek törzskeretnélküli, állandóan emelkedő tej felszállításának. (Lásd az 5. sz. táblázatot.)

1934. év április havában a folyton romló tejpiaci viszonyok rendezésére újabb tejrendelet kibocsájtásának terve merült fel. Ugyanekkor felmerült az a terv, hogy az OMTK megvásárolja a Budapesti Központi Általános Tejcsarnok R.T.-ot. E tervet azonban elejtették.

6. A budapesti tejvállalatok által fizetett termelői tejárak Budapesten. 1925—1934.[1])

Év	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	literenkint — fillér									
Január	—	19	25	23	27	24	15	17	20·2	18·5
Február	22	—	—	—	—	—	—	15	—	—
Március	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Április	—	—	24	25	24	24	18	17	—	—
Május	—	—	—	—	—	—	—	—	18·5	—
Június	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Július	—	18	25	24	25	21	18	[2])20·2	—	—
Augusztus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szeptember	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Október	21	20	25	—	24	18	18	—	—	—
November	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
December	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Az újabb tejrendelet-tervezet során felmerült az országszerte egységes tejár bevezetése.

A helyzet azonban állandóan tovább romlott. A milimári tejszövetkezetek tejfelszállítása állandóan emelkedett. 1934. évi szeptember hóban az ipari tejszázalék már 75·221% volt.

Általános volt a törzskeretes szállítók részéről a panasz, hogy a milimári tejszövetkezetek nemcsak tagjaik tejét veszik át, hanem törzskerettel bíró tejszállítóktól is vesznek át ipari tejet s ezáltal az ipari tejszázalék további emelkedését idézik elő.

A vállalatok ellen is igen sok panasz merült fel a tejrendelet rendelkezéseinek kijátszása miatt. (»Határ-tej« stb.) Különösen feltűnő az a visszás jelenség, amely a lefölözött tej egyre nagyobbmérvű eladásában nyilvánul meg. Az általános vélemény szerint a lefölözött tej fogyasztásának ez a nagymérvű emelkedése nemcsak a fizetőképesség csökkenésének a következménye, hanem annak is, tulajdonítható, hogy a vállalatok a lefölözött tejen többet kereshetnek, mint a teljes tejen, érdekükben áll tehát annak fogyasztását előmozdítani.

A gazdaérdekeltségek körében felmerült és mindjobban elhatalmasodott az a felfogás, hogy ha a jelen rendeletek végrehajtásával és egyéb céltudatos intézkedésekkel nem lehet biztosítani a tejértékesítés javítását, sőt e mellett a tejértékesítési helyzet állandóan romlik, akkor megfontolás tárgyává kell tenni, nem volna-e kívánatosabb a tej szabadforgalmára áttérni, egy minimális tejárnak és a termelők közvetlen beszállítási lehetőségének biztosítása mellett, vagyis üzemkényszer nélkül.

[1]) *Dr. Wellmann György:* »Hazánk tejtermelésének fejlődése, válsága és ennek orvoslása.« Budapest, 1934. 47. l.

[2]) Hatósági ármegállapítás. Csak a fogyasztási tejért.

A törzskeretes termelők a rendelet mielőbbi teljes és erélyes végrehajtását és különösen a most is még folyó jelentős tejcsempészés megakadályozását, az aszfalt tehenészetek ellenőrzését és visszaszorítását és a pestkörnyéki ú. n. milimári tejszövetkezetek kivételes, a többi termelő rovására menő kezelésének megszüntetését és e célból törzskeretük mielőbbi megállapítását szorgalmazták.

A pestkörnyéki szövetkezetek is kívánatosnak tartották a törzskeretük megállapítását, hogy a jelenlegi bizonytalanság megszűnjék és a végleges rend kialakuljon.

A zárt területen lévő tehenészetek tulajdonosai rámutattak arra, hogy a tehenészetek közül igen sok tehenészet rendes mezőgazdasági üzem tartozéka, amelyek számára a jelenlegi árkiegészítő járulék elviselhetetlen. A konjunkturális tehenészetekkel szemben az erélyes lépéseket ők is helyesnek tartották, de hangsúlyozták, hogy sok esetben egzisztenciák nyugszanak a már régóta meglévő tehenészetek működésén, ezért esetenkint és egyénenkint való méltányos elbírálást kívánnak.

A gazdaérdekeltségeknek a szabad tejforgalom helyreállítása iránti kérelmét Kállay Miklós földművelésügyi miniszter azzal utasította el, hogy a tejforgalom szabaddá tételének gondolatával csak akkor tudna megbarátkozni, ha megfelelő pénzügyi alátámasztás segélyével, országszerte, egy a mainál magasabb, minimális tejárat tudna biztosítani. Egyben kijelentette, hogy a szabad tejforgalom helyreállításának akadálya az is, hogy a székesfőváros illetékes tényezői ragaszkodnak az üzemileg kezelt tej forgalomba hozásához.

Kállay földmívelésügyi miniszter már a földmüvelésügyi tárca költségvetésének a képviselőházi tárgyalásakor (1934. évi május hó 9-én) hangsúlyozta, hogy: »nem az ipari tejet, nem az egyes kiváltságos kontingentáltaknak a tejét, hanem elsősorban a nagy tömegek tejét kell megfelelő árhoz juttatni«, nem engedi a tejet a magyar föld és földbirtokos kezéből kivenni. Ez az alfája és sine qua nonja a magyar szarvasmarhatenyészet fennmaradásának. Abból a magyar szarvasmarhatenyésztő nem fog megélni, ha azt mondják, hogy neveljen jó üszőket és majd a fővárosban a 20—25 literes teheneket lefejik és azután az üszőt a vágóhídra küldik.

Ugyanezen az ülésen nagy vita indult meg, hogy ragaszkodik-e a főváros az üzemi kezeléshez vagy nem,[1]) ami közélelmezési, minőségi és egészségügyi kérdés.

A tejforgalom szabaddá tételét követelték a fogyasztók és a tejvállalatok is, a szabadkereskedelem szép és nemes jelszavát hangoztatva. Nem tudtak belenyugodni a kötött forgalomba, mivel nem értették meg, hogy amikor az egész világ gazdasági élete a szabadkereskedelem elveivel ellenkezően

[1]) Képviselőházi értesítő, az országgyűlés képviselőházának 275. üléséről. 317—318. l.

rendezkedett be, mi, mint a kis gazdasági egységek egyike, nem folytathatunk az általános világgazdasági politikával ellenkező gazdasági politikát.

Ha azonban a tejrendeletek eredményét tárgyilagos bírálat tárgyává tesszük, meg kell állapítanunk, hogy a tejforgalom szabályozása — mivel nélkülözte az egész országra egységes és egyetemes érdekek figyelembevételét — nem felelt meg a hozzáfüzött várakozásoknak. De ez eredendő hibán kívül a rendeletek végrehajtása sem volt megfelelő. Kötött forgalmat csak akkor lehet fenntartani, ha az egyetemes érdekeket, az igazságot, a protekció-mentességet, kellő elaszticitást vagyis a mindenkori változó viszonyokhoz való alkalmazkodást és a kötött forgalom által felállított szabályok maradéknélküli, azonnali és erélyes végrehajtását magába foglalja, illetőleg biztosítja.

Kétségtelen, hogy a kötött forgalom eredményeképen valamennyire sikerült magunkat a nemzetközi tejtermékpiac áraitól függetlenítenünk, azonban ezt igen drágán fizetjük meg.

Budapest tejellátásának mai helyzete.

I. Termelés.

1. A vidékről Budapestre szállítók tejtermelése.

Az 5.000/1933. M. E. számú kormányrendelet — amint már említettük — az ú. n. »zárt-terület«-re történő tejfelszállítást kontingentálta. Ez az intézkedés az eddigelé is e területre szállító tejtermelőket kívánta a tej megfelelő értékesítése szempontjából megvédeni. A rendelet meghatározza, hogy »tejtermelő« gazdaságnak az oly gazdaságot kell tekinteni, amelyben a tej olyan tehenektől származik, amelyeket normális takarmánytermelés mellett kizárólag vagy túlnyomó részben a gazdaságban termelt takarmánnyal tartanak el, túlnyomó részben a gazdaságban termelt szalmával almoznak és a nyert trágyát kizárólag a gazdaságban használják fel és egyébként is a tehénállomány a mezőgazdaságilag művelt terület (szántó, rét, legelő, legelőerdő) nagyságával arányban áll.

Ezenkívül a földművelésügyi miniszter a szarvasmarhatenyésztő egyesületek ellenőrzése és irányítása alatt álló törzstenyészetekből és az államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehenészetekből származó tej, valamint a minősített tej szállítását vagy behozatalát engedélyezheti, továbbá oly tejszövetkezeteknek is engedélyezheti a »zárt terület«-re fogyasztási tej behozatalát vagy szállítását, amelyek a jelzett időszak alatt (1931. évi január hó 1-től, 1932. évi április hó 1-éig) tejet a zárt területre nem hoztak be vagy nem szállítottak.

Hivatkozott rendelet 20. §-a a zárt területre tejet szállító termelőket — érdekeiknek védelmére — érdekképviseleti szervbe a »Tejtermelők Budapesti Szövetségébe« tömöríti.[1])

E szerv és az országos Tejgazdasági Bizottság (OTB) a vidékről Budapestre szállító tejtermelők termelési viszonyainak csak egyes adatait ismeri. Ez adatokból a következők bírnak fontossággal:[2])

A törzskeretek kiadásánál — amint azt a rendelet részletesen előírja — a szerzett jogon kívül a gazdálkodás és a tehenészet alapját szolgáló föld-

[1]) A szövetség megalakulásáról már a 63.772/1932. F. M. rendelet intézkedett.
[2]) 1934. évi április hó 1-ei állapot szerint.

terület vétetett elsősorban figyelembe. E célt szolgálta a törzskeretek revíziója is, amely szerint a rendeletben megállapított földterülethez viszonyított maximális törzskeretnél nagyobb tejszállítási törzskerettel rendelkező gazdaságok kontingens többlete elvétetett.

A rendelkezésre álló adatok csak a földterület alapján kiadott törzskerettel rendelkező tejtermelők tejtermeléséről nyujtanak némi felviálágosítást. E kategóriában levő törzskeretes szövetkezeteknek és tejcsarnokoknak szállító termelők termelési adatait nem ismerjük. A törzskeretes tejtermelők összes bejelentett földterülete közel 1 millió (999.741) kat. holdat tesz ki. E terület művelési ágak szerint való megoszlása a következő: 711.717 kat. hold (71·5%) szántóföld; 89.350 kat. hold (8·9%) rét; 152.359 kat. hold (15·2%) legelő és 44.315 kat. hold (4·4%) legelő-erdő.

Az e kategóriába tartozó — előbb említett — kistermelők gazdaságainak, akik törzskeretes tejszövetkezeteknek avagy tejcsarnokoknak szállítanak, összterületét becslés útján határozhatjuk meg. E számításnál a tejcsarnokokat és tejgyüjtőtelepeket a tejszövetkezetekkel egyenlőknek vesszük. Ugyancsak ily alapon ideszámítjuk s egyenlőknek vesszük a milimári tejszövetkezeteket és tejcsarnokokat is.

Hazánkban átlag egy tejszövetkezetre kereken 200 darab tehén jut. Törzskerettel rendelkezik, illetőleg milimári tejszövetkezetként és tejcsarnokként Budapestre összesen 243 tejszövetkezet, illetőleg tejcsarnok szállít tejet. E szállítók — a 200-as átlagot alapul véve — tehát összesen 48.600 darab tehénnel rendelkeznek. Ha — az 1930. évi tejelési statisztika alapján — a 20 kat. holdnál kisebb és a 20—100 kat. hold kiterjedésű gazdaságokban 1000 kat. holdra eső tehénlétszám megfelelő átlagával (65) számolunk, akkor e tejtermelők birtokában összesen kereken félmillió (552.300) kat. hold föld van.

A »termelői igazolvány«-nyal rendelkező szállítók, akik a tejüket közvetlenül a fogyasztóknak adhatják el, a vidéki (nem budapesti) városi tejellátó üzemeknek szállító termelők, valamint a zártterület tejtermelői és végül az engedély nélkül felszállító tejtermelők mezőgazdasági területét kb. 240—260 ezer kat. holdra tehetjük.

Ilyenformán a Budapestre közvetlenül vagy közvetve tejet szállító termelők kb. 1,750.000 kat. hold földdel rendelkeznek, ami Csonka-Magyarország összterületének közel 11%-a. Tekintettel arra, hogy hazánkban 1000 kat. hold földre átlag 53·86 darab tehén jut, a budapesti tejszállításhoz 70.691 darab vidéki és 4500 darab zárt területi tehén tejtermelése járul hozzá. (Előbbi csoportban napi 6·1 literrel, utóbbi csoportban napi 8 literrel számolva: Budapestre — a fennálló rendelkezés szabta korlátozás szerint — naponta 568.151 liter tej szállítható, a fenti levezetés alapján. 1934. év derekán a ténylegesen engedélyezett mennyiség: 524.194 liter volt. Tehát a területi és tehénlétszámbeli becslésünk közel jár a valósághoz.)

E becslésből megállapíthatjuk, hogy Budapest tejellátásában az ország mezőgazdaságilag művelt területének közel 11%-a és a tehénállománynak 7·5%-a (kb. 75.000 darab) van érdekelve közvetlenül; figyelmen kívül hagyva a főváros tejtermékfogyasztását. A tejbázisnak (a termelt össztejmennyiségnek) 13·063%-a mint teljes tej gravitál Budapestre.

A magyar szarvasmarhatenyésztés és tejgazdaság még mindig messze mögötte marad a fejlett tejgazdasággal rendelkező nyugati és északi államok szarvasmarhatenyésztésének és tejgazdaságának. A tejtermelés az országos naponkinti 6·1 literes fejési átlaggal, de különösen a 20 kat. holdnál kisebb gazdaságok 5·7 literes fejési átlagával nem lehet gazdaságos, még extenzív tartás mellett sem. Az alacsony tejhozamú egyedek tejtermelése igen drága s nem versenyképes.

Csonka-Magyarországon a tejgazdaság, a tehenészet csak ott volna folytatandó, ahol az adottságok a gazdaságos tejtermelést lehetővé teszik, figyelembe véve az olcsó, nagy tömeget adó, többéves takarmánynövények termesztési lehetőségét és a rét (kaszáló) megfelelő terméshozamát.

Az adottságoknak megfelelő tenyészirány (erő, hús vagy tejtermelő) megállapítása után — a tejtermelő irányzat mellett — a gazdaságos tejtermelés elengedhetetlen előfeltétele a helyes tenyész kiválasztás. Igen fontos az apaállatok létszámának emelése, lelkiismeretesebb kiválasztása és szigorúbb hatósági ellenőrzése. A szarvasmarha törzskönyvezésnek és tejelésellenőrzésnek szélesebbkörű elterjesztése és a községi tejszövetkezetekkel való szoros együttműködése. Az egyes községi tejszövetkezetekben — megfelelő felsőbb irányítás és ellenőrzés mellett — a törzskönyvezés és ellenőrzés megszervezése. Ennek elterjesztését közvetve, kényszerítőleg ható intézkedésekkel is elő kellene mozdítani. (Pl. a felszállításban való részvétel mértéke, prémiumok stb.)

Ugyancsak fontos lenne a községi tejszövetkezetek útján előmozdítani a »zöldmező-mozgalmat«, azaz a legelők és rétek megfelelő ápolását, valamint a zöld takarmánytermesztés kiterjesztését.

2. A „zárt terület" tejtermelése.

A 2700/1932. M. E. számú kormányrendelet, majd a 5000/1933. M. E. számú kormányrendelet 6. §-a Budapest székesfővárost, Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Rákospalota és Újpest megyei városokat, valamint Albertfalva, Mátyásföld, Pestszentlőrincz, Pestújhely, Rákosszentmihály és Sashalom községeket »zárt-terület«-té nyilvánította.

A székesfőváros és az ezt körülvevő elővárosok — a jövendő Nagy-Budapest — nemcsak a legnagyobb és legjobb tejpiac, tejfogyasztó centrum, hanem egyben, mint tejtermelő terület is szerepet játszik. Az e területen kifejlődött tehenészeteket újabban »beltehenészetek«-nek nevezik.

E »beltehenészetek«-et általánosságban az jellemzi, hogy főkép »lefejő-tehenészetek«, vagyis a friss fejős-teheneket igen bő, sőt hízlaló takarmányozás mellett, borjasztatás nélkül fejik, mindaddig, míg a tehén teje 6—7 literre le nem apad. Ekkorra már a tehén félig-meddig meghízott, sőt sok esetben már teljesen »kész«, levágható. Az utólagos hizlalási idő alatt természetesen a tejhozam már elmarad.[1])

E tehéntartók legnagyobb része a teheneket és a takarmányt is vásárolja. Mezőgazdasági üzemtől teljesen függetlenül, a konjunktúrát kihasználó, iparszerű tejtermelést űz. (Természetesen — amint a későbbiekben majd látjuk — van sok kivétel is.)

Az 5000/1933. M. E. számú kormányrendelet nem korlátozta a tehénlétszámot, hanem a mezőgazdasággal össze nem függő ú. n. »aszfalt-tehenészeteket« igen magas, tehenenkint és havonta egészen 54 pengőig terjedő árkiegészítő járulék fizetésére kötelezte, ami által a beltehenészetek rohamos és nagyrészt káros elszaporodását igyekezett megakadályozni.

Ez a rendelkezés azonban nem érte el a célját. Egyrészt a rendelkezés kijátszásának tág tere nyílott és másrészt a végrehajtás sem volt elég erélyes és tökéletes.

Hogy ez ú. n. »kontártejtermelő társadalom« — különösen Budapesten — állandóan szaporodik, az a székesfővárosi tehénnyilvántartásból is szembeötlően kitűnik.[2])

[1]) Amire a földművelésügyi miniszter rendelete is provideál: t. i. a hízótehén 3 hónapig — megfelelő bejelentés mellett — járulékmentes. Viszont azoknak a tehenészeteknek, amelyek borjaztatnak, a »szárazonálló« tehenei ugyancsak 3—3 hónapig járulékmentességet élveznek.

[2]) 1930-ban 1919 drb; 1931-ben 1812 drb; 1932-ben 1937 drb; 1933-ban 2236 drb; 1934-ben: III. hóban 2351 drb, IV. hóban 2446 drb, V. hóban 2470 drb, VI. hóban 2501 drb és VII. hóban 2514 drb volt nyilvántartva.

A gazdaérdekeltségek e tehénlétszámszaporodásról a következőképen írtak: »A gazdaközönség fájdalommal látja, hogy akkor, amikor a rendeletek számos súlyos korlátozást léptettek életbe azért, hogy a gazdák tejtermelésének jobb értékesítését előmozdítsák, ezeknek a rendeleteknek a védelme alatt és azok ügyes kijátszásával, egy egészen új kontár termelőtársadalom keletkezik a belterületen és szorítja ki a tejtermelésből épen azokat a gazdákat, akiknek érdekében a tejrendeletet hozták azzal a céllal, hogy a gazdaságok az üzemvitelhez szükséges szarvasmarhaállományt és ezzel a gazdaság trágyaerejét fenntarthassák.«

Továbbá: »1934. év elején a belterületi tehenészetek forgalma becslés szerint a 80—100.000 litert is eléri, vagyis a zárt terület egész tejfogyasztásának kb. harmadát beltehenészetek látják el.« (Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1933/1934. évi jelentése, 1934. 168—169. l.)

Ez a megállapítás azonban egyoldalú és nem állja meg a helyét, amint azt a 7. számú táblázat statisztikai adatai is igazolják.

Tény azonban az, hogy az ú. n. »aszfalttehenészetek« (»beltehenészetek«) igen nagy és egészségtelen mértékben elszaporodtak, még olyan helyeken is (pl. Budapesten a VII. ker., Dob-utcában), ahol azelőtt sohasem volt tehenészet. Ez nemcsak gazdasági, hanem közegészségügyi szempontból is kifogás alá esik.

Azokat a tehéntartókat, akik mezőgazdasági területtel is rendelkeznek, különösen a mező- és kertgazdasági művelés alatt álló területek haszonbérlő kertészeit igazságtalan és káros lenne a tehéntartástól eltiltani. Ezeknek a tehéntartás létkérdés, nemcsak a házi tej- és tejtermék szükséglet kielégítésére, hanem az általuk bérelt — a székesfőváros és az elővárosok közélelmezésében jelentős szerepet játszó — kertészetek talajerő egyensúlyának fenntartása céljából is. De még nagyobb igazságtalanság és észszerűtlenség lenne az évtizedek óta tenyésztésre berendezett törzskönyvezett, elite »beltehenészeteket« — mert ilyenek is vannak a zárt területen — megszüntetni, avagy az ország más részén be nem vezetett járulékfizetési kötelezettséggel megterhelni.

A zárt területen összesen 4500 darab a nyilvántartott tehenek száma. Ebből a legtöbb 2351 darab (52·24%) Budapesten és 2149 darab (47·76%) a zárt-terület többi helyiségeiben van. (L. a 7. számú táblázatot.)

Az összes nyilvántartott tehenészet 29·4%-a mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos és 70·6%-a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos.

A mezőgazdasági háttérrel rendelkező 1004 tehenészet 38·5%-a 5 kat. holdnál kisebb; 59·5%-a 5—50 kat. hold és kereken 2%-a 50 kat. holdnál nagyobb földterülettel bír.

E mezőgazdasági üzemek művelési ág szerint való megoszlása nem ismeretes.

124 olyan tehenészet van, amelyeknek mezőgazdasági alapjuk egyáltalában nincs és 1-nél több (tehát járulékköteles) tehénlétszámuk van; ez a 418 mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos tehenészetnek 29·66%-a. Ebből az arányszámból kitűnik, hogy a legtöbb 294 (70·34%) az egytehenes tehenészet, amely csak a tulajdonos háztartásának tej- és tejtermékszükségletét fedezi. A másik kereken 30% azonban már — ha nem is az összes — iparszerű »beltehenészetnek« nevezhető, ami az egyetemes mezőgazdasági, sőt nemzetgazdasági érdekekkel — a jelen helyzetben, különösen a kötött forgalom mellett — ellenkező tevékenységet fejt ki.

A zárt-területen a tehenészetek átlagos tehénlétszáma 3·87 darab tehén. Az összes bejelentett 15.943 kat. hold mezőgazdaságilag művelt területből egy tehénre átlag 3·54 kat. hold jut.

a) Budapest tejtermelése.

A budapesti tehéntartás és tejtermelés történetével már részletesen foglalkoztunk. E helyen csak a jelenlegi helyzet leírására és bírálatára szorítkozunk.

7. A »zártterület«-en levő megyei városok és községek tehenészetei 1934. évi július hó 1-én.

A megyei város vagy község neve	Járulékmentes	pengő járulékköteles: 30	pengő járulékköteles: 10	Összesen	tehenes járulékmentes: 1	tehenes járulékmentes: 1 és 2	Járulékköteles	Összes	Külső	Belső	Bejelentett terület összesen	1 tehénre jut átlag	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos: 0—50	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos: 5—50	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos: 50—	Mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos összes	Mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos összes	Ebből 1 tehénnél többel bíró
	tehén, darab				tehenészetek száma						kat. hold		tehenészetek száma					
Budafok megyei város	57	38	5	100	18	20	29	49	46	3	232	2·32	30	12	—	42	7	3
Kispest megyei város	87	123	15	225	8	15	39	54	53	1	493	2·19	13	32	—	45	9	1
Pestszenterzsébet megyei v. .	78	67	81	226	16	19	73	92	84	7	180	0·79	16	12	—	28	64	29
Rákospalota megyei város[2]) .	469	97	6	572	149	244	69	313	304	1	2.346	4·10	70	204	—	274	39	9
Újpest megyei város[2])	27	399	2	428	—	—	8	8	5	3	3.998	9·34	—	4	1	5	3	3
Albertfalva község	21	31	—	52	7	7	14	21	17	—	197	3·79	10	4	1	15	6	2
Mátyásföld község[1])	8	23	11	42	1	1	8	9	7	2	85	2·02	—	5	—	5	4	3
Pestújhely község.....	36	—	51	87	17	17	19	36	1	33	—	—	—	—	—	—	36	19
Rákosszentmihály község[1]) .	84	42	46	172	30	35	35	70	64	6	199	1·16	40	13	—	53	17	7
Pestszentlőrinc község[1])[2]) ...	53	99	—	152	1	9	22	31	29	2	1.017	6·69	2	21	2	25	6	5
Sashalom község	10	4	79	93	9	9	21	30	—	30	—	—	—	—	—	—	30	21
Összesen	**930**	**923**	**296**	**2.149**	**256**	**376**	**337**	**713**	**610**	**88**	**8.747**	**4·07**	**181**	**307**	**4**	**492**	**221**	**102**
Budapest székesfőváros[1]) ...	**1.176**	**1.078**	**97**	**2.351**	**275**	**349**	**360**	**709**	**40**	**669**	**7.196**	**3·49**	**206**	**290**	**16**	**512**	**197**	**22**
Mindössze ...	**2.106**	**2.001**	**393**	**4.500**	**531**	**725**	**697**	**1.422**	**650**	**757**	**15.943**	**3·54**	**387**	**597**	**20**	**1.004**	**418**	**124**

[1]) Budapest március 1-ei, Mátyásföld és Rákosszentmihály községek június hó 1-ei és Pestszentlőrinc község május hó 1-ei adatai szerepelnek.
[2]) A 15.600/1934. III. 2. F. M. rendelet alapján Rákospalota és Újpest megyei városok és Pestszentlőrinc község belső tehenészetei nem 10, hanem csak 7 pengő járulékot fizetnek. — A 71.327/1934. III. 2. F. M. rendelet alapján Pestszentlőrinc egész területe külső területté nyilvánittatott.

Az 1933. évben hatályba lépett 5000/1933. M. E. számú kormányrendelet előtt (1933. évi május hó 15-éig), a székesfővárosi kerületi állatorvosok és a főváros VIII. (közélelmezési) ügyosztálya tartotta nyilván a tehenészeteket. Jelenleg a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet tejosztálya központilag tartja nyilván az összes budapesti tehenészeteket. Egyben fenti intézet — mint a »Tejhivatal« utóda — végzi a tejrendelettel kapcsolatos összes központi adminisztrációs és külső ellenőrzési munkákat.

A 66.900/1933. F. M. számú földművelésügyi miniszteri rendelet 15. §-ának 1. bekezdése értelmében: Budapest székesfőváros területén levő tehenészet tulajdonosa a székesfőváros polgármestere által a vámbelépő helyekhez alkalmazkodva megállapítandó határvonalon belül tehenenkint és havonkint 18, ezen határvonalon kívül, de még a székesfőváros területén levő tehenészet tulajdonosa tehenenkint és havonkint 14 a. pengő árkiegészítő járulékot köteles fizetni. A járulék háromszorosát fizeti tehénlétszáma után az a tehenészet, amelyik nem kapcsolatos a tulajdonosának sajátját képező és a főváros határában fekvő mezőgazdasági üzemmel, vagy pedig a tehénállomány az üzem mezőgazdaságilag művelt (szántó, rét, legelő, legelő-erdő) területeinek nagyságával arányban álló tehénlétszámot meghaladja. E rendelet alapján a budapesti székesfővárosi m. kir. gazdasági felügyelőség javaslata és a székesfőváros polgármesterének megállapítása szerint minden tehénre 2·5 kat. hold mezőgazdaságilag művelt földterületet kell számítani. Általánosságban egy tehén járulékmentes, még ha az illető tulajdonos földdel egyáltalában nem is rendelkezik. 6 kat. holdon felüli területtel rendelkező tehenészetben két tehén járulékmentes.

A budapesti tehéntartásról a 8. számú táblázat részletes adatokat nyujt. E táblázat szerint Budapesten a fejős tehenek létszáma 2351 darab. A létszámból a legtöbb 869 darab (36%) a X. kerületben, Kőbányán van. Ezután következik a I. kerület 418 darab tehénnel.

Az összes tehenészet 27·78%-a mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos, és 72·22%-a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos.

A mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos 512 tehenészet 40·2%-a 0—5 kat. hold üzemmel; 56·7%-a 5—50 kat. hold üzemmel és 3·2%-a 50 kat. holdnál nagyobb üzemmel kapcsolatos. E mezőgazdasági üzemek művelési ágak szerint való megoszlásáról adataink nincsenek.

22 olyan tehenészet van, amely mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos és egynél több (tehát járulékköteles) tehénlétszáma van. Ez az összes 197 mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos tehenészetnek csak 11·17%-a. Ebből kitűnik, hogy a legtöbb 175 (88·83%) mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos tehenészet csak a tulajdonos háztartásának tejszükségletét fedező egy tehén tartásából áll.

8. Budapest székesfőváros tehenészetei 1934. évi március hó 1-én.

Kerület	tehén, darab				tehenészet száma						kat. hold		tehenészetek száma					
	Járulékmentes	pengő járulékköteles 18	pengő járulékköteles 54	Összesen	tehenes járulékmentes 1	tehenes járulékmentes 1 és 2	Járulékköteles	Összesen	A székesfővárosi vámvonalon kívül van	1933. június hó 1-étől létesített	Bejelentett terület összesen	1 tehénre jut	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos 0—5	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos 5—50	kat. hold terjedelmű mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos 50—	Mezőgazd. üzemmel kapcsolatos összes	Mezőgazd. üzemmel nem kapcsolatos összes	Ebből 1 tehénnél többel bíró
I.	289	127	2	418	95	116	60	176	6	52	1.693	4·05	44	61	6	111	65	1
II.	32	16	—	48	11	12	7	19	—	6	95	2·00	4	5	—	9	10	1
III.	106	68	14	188	77	94	35	129	13	34	1.138	6·05	47	46	2	95	34	3
IV.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V.	2	1	—	3	—	—	1	1	—	—	9	3·00	—	1	—	1	—	—
VI.	104	106	11	221	24	28	33	61	1	19	623	2·82	5	27	4	36	25	6
VII.	93	66	8	167	23	24	29	53	—	13	337	2·02	18	14	—	32	21	1
VIII.	97	125	9	231	2	2	35	37	—	11	551	2·34	8	27	—	35	2	—
IX.	98	108	—	206	13	15	23	38	—	11	457	2·21	—	22	2	24	14	2
X.	355	461	53	869	30	58	137	195	20	24	2.293	2·64	80	87	2	169	26	8
Összesen	**1.176**	**1.078**	**97**	**2.351**	**275**	**349**	**360**	**709**	**40**	**170**	**7.196**	**3·49**	**206**	**290**	**16**	**512**	**197**	**22**

[1]) 1934. április hóban: 2446; májusban: 2470; júniusban: 2501 és júliusban: 2514 drb tehén volt.

Az 512 mezőgazdasági üzemmel rendelkező tehenészet közül 100 egy tehénnel és 412 egynél több tehénnel rendelkezik. Ennek oka egyrészt az, hogy a nem kapásművelés (konyha-, virágkertészet) alatt álló, szálastakarmányt termő területek jobb kihasználása végett az e területeken termelt szálastakarmány a haszonállatokkal — ez esetben a fejőstehenekkel — feletetve s mint állati produktum értékesítve több jövedelmet biztosít, mintha a takarmányt közvetlenül eladnák. Másrészt a »lefejő tehenészet« jövedelme a szállástakarmány termelése által fokozható.

Igen jellegzetes tünet, hogy a budapesti tehenészetek és a tehenek létszáma is — amint már azt említettük — állandóan emelkedik. Igaz ugyan, hogy az újabb tehenészetek legnagyobb része csak 1 (maximum 2) tehénlétszámú.

A budapesti tehenészetekben az átlagos tehénlétszám 3·32 darab tehén. Ez mint városi »lefejőtehenészeti« tehénlétszám nem mondható magasnak.[1])

Feltűnő, hogy egy tehénre meglehetős nagy mezőgazdaságilag művelt terület jut: átlag 3·49 kat. hold. Ez azonban azzal magyarázható, hogy a területbe beszámítják a gazdasági udvar, épület út, árok, hasznavehetetlen terület, erdő, útszéli füves stb. területeket is. Ennek viszont az az oka, hogy — mint már jeleztük — 6 kat. hold után már 2 tehén járulékmentes és minden 4000 négyszögöl (2·5 kat. hold) után egy tehén csak 18 pengő (és nem 54 pengő) havi járulék fizetésére köteles. Misem természetesebb, hogy minden tehéntartó azon iparkodik, hogy minél nagyobb területet tudjon bejelenteni, ami által a járulékfizetési kötelezettség alól mentesül vagy azt lényegesen csökkentheti. Erre mutat az a tény, hogy az 54 pengő járulékköteles tehenek száma állandóan fogy, a bejelentett terület pedig állandóan növekszik. Ezt pedig olcsó, sok esetben hasznavehetetlen haszonbérletek vagy a székesfővárosi fűárveréseken fűterületek (útszélek, árokpartok) megszerzésével biztosítják.

A tehenenkint és havonta fizetendő járulékot a 66.900/1933. F. M. számú rendelet 15. §-ának 7. pontja értelmében 1933. évi június hó 1-étől számítva kellett fizetni. A kivetést azonban csak 1934. évi január hó 1-én kezdték meg, úgyhogy a tehéntartók igen tetemes járulékkal voltak ekkor már hátrálékban. 1934. április hó 30-án az összes budapesti tehéntartók hátráléka 310.118·90 pengőt tett ki, ami egy-egy tehéntartónál átlag kb. 700 pengős hátrálékot jelentett. (Ez az összeg 1 év mulva közel 1 millió pengőt reprezentált.)

A hátrálékot a tehéntartók 20 havi részletben a mindenkori esedékes havi járulékkal együtt kötelesek fizetni. A tehéntartók azonban sem a hátrálékot, sem pedig a folyó járulékot nem fizetik be.

---

[1]) Berlinben az 1927. évi állatszámlálás adatai szerint egy tehenészetre átlag 10·90 tehén esett.

Az ú. n. budapesti »aszfalttehenészetek«-et, amelyek mezőgazdasággal nincsenek kapcsolatban, hanem csak iparszerű tejtermelést űznek, a hazai szarvasmarhatenyésztés, illetőleg tejgazdaság érdekében, valamint városi közegészségügyi szempontból meg kellene szüntetni. Természetesen az egy tehenet tartó, a saját szükségletére termelő tehéntartók ez alól — átmenetileg — kivételt képeznek. E termelőknek azonban teljes tejet közvetlen forgalomba hozni nem volna szabad. Csak üzemnek adhatják el esetleges tejfeleslegüket.

A mezőgazdasági üzemmel bíró »beltehenészetek« a teljes tejet csak az esetben hozhatnák közvetlenül forgalomba, ha a »minősített-tej« feltételeinek minden vonatkozásban eleget tesznek, ellenkező esetben csak városi tejellátó üzemnek avagy tejtermékeknek feldolgozva adhatják el tejfeleslegüket.

b) A zárt-területen lévő megyei városok és községek tejtermelése.

A »zárt-terület« másik része Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Rákospalota és Újpest megyei városok, továbbá Albertfalva, Mátyásföld, Pestszentlőrinc, Pestújhely, Rákosszentmihály és Sashalom községek, vagyis a jövendő Nagy-Budapest.

E terület, amely — mint fogyasztóterület — szervesen Budapest székesfővároshoz tartozik, Csonka-Magyarországnak a legsűrűbben lakott területe.

A fogyasztás szempontjából igen helyes volt e területet Budapesttel egyenlő elbánásban részesíteni és zárt fogyasztó-egységgé deklarálni. Azonban a kötött gazdálkodásnál szükséges ellenőrzés szempontjából nem volt megfelelő e területet is bevonni a zárt-területbe, mivel a rendelkezések közigazgatási végrehajtása — e helységek közigazgatási szervezetének elégtelen volta miatt — keresztülvihetetlen. Különben is e helységeknek nincsen fogyasztási vámhatáruk és az ehhez szükséges vámőrszemélyzetük, amint az a fogyasztási adót és kövezetvámot kivetni jogosult székesfővárosnak rendelkezésére áll.

E lényegesen nagyobb terület vámsorompóval való körülzárásához igen nagy személyzetre van szükség, ami a kötöttgazdálkodás eme rendjét igen kétségessé teszi.

A »zártterületen« levő helységek tehénállománya — Budapestet nem számítva — 2149 darab. (1934. évi július hó 1-én).

A létszámban aránylag legtöbb 572 darab (26·6%) Rákospalotán van. E megyei városban igen sok a konyhakertészet, amelynek az istállótrágyaszükséglete igen nagy. Ennek fedezése sok állat tartását szükségeli. A tehéntartás e helyen (és Újpesten is) legnagyobbrészt mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos. Ezt bizonyítja, hogy e két helyiség tehéntartóinak van — az összes többi helyiségek között — a legtöbb bejelentett mezőgazdasági művelés alatt álló területe. (Újpestnek 3998 és Rákospalotának 2346 kat. hold).

Az összes tehenészet 31%-a nem kapcsolatos mezőgazdasági üzemmel és 69%-a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos. A legtöbb mezőgazdasági üzemmel nem bíró tehenészet Pestszenterzsébeten van, ahol a multban igen jelentős foglalkozási ág volt a tejkereskedelem (milimárik).

A mezőgazdasági üzemmel rendelkező 492 tehenészet 37%-a 0—5 kat. hold üzemmel, 62%-a 5—50 kat hold üzemmel és közel 1%-a 50 kat. holdnál nagyobb üzemmel rendelkezik. E területek művelési ágak szerint való megoszlása — sajnos — nem ismeretes.

102 olyan tehenészet van, amely mezőgazdasági üzemmel nem kapcsolatos és egynél több (tehát járulékköteles) tehene van. Ez az összes, 221 mezőgazdasági üzemmel nem bíró tehenészetnek kereken 46%-a. (Budapesten csak 11·17%-a).

Az egy tehenészetre eső átlagos tehénlétszám itt alacsonyabb (3·01 darab), mint a fővárosban.

Az egy tehénre jutó mezőgazdasági terület e helységekben nagyobb (4·07 kat. hold), mint Budapesten.

Igen sok itt azonban a magas járulékköteles tehenek száma: 296 tehén után kell havonta 30 pengőt fizetni (Budapesten csak 97 tehén után kell 54 pengőt fizetni).

A földművelésügyi miniszter Rákospalota, Újpest és Pestszentlőrinc — e három leginkább mezőgazdasági jellegű tehenészetekkel bíró helység — járulékkötelezetségét némileg csökkentette, amennyiben e helységek belső tehenészetei nem 10, hanem csak 7 pengő tehenkinti járulékot kötelesek fizetni. (15.600/1934. F. M. III. 2. számú rendelet). Pestszentlőrinc községnek még újabb kedvezményeket is adott a földművelésügyi miniszter (71.327/1934. F. M. III. 2. számú rendelettel).

II. A tejfelszállítás szervezete és működése.

1. A tejfelszállítás.

A tejfelszállítás Budapestre jelenleg nem a kereslet és kínálat szerint, hanem kormányhatósági rendeletekben megszabott kötöttség kontingentálás szerint történik.

A zártterületre — így Budapestre is — fogyasztási tej közvetlenül vagy viszontelárusító útján csak engedély vagy tejszállítási igazolvány, avagy tejtermelői igazolvány alapján hozható be.[1])

[1]) A hatályos rendeletek szerint: »A zártterületre fogyasztásra tejet csak azok a termelő gazdaságok és azok a zártterületen kívül levő tejipari vállalatok szállíthatnak vagy hozhatnak be, amelyek 1931. évi január hó 1-étől 1932. évi április hó 1-éig erre a területre — ha megszakítással is — rendszeresen szállítottak vagy hoztak be, valamint azok a szövetkezeti tejipari vállalatok, amelyeket a rendelet értelmében (10. §.) létesítenek.« 5000/1933. M. E. sz. kormányrendelet 8. §-a.)

A rendelet felhatalmazza a földmívelésügyi minisztert, hogy a szarvasmarhatenyésztő egyesületek ellenőrzése és irányítása alatt álló törzstenyészetekből és az államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehenészetekből származó tej, valamint a minősített tej szállítását vagy behozatalát engedélyezheti. Továbbá engedélyt adhat — ily alapon — oly tejszövetkezeteknek is, amelyek a jelzett időszak alatt tejet a zártterületre nem hoztak be vagy nem szállítottak.

1. Rendszeres szállítónak kell tekinteni azt a tejtermelő gazdaságot és a zártterületen lévő tejipari vállalatot, amelynek fogyasztási tej szállítására nézve az 1932. évi március hóban az említett területen működő valamely vállalattal érvényes éves szerződése volt és fogyasztási tejet a jelzett időszakban tényleg szállított is.

A zárt területen levő tejipari vállalatok részére a rendszeres szállítók által szállítható fogyasztási tej mennyiségének havi átlagát — *törzskeretét* — az OTB állapítja meg. A földművelésügyi miniszter — az OTB meghallgatása után — ha a törzskereten belül szállított vagy behozott tej a fogyasztási tejszükségletet nem fedezné — jogosult újabb törzskeretet engedélyezni.

A zárt-területre tejet szállító termelők érdekének védelmére — amint azt már említettük — alakult meg a »Tejtermelők Budapesti Szövetsége.« E szövetségnek tagja az a tejtermelő, valamint a zárt területen kívül levő tejipari vállalat, aki, illetőleg amely a zárt területre tejet vagy tejszínt (tejfölt) szállít vagy ott forgalomba hoz. A földművelésügyi miniszter állapítja meg ennek a Szövetségnek tagdíját, mely tejliterenkint 0·08 ar. fillérnél több nem lehet. (M. E. rend. 20. §.)

A zárt területen levő tejipari vállalatoknak csak a tejtermelők Budapesti Szövetségének tagjaitól szabad tejet és tejszint (tejfölt) vásárolniok. (M. E. rend. 20. §. 3. bekezdés.)

2. Napi 50 litert meg nem haladó saját termelésű tej behozatalára tejszállítási igazolványt a székesfőváros területére a polgármester azoknak adott ki, akik a tejet közvetlenül, vagy viszontelárusítók útján a jelzett időben rendszeresen behoztak. (M. E. rend. 9. §.)

1933. évi június hó 15-ike óta azoknak a tejtermelőknek, akik tejszállítási igazolvány alapján tejet szállítottak, ha saját termelésű tejüket továbbra is a zárt területen kívánták értékesíteni, tejszövetkezeteket kellett létesíteniök. (M. E. rend. 10. §. és F. M. rend. 7. §. 7. pont.) Ezek az ú. n. »Milimári«-tejszövetkezetek és tejcsarnokok.

3. Napi 50 litert meghaladó saját termelésű tej behozatalára termelői igazolványt a termelő gazdaságnak a földművelésügyi miniszter ad ki, ha a tejgazdaság a közegészségügyi követelményeknek megfelel, valamint a tej szakszerű, tiszta termelése és kezelése biztosítva van.

4. A zárt területre tejet vagy tejszínt (tejfölt) közvetlenül vagy viszontelárusítók útján forgalombahozatal céljából a jelzett területen kívül levő

tejipari vállalatok közül csak a városi tejellátó iparengedéllyel bíró üzemek hozhatnak be, de ezek közül is csak azok az üzemek és csak akkora napi mennyiséget, amelyek és amekkora napi mennyiséget rendszeresen, ha megszakítással is, forgalomba hoztak.

Budapestre tehát — a fennálló rendelkezések értelmében — négyféle felszállítási mód, jogosultság van:

1. A »törzskeretes«, rendszeres (tejipari üzemeknek, budapesti tejvállalatoknak) szállítók;

2. a termelői igazolványosok;

3. a vidéki (nem fővárosi) tejipari vállalatok (városi tejellátó üzemek) és

4. az 5.000/1933. M. E. számú kormányrendelet 10. §-a alapján létesített ú. n. »milimári« tejszövetkezetek és tejcsarnokok — felszállítása.

A továbbiakban a tejszállítás összeállításánál, a tejszállító terület megállapításánál, a tejszállítás mennyiségi megállapításánál és a tejszállítás egyéb vizsgálatánál az alábbi négyes felosztást követtük:

a) megállapítottuk az összes — engedély alapján — felszállítható tejmennyiséget;

b) mennyi ebből a tényleges teljes-tejfogyasztás;

c) honnan szállítanak fel, kik és mennyi tejet;

d) egyéb megállapítások.

Az összes Budapestre szállítható, illetőleg a budapesti tejtermeléssel együtt a székesfővárosban rendelkezésre álló tejmennyiséget a következőképen számítottuk ki.

1. A törzskeretes szállítók Budapestre naponta átlag 359.829 liter fogyasztási tejet szállíthatnak fel.[1]) E felszállítható mennyiségből azonban egy bizonyos mennyiség — amit csak közvetve tudunk meghatározni — nem kerül fel Budapestre. A számításunknál azonban az összes engedélyezett napi törzskeret mennyiséget számoltuk el, mivel e mennyiség a budapesti tejszükséglet kielégítésére volt szánva (az, hogy az engedélyezett törzskeretek nem százszázalékban használtatnak ki, csak azt bizonyítja, hogy a megállapítás túlméretezett, amire a későbbiekben részletesen visszatérünk).

2. A »termelői igazolványosok« a kapott engedélyük alapján naponta 12.597 liter teljestejet vagy ennek megfelelő tejszínt (tejfölt) hozhatnak be Budapestre. A tényleges felszállítás 1934. évi január—szeptember hónapok napi átlagában e mennyiséget 212 liter híján elérte.

3. A zárt területen kívül és a zárt területen, de nem a fővárosban levő (tehát vidéki) tejipari vállalatok, melyeknek városi tejellátó iparengedélyük van, naponta 14.890 liter teljestejet szállíthatnak be. E tejipari vállalatok az 1934. év első 9 hónapjában naponta átlag 14.262 liter, tehát az engedélyezett mennyiségnél 628 literrel kevesebbet szállítottak fel.

---

[1]) Az O. T. B. 1934. évi április hó 1-i adatai szerint.

4. Az M. E. rend. 10. §-a és az F. M. rend. 7. §-ának 7. pontja értelmében alakított ú. n. »milimári-tejszövetkezetek« és »milimári-tejcsarnokok«, amelyeknek nincsen kontingentálva a felszállításuk, 1934. évi augusztus hóban átlag naponta 117.163 liter teljestejet szállítottak fel a fővárosba. A többi kategóriával szemben e kategória mennyisége nem állandó, hanem állandóan növekvő szám, ami a többi csoport felszállítását mindjobban visszaszorítja. (L. az 5. és 9. számú táblázatot.)

9. A tejszállítás szervezete.
(A felszállító csoportok.)

(1934. év január—szeptember hónapok napi átlagában.)

A felszállító csoport megnevezése	száma egyenkint	száma összesen	Naponta felszállíthatnak liter	Naponta felszállíthatnak Az összes %-ában
1. *Tejszövetkezetek.*				
a) Törzskerettel rendelkező tejszövetkezet	120	—	66.737	12·72
b) »Milimári« tejszövetkezet	49	—	83.977	16·02
Tejszövetkezetek összesen	—	169	150.714	28.74
2. *Iparengedélyes vidéki üzemek.*				
a) Törzskerettel rendelkező tejcsarnok	55	—	17.551	3·50
b) »Milimári« tejcsarnok	17	—	33.186	6·40
c) Közvetlenül a fogyasztóknak szállító tejüzem	9	—	14.890	2·80
Iparengedélyes vidéki tejüzem összesen	—	81	65.627	12·60
3. *Termelői igazolványos tejtermelők*	19	19	12.597	2·40
4. *Törzskerettel rendelkező tejtermelők.*				
a) 1000 kat. holdon felüli gazdaság	296	—	193.090	36·82
b) 501—1000 kat. holdas gazdaság	175	—	50.839	9·70
c) 101—500 kat. holdas gazdaság	153	—	24.704	4·70
d) 100 kat holdon aluli gazdaság	12	—	779	0·14
e) Törzskönyvezet tehenészet[1])	45	—	6.129	1·20
Törzskerettel rendelkező tejtermelők összesen	—	681	275.541	52·56
5. *Budapesti tejtermelés*	—	—	19.715	3·70
Mindössze	—	950	524.194	100·00

[1]) Bentfoglaltatik azoknak a tejtermelőknek a száma is, akiknek a területi adatai nem állanak rendelkezésre.

5. Végül a felszállításon kívül még a Budapesten termelt 19.715 liter napi tejmennyiség is rendelkezésre áll.

Összegezve már most a különböző jogon felszállítható tejmennyiséget és a budapesti tejtermelést, a székesfőváros fogyasztására naponta rendelkezésre álló összes tejmennyiség:

	Rendelkezésre álló napi tejmennyiség liter	%
Törzskeretes szállítók	359.829	68·7
Termelői igazolványosok	12.597	2·4
Közvetlenül a fogyasztóknak szállító üzemek	14.890	2·8
»Milimári« tejszövetkezetek és tejcsarnokok	117.163	22·3
Budapesti tejtermelés	19.715	3·8
Összesen	**524.194**	**100·0**

Ez a tejmennyiség a »tejbázisnak« 13·063%-a.

E mennyiségből a székesfőváros egy lakosára kereken 0·52 liter teljes tej jut. Sajnos azonban a fogyasztás messze mögötte marad az egy lélek részére rendelkezésre álló tejmennyiségnek, úgy hogy — igen helyesen — nem az egész engedélyezett tejmennyiséget szállítják fel, hanem ennél lényegesen kevesebbet, — habár még mindig sokat.

A tényleges felszállítás a következő (1934. január—szeptember hónapok napi átlagában):

	Tényleges felszállítás naponta liter	%
1. A budapesti tejvállalatokhoz érkezett:		
a) »milimári« tejszövetkezetektől és tejcsarnokoktól	117.163	35·1
b) törzskeretes szállítóktól	170.392	51·0
2. Vidéki üzemektől	14.262	4·3
3. Termelőigazolványosoktól	12.385	3·7
4. A budapesti tehenek termeltek	19.715	5·9
Összesen	**333.917**	**100·0**

Ennyi tej állott a fővárosban a fogyasztók rendelkezésére. Ez a mennyiség az összkontingens (és a budapesti termelés) 63·7%-a.

A ténylegesen Budapesten rendelkezésre álló tejmennyiségből egy lakosra kereken 0·33 liter teljestej jut. Azonban ezt a mennyiséget sem fogyasztják el teljestejként, hanem ebből még le kell számítanunk a tejtermékekké feldolgozott és elkallódott tejmennyiséget, hogy megkapjuk a teljes fogyasztás mennyiségét. Tehát a 333.917 literből le kell vonni a feldolgozott és elkallódott tejmennyiséget: 85.255 litert s így megkapjuk az édes teljestejként elfogyasztott tej mennyiségét, amely 248.662 liter naponta.

Még két ténnyel kell számolnunk, hogy a tényleges fogyasztás mennyiségét a lehető legpontosabban megközelítsük. Elsősorban az ú. n. »betörőtej«-jel, amely az engedély nélküli, illegálisan Budapestre szállított tejet jelenti és becslés szerint naponta kb. 40.000 liter teljestejet reprezentál. Másodsorban a Budapestről kiszállított tejmennyiséget is figyelembe kell vennünk,

ami — tekintettel a fővárosi tejvállalatoknak a zárt területen kívül, különösen pedig Budapesten kívül, de a zárt területen levő sok tejüzemi fiókjaira — igen jelentékeny. E mennyiség a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet hozzávetőleges becslése szerint kb. napi 20.000 liter.

E két utóbbi tételt szembeállítva, a fogyasztásra került tejmennyiség javára napi 20.000 liter teljestejmennyiség mutatkozik.

Így végeredményben *Budapest székesfőváros napi teljestejfogyasztása 268.662* liter.[1])

A fejenkinti teljestejfogyasztás 0·268 liter.

A Budapestre szállítható 524.194 liter napi tejmennyiségből tehát csak 268.662 liter a teljestejfogyasztás és 255.532 liter, az összes mennyiség 48·75%-a, mint felesleg szerepel. Viszont a felszállított és helyben termelt 333.917 liternek 84·6%-a használtatott fel teljestejként és 65.255 liter, azaz 15·4% szerepelt, mint jelenlevő, tényleges tejfelesleg.

Mármost, ha azt vizsgáljuk, hogy a ténylegesen elfogyasztott tejből az egyes felszállító-kategóriák milyen arányban részesednek, akkor a következő eredményekre jutunk:

A 268.662 liter édes teljestejként elfogyasztott tejmennyiségből:

	Liter	%
A milimári tejszövetkezetek és csarnokok[2])	94.392	35·1
A vidéki városi tejellátó üzemek	14.262	5·3
A termelői igazolványosok	12.385	4·6
A budapesti tejtermelők	19.715	7·4
Az engedély nélkül házaló tej	40.000	14·9
A törzskeretes szállítók	87.908	32·7
Összesen	**268.662**	**100·0**

Ebből az összeállításból világosan kitűnik, hogy Budapest tejellátásában a legnagyobb arányban (35·1%) a »milimári« tejszövetkezetek és tejcsarnokok vesznek részt. E felszállító kategória után a törzskeretes szállítók szolgáltatják a legnagyobb tejmennyiséget (32·7%). Itt igen kirivóan feltűnik, hogy a Budapestre szállítható összes törzskeretnek csak a 24·43%-a kerül teljestejként fogyasztásra, a fennmaradó 75·57% pedig mint »iparitej« számoltatik el a törzskeretes szállítóknak. (1934. évi augusztus hóban az OTB által megállapított »ipari tej«-százalék 75·221 volt.) Az engedély nélkül felszállított és a házalók által eladott tejmennyiség aránya: 14·9% igen magas, ami a legális tejszállítás hasznát (ipari és fogyasztói tejszázalék arányát) igen hátrányosan befolyásolja.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy honnan szállítják fel a fővárosba a tejet, vagyis hogyan alakul a «felszállítóterület«.

[1]) 1934. január 1-étől szeptember 30-áig terjedő idő napi átlagában.

[2]) E szállítók fogyasztói tejként elszámolt tejmennyisége átlagosan 10·9%-kal kevesebb, mint a felszállítás, mivel e szállítók a távolság szerint 12·5—16·5 fillért kapnak, szemben a többi szállító 18·5 filléres literenkinti árával.

A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet — az előírt díjazás mellett — kimutatás formájában megkapja a MÁV összes budapesti pályaudvarainak vezetőségétől az arra a pályaudvarra érkező tej napi mennyiségét. E kimutatásokban a feladó állomások, a tejgazdaságok címei és a naponta feladott tejmennyiségek szerepelnek.

A kimutatásokból a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet 1926-ban és 1932-ben összeállította a vasúti tejszállítás kilométertávolság szerinti mennyiségét. Ezekben az összeállításokban azonban csak a vasúti felszállítás mennyiségi adatai szerepelnek. A »milimárik« felszállítása, a budapesti termelés és az egyébként, nem vasúton felszállított tej mennyisége nem foglaltatik benne, úgyhogy a kötött-forgalom által megszabott, felszállítható mennyiségek szembeállítására és ebből következtetések levonására nem alkalmas.

Dacára a feldolgozásnál követett módszerbeli eltérésekre, a kimutatások százalékos eredményeit a 10. számú táblázatunkban feltüntetjük, de a fentebb előadottak miatt — az ezekből levonható következtetésekről — sajnálattal — le kell mondanunk.

A jelenlegi helyzet összeállításánál a Budapestre *felszállítható* és a székesfővárosban termelt összes tejmennyiségekkel számoltunk. Továbbá megállapítottuk a tényleges felszállítást és fogyasztást is. A kötött gazdálkodás és forgalom szempontjából mindkét: a felszállítható és az effektív felszállított tejmennyiség megállapítása is nagy fontossággal bír, mivel a felszállításnak a mindenkori fogyasztáshoz kell alkalmazkodnia. A jelenlegi helyzetben a magas ipari tejszázalékot épen az idézte elő, hogy a felszállítás engedélyezése lényegesen felülmúlta a fogyasztást: az engedélyezett összes tejmennyiségnek 48·75%-a mint felesleg szerepelt.

A kötött forgalom intenciója a tej megfelelő magas árstabilizációja és a fogyasztási tej megóvása az ipari tej konkurrenciájától.

A tejfelesleg képződésének oka elsősorban a tej iránti kereslet és kínálat egy éven belüli, havonkinti változása és eltérése. Ez az időnkint előálló felesleg erősen nyomja a fogyasztási tej árát. A felesleg hozzávetőleges számítás szerint évente kb. 15—20%-kal haladja meg az évi összszükségletet. Ez az ú. n. »szükséges-felesleg«. A »szükséges felesleg«-en kívül még egy ú. n. »szükségtelen-felesleg« is előáll akkor, ha rossz az általános gazdasági helyzet, különösen ha alacsony a fogyasztók vásárlóképessége. Budapesten a 15—20% »szükséges felesleg« — évi átlagban — napi 50—55 ezer literre tehető.[1])

[1]) A legnagyobb budapesti tejvállalat — amely Budapest tejszükségletének kb. a felét látja el — adatai szerint: a felszállítás ingadozása napi 5000—6000 liter. Idényenkinti ingadozása: kb. 30.000 liter. E vállalat 8 vidéki kiegyenlítő üzemébe a beszállított tejmennyiség ingadozásáról képet nyujt az 1934. évi áprilisban átlag napi 44.693 liter, míg ugyanez év októberében átlag napi 59.538 liter tejmennyiségek között mutatkozó nagy különbség, mint termelési ingadozás.

Az engedélyezett összes felszállítható tejmennyiség 63·7%-a áll Budapesten rendelkezésre, amelyből 84·6% teljestejként fogy el és 15·4%-a, mint szükséges felesleg szerepel. Tehát a többi (36·3%) felszállítására engedélyezett és Budapestre egyáltalában fel sem szállított tejmennyiség szükségtelen felesleg, amely állandóan nyomja a tejtermelőknek a fogyasztói és ipari tejszázalék arányából kialakult átlagos tejárát. Ha pedig nem a tejárstabilizációja szempontjából vizsgáljuk, hanem e szemponton felül emelkedve, általános, a racionális tejellátás szempontjából vizsgáljuk a helyzetet, akkor a 10. számú táblázat adataiból kiindulva megállapíthatjuk, hogy jelenleg egy túlméretezett és a budapesti tejpiacra sohasem vagy nehezen gravitáló tejfelszállítási rendszer honos Budapesten.

A racionális tejellátásnak alapkritériuma a fogyasztó piacot övező tejtermelő-terület feleslegeinek a felvétele. A fogyasztó piacot ellátó felszállító területen kívül levő tejtermelő-terület feleslegeit pedig megfelelően elhelyezett és megszervezett vidéki tejfeldolgozó centrumokban kell feldolgozni. Ezáltal egyrészt a felesleget az improduktív kezeléstől és szállítástól megkímélve mentesítjük e munkálatok költségeitől és másrészt a fogyasztó piac tejfelszállító területének rentabilis termelését lehetővé tesszük a káros és »szükségtelen feleslegek« észszerű elvonása által.

10. A Budapestre szállítható tejmennyiség vasúti kilométertávolság szerint 1934. év január hó 1.—szeptember hó 30. között.

Vasúti km-távolság	Napi tejmennyiség liter	Az összes %-ában 1934	1932	1926	Vasúti km-távolság	Napi tejmennyiség liter	Az összes %-ában 1934	1932	1926
1— 20	48.404	9·22			151—160	6.909	1·32		
21— 30	26.234	5·20	10·58	17·50	161—170	4.891	0·92		
31— 40	47.467	9·04			171—180	9.642	1·83	10·96	21·22
41— 50	47·864	9·12			181—190	6.623	1·26		
51— 60	42.113	8·03			191—200	11.256	2·14		
61— 70	47.925	9·14			201—210	3.365	0·64		
71— 80	34.105	6·53	50·68	25·43	211—220	11.771	2·24		
81— 90	41.364	7·88			221—230	10.013	1·91		
91—100	34.668	6·61			231—240	747	0·13		
101—110	13.252	2·53			241—250	1.592	0·30		
111—120	23.801	4·55			251—260	1.684	0·31	7·29	21·32
121—130	16.481	3·14	20·49	14·53	261—270	1.404	0·26		
131—140	15.012	2·85			271—280	1.994	0·35		
141—150	11.125	2·12			281—290	314	0·05		
					291—300	1.964	0·36		
					301—310	160	0·02		
					Mindössze liter	524.194	.	273.813	314.646
					Mindössze %	.	100·00	100·00	100·00

Amint a 10. számú táblázatból láthatjuk a székesfővárostól 50 km-en belül elterülő terület közel egyharmadát (32·58%-át) a 100 km-en belül elhelyezkedő tejtermelő terület pedig több, mint kétharmadát (70·77%-át) szállíthatja az összes engedélyezett felszállítható tejmennyiségnek.

A 100 km-en belül levő területről felszállítható cca 370.000 liter tejmennyiség nemcsak a fogyasztást, hanem a jelenlegi (333.917 liter) felszállítást, tehát a szükséges felesleget is fedezi.

A 101—200 km-es övezet 22·6%-kal és a 201—310 km-es övezet 6·57%-kal szerepel.

Feltűnő, hogy a 171—230 km-es övezet mily nagy arányban (10·02%-kal) vesz részt az engedélyezett mennyiségben. Ennek magyarázata abban található, hogy ez övezetben számos nagymennyiségű tejet termelő uradalom vasúti feladó-állomása van. (Eszterháza, Hegyeshalom, Sarkad, Mezőlak, Taktaharkány, Újdombovár, Bácsalmás stb.)

A budapesti tejszállító-terület kiterjedését összehasonlítva a nagyvárosok tejellátó területeinek nagyságával, megállapíthatjuk, hogy a fővárosi felszállító terület kiterjedése abszolúte és relative is igen nagy. Abszolúte véve talán csak 1—2 amerikai nagyvárosi múlja felül, relative az ország nagyságához képest is túlméretezett.[1])

A Budapestre felszállítható tej származási helyét országrészenkint és vármegyénkint a 11. számú táblázatban ismertetjük.

Jellemző, hogy az összes felszállítható tejmennyiség közel kétharmad részét (63·27%-át) Pest- és Fejérmegye szállíthatja. A tényleges szállításnál még nagyobb arányban részesedik e két vármegye, úgyhogy Budapest tejfelszállító és ellátó körzetét Fejérmegye és Észak-Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye, valamint Veszprém megye, Nógrád és Hont közigazg. e. e. vármegyék, Hevesmegye, Komárom és Esztergom közig. e. e. és Jász-Nagykún Szolnok vármegye kisebb része alkotja.

A 11. számú táblázaton az egyes vármegyékben termelt tejmennyiségekből a Budapestre felszállítható tejmennyiség százalékos arányát is feltüntettük. A termelt tejből aránylag a legtöbbet szállíthat fel Fejér megye (az általa termelt összes tejmennyiség 59·9%-át és Pest megye (39·37%-át).

Munkánk célja, de különösen mezőgazdasági piackutatási szempontból rendkívül fontossággal bír annak a megállapítása, hogy a tejfelesleg az egyes vármegyékben miként értékesül.

A rendelkezésre álló statisztikai adatokból tudjuk, hogy országos átlagban a tejtermelők a tejbázis 51%-át teljes tejként eladják és a visszamaradt mennyiség (49%) 82%-át teljes tejként elfogyasztják, 18% pedig a feldolgozott tejtermékekre és az elkallódásra jut.

---

[1]) Berlin tejszállító területe (1927. december 27-én) a tejpiac rendezése előtt ugyancsak igen kiterjedt volt, de nem volt oly nagy, mint a budapesti: 100 km-en belüli területről 57·2% és 150 km-en belül 71·7% jött fel vasúton (vasúti km távolság szerint). — A bécsi tejszállító körzet is igen nagy volt. — Általában igen kis tejtermelő- és felszállító-terület látja el teljes tejjel az olasz nagy- és középvárosokat. Rómát cca 50 km-es és Milánót 17 km-es körzet látja el tejjel.

11. Az engedélyezett napi tejfelszállítás mennyisége vármegyénkint és országrészenkint az 1934. évi január—szeptember hónapok napi átlagában.

Vármegye és országrész jellegű gazdasági vidék	A fejt tej mennyisége literekben	A termelt tejből Budapestre szállítható naponta		
		liter	az összes szállítható tej %-ában	a fejt tej %-ában
Dunántúl.				
Baranya vm.	259.341	3.870	0·74	1·49
Fejér vm.	209.591	[1]) 125.622	23·99	59·93
Győr, Moson és Pozsony közig. e. e. vm.	125.687	12.761	2·44	10·15
Komárom és Esztergom közig. e. e. vm.	76.194	10.255	1·96	13·46
Somogy vm.	328.084	15.614	2·98	4·76
Sopron vm.	150.412	8.453	1·62	5·62
Tolna vm.	209.272	29.154	5·57	13·93
Vas vm.	205.514	234	0·04	0·11
Veszprém vm.	200.518	26.232	5·01	13·08
Zala vm.	267.527	2.777	0·53	1·04
Dunántúl összesen	[3]) **2,044.099**	**234.972**	**44·88**	**11·50**
Alföld.				
Bács-Bodrog vm.	67.283	4.037	0·77	6·00
Békés vm.	90.036	1.127	0·22	1·25
Bihar vm.	65.004	3.780	0·72	5·82
Csanád, Arad és Torontál közig. e. e. vm.	60.638	1.500	0·29	2·47
Csongrád vm.	44.045	1.784	0·34	4·05
Hajdú vm.	44.721	—	—	—
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	129.958	16.566	3·16	12·75
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	496.959	[2]) 206.266	39·28	39·37
Szabolcs és Ung közig. e. e. vm.	149.326	1.900	0·36	1·27
Szatmár, Ugocsa és Bereg közig. e. e. vm.	71.956	—	—	—
Alföld összesen	[3])**1,331.932**	**236.960**	**45·14**	**17·79**
Észak.				
Abauj-Torna vm.	88.167	539	0·10	0·61
Borsod, Gömör és Kishont közig. e. e. vm.	174.926	2.706	0·52	1·55
Heves vm.	161.390	23.886	4·56	14·80
Nógrád és Hont közig. e. e. vm.	123.214	19.255	3·68	15·63
Zemplén vm.	82.776	5.876	1·12	7·10
Észak összesen	[3]) **631.878**	**52.262**	**9·98**	**8·27**
Mindössze	**4,007.909**	**524.194**	**100·00**	**13·08**

[1]) Ebből 14.626 liter »milimári tej«, 1775 liter termelői igazolványos tej és 2980 liter vidéki tejüzemi tej. — [2]) Ebből 102.537 liter »milimári tej«, 9357 liter termelői igazolványos tej, 11.910 liter vidéki tejüzemi tej és 19.715 liter Budapest napi tejtermelése. — [3]) A törvényhatósági jogú városokkal együtt.

Midőn tehát az egyes vármegyék tejszállítását vizsgáljuk, ezt mindig a fenti átlag-adatokkal kell szembeállítanunk. Ilyen szempontból vizsgálva az egyes vármegyék tejfelszállítását, a tejfelesleg budapesti értékesítésében első helyen áll: Fejérmegye, amely az 51%-os átlag tejfelesleggel szemben 59·93%-os felhozatallal szerepelhet. Fejérmegye tehát tejfeleslegének legnagyobb hányadát Budapestnek adhatja el. Ennek megfelelően e vármegyében van Dunántúlon a legkevesebb (11) tej-feldolgozó üzem, mivel a felesleges tej legnagyobb részét teljes tejként szállíthatja fel a székesfővárosba.

A második helyen áll — ily szempontból — Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye kereken 40%-os tejfeleslegeladási lehetőséggel. Itt azonban már a feleslegnek csak kisebb hányada értékesülhet Budapesten. A fennmaradó cca 11%- felesleg viszont a székesfőváros mellett levő erős fogyasztópiacokon (zárt-területen), mint teljes tej és tejtermék kereshet és talál vevőt.

Az egész ország tejtermeléséből, illetőleg tejfeleslegéből 13·08% szállítható fel, mint teljes tej Budapestre. Tehát: *az 51%-os országos tejfeleslegnek közel egynegyed része, mint friss, teljes tej a Budapesti tejpiacra van irányítva.*

2. A tejfelszállítás szervezete és működése.

Mindaddig, amíg az egyes tejtermelő a termelt tejét — a szabályok szerint közvetlenül — a fogyasztóknak adhatja el s így mint egyetlen tejszállító és eladó jelenik meg a tejpiacon, a tejgazdaság gazdasági részét, illetőleg a tejkereskedelmet is a kezében tartja. Azonban a fogyasztó piacok és azok fogyasztóinak számbeli növekedésével már nem áll módjában a tejtermelőnek a tejkereskedelmet egyedül ellátni, hanem több tejtermelővel együtt és ezek konkurrenciája mellett kényszerül a tejkereskedelemmel foglalkozni. Ez esetben már — dacára annak, hogy még közvetlenül a fogyasztóval áll összeköttetésben, az előbbi abszolút biztonságát mindjobban elveszti, a fellépő és növekvő verseny miatt. A felszállítás az elhelyezés, illetőleg a piac biztonságának állandó romlása a tejtermelő gazdákat az összetartás felé hajtja. Ily összetartozandóságra és összetartozási szervezkedésre ösztönzi még a gazdákat az, hogy a tejüket nem tudják már közvetlenül a fogyasztóknak hanem csak a tulajdonképeni tejkereskedelemnek eladni. A további fejlődés már nemcsak a nagyobb tejfogyasztó centrumokban, hanem a kisebbekben is létrehozza a tejkereskedelmet, amely a tejfelszállítás legnagyobb hányadát átvette és lebonyolítja.[1])

A városi tejfelszállítás, illetőleg tejellátás szervezetének több módja van.[2])

---

[1]) *W. Westphal:* »Organisation der städtischen Milchversorgung und des Milchverkehres.« — Handbuch der Milchwirtschaft. Band II. Teil 1. Wien Julius Springer 1931.

[2]) *Peter:* »Milchwirtschaftliche Betriebslehre.« Berlin 1923.

I. A közvetlen tejellátás és
II. a közvetett tejellátás.

I. A közvetlen tejellátásnál a termelő közvetlenül a fogyasztót látja el teljes tejjel. E rendszernél két eset lehetséges: 1. a termelő egyes nagy fogyasztónak adja el a tejét; vagy 2. a termelő a fogyasztó házához szállítja a tejét.

II. A közvetett tejellátásnál a tej a termelőtől közvetítő útján jut a fogyasztóhoz.

Ennek több módja lehet:

1. kis- és közvetítő-kereskedelem útján;
2. tejcsarnok, tejközpont, városi tejellátó üzem útján.

ad 1. a tej útja itt kétféle lehet:

a) termelő, kiskereskedő, fogyasztó; vagy:
b) termelő, közvetítő, kiskereskedő, fogyasztó.

ad 2. 3 módja van:

a) magánvállalkozás,
b) szövetkezeti,
c) községi,

a szövetkezeti megint lehet: termelői-, tejkereskedői- és fogyasztási szövetkezet.

Budapest jelenlegi tejellátásánál, illetőleg tejfelszállításánál a közvetlen és a közvetett — tejellátás is szerepel. Első esetben a termelő a nagyfogyasztóknak és a kisfogyasztóknak is ad el tejet (termelői igazolványosok és budapesti tejtermelők).

A közvetett-tejellátásnak is több formája rendszeres a jelen helyzetben. Ez esetben a tej a termelőtől a fogyasztóhoz közvetítő útján jut el. Itt a tej útja: tejcsarnok (tejgyüjtő), tejközpont, városi tejellátóüzem. A kis- és közvetítő kereskedelem (milimárik) jelenleg kizárattak a tejkereskedelemből s helyüket a »milimári«-tejszövetkezetek és tejcsarnokok foglalták el.

A városi tejellátó üzem két formája található fel Budapesten; van: magánvállalkozás és szövetkezet. (Habár ez utóbbi jelenleg inkább állami szerv.) A szövetkezet termelői szövetkezet.

Mielőtt a budapesti tejfelszállítás szervezetével és működésével foglalkoznánk, az egész ország legfőbb, tejértékesítő, illetőleg tejellátó szerveiről, a tejipari üzemekről kívánunk megemlékezni.

A 12. számú összesített táblázatban ismertetjük Csonka-Magyarország tejipari üzemeinek 1933. évi statisztikai adatait.[1])

Az 1931. év végén mintegy 1452 községünkben és városunkban, vagyis az összes községeknek és városoknak 42·5%-ában volt tejipari üzem. Az ország többi (1967) községében ellenben a tejértékesítésnek és tejszállításnak ezek a szervei nem jutottak szerephez, mert ott a termelők részben közvetlenül a fogyasztóknál, részben a kiskereskedelem útján értékesítették

[1]) Közvetlenül a m. kir. Központi Statisztikai Hivataltól nyert adatok.

tejfeleslegüket. Mezőgazdasági jellegű vidéken pedig a lakosság legnagyobb része termelő és egyben fogyasztó is.

Az 1933-ban működő 2051 tejipari üzemből 1320 gyüjtőtelep és fölözőállomás, tehát közvetítőszerv volt, míg a tejfeldolgozó üzemek száma 731 volt.

A legtöbb tejüzem a Dunántúlon van, ahol azonban aránytalanul sok a tejgyüjtő állomás, a feldolgozó üzemekhez viszonyítva. Az arány itt kb. 2 : 1-hez. Az Alföldön és Északon ez arány kb. 1 : 1-hez. Jellemző az arány a Dunántúl legfontosabb budapesti felszállító megyéjénél, Fejérmegyénél, ahol 70 gyüjtőállomásra 11 feldolgozó üzem jut (7 : 1-hez).

Az üzemek tejforgalmából a gyüjtőtelepek körülbelül egyharmaddal részesedtek. Ezeknek a tejértékesítő szerveknek az a legfőbb feladata, hogy a kisgazdaságoknak viszonylag kisebb mennyiségű tejtermelését összegyüjtsék. E tejértékesítő szervek a beszállított tejnek cca 2%-át adják csak el teljestejként és cca 60%-át más üzemnek adják át.

A feldolgozó üzemek legnagyobb részben uradalmi tejet hoznak forgalomba, illetőleg alakítanak át tejtermékké. A más üzemektől származó tejnek cca 40%-át a saját gyüjtő állomásaik és 60%-át idegen gyüjtőállomások szállítják.

Arra nézve, hogy az uradalmi tehenészetek és a szövetkezetekbe be nem lépett kisgazdaságok a tejgyüjtőtelepek útján mennyi tejet értékesítenek, számszerű, pontos adataink nincsenek. Az uradalmak majdnem kizárólag csak nagy üzemekkel állanak összeköttetésben.

Az üzemekben értékesített tej származás szerint 1931-ben :[1])

Uradalmaktól : 42·3%.

Kisgazdaságoktól : 57·7% (ebből szövetkezeti alapon : 24·8% és nem szövetkezeti alapon : 32·9%).

Tehát a kisgazdaságok az iparengedéllyel rendelkező üzemek tejforgalmában kisebb méretekben (57·7%) vesznek részt, mint a tejtermelésben (82·6).[2])

A tejfelszállítás szervezetének és működésének módszereit — az előbbi fejezetben említett négyes felosztást véve alapul — a következő csoportosításban tárgyaljuk :

a) a tejszövetkezetek ;

b) az iparengedélyes vidéki tejüzemek ;

c) a »termelői igazolványos« tejtermelők ;

d) a törzskerettel rendelkező tejtermelők.

[1]) *Dr. Szöllősy Zoltán :* »Tejipari üzemeink.« Magyar Statisztikai Szemle XI. (1933. évi) évf. 2. sz. 93. l.

[2]) A kisgazdaságok ugyanis saját szükségleteikre viszonylag jóval nagyobb mennyiségű tejet tartanak vissza, mint az uradalmak. A termelt tejnek a kisgazdaságok csak 46·2%-át adják el, az uradalmak ellenben 73·6%-át értékesítik eladás útján. Ez arány azonban 1933 óta valószínűleg a kisgazdaságok javára eltolódott, mivel a tejrendelet alapján létesített kényszer-tejszövetkezetek (»milimári-tejszövetkezetek«) tejforgalma igen jelentékeny volt. Ezek forgalmában pedig kizárólag kisgazdaságok vesznek részt.

a) A tejszövetkezetek.

E fejezetben a tejszövetkezeteknek, a budapesti tejfelszállításban való szerepének tárgyalása előtt röviden foglalkozni kívánunk a tejszövetkezeteknek, mint tejértékesítő s felszállító szerveknek a jelentőségével.

Csonka-Magyarország tehénállományának a mezőgazdasági üzemek nagysága szerinti megoszlása a következő:

A 0·20 kat. holdas gazdaságokban az össztehénállomány 69·6%-a; a 20—100 kat. holdas gazdaságokban pedig 16·4%-a, tehát a 100 kat. holdnál kisebb földbirtokkal rendelkező kisgazdák kezén van az össztehénállomány 86·0%-a, amivel szemben a közép (100—1000 kat. holdas) és nagybirtok (1000 kat. holdon felül) birtokában csak 14% van.

Ez adatok alapján nyilvánvaló, hogy elsősorban a kisgazdák megfelelő tejértékesítéséről kell gondoskodni. A kisgazdák legmegfelelőbb és leggazdaságosabb tejértékesítő szervei a tejszövetkezetek.

Nagyobb uradalmak megtehetik, hogy a városi fogyasztás egy részét ellátó kereskedőkkel szerződést kötnek a tejszállításra, illetőleg forgalombahozatalára nézve, a kisgazda azonban a maga 10—20 literes napi termelésével teljesen képtelen arra, hogy ilyen értékesítést megkísérelhessen. Az ily kis mennyiségben termelt tej értékesítésére a tejszövetkezetek hivatottak. A tejszövetkezetek nagy hivatása, hogy az eddig majdnem értékesíthetetlen állati terméket, a tejet a kistermelőkre nézve is értékesíthetővé teszi s ezáltal megnyitja előttük a lehetőséget az intenziv mezőgazdálkodáshoz, a szarvasmarha-tartáshoz s hogy a mai viszonyokra jellemző szóval fejezzük ki magunkat, a boldoguláshoz.[1])

A tejszövetkezet lehetővé teszi a tej állandó és biztos értékesítését, ezáltal elősegíti az állattartást, a megfelelő trágyatermelést, végeredményben tehát a föld jobb megművelését és hasznosítását. A tejszövetkezet tagjainak állandó és rendszeresen ismétlődő készpénzvételt biztosít. A rendszeresen ismétlődő »tejpénz« a fix fizetés előnyeit nyujtja a gazdáknak. A feldolgozó tejszövetkezetek a tej feldolgozásából származó melléktermékeket, mint a fölözött tejet, a savót visszaadják a gazdáknak. E melléktermékek a kisbirtokosok gazdaságában a sertés- és baromfitenyésztésnél és tartásnál igen gazdaságosan értékesíthetők. A tejszövetkezetek társadalmi hatása fel sem becsülhető, a tagokban kifejlesztik az összetartozandóság érzését, a mások munkájának a megbecsülését. A tejszövetkezet azzal, hogy a gazdákat egységes tejértékesítési szervezetbe tömöríti, a közös munkában való részvétel egyéni felelősségérzetét kifejleszti, tudatára ébred a gazda annak, hogy nem csupán a termeléssel kell foglalkoznia, hanem az értékesítésben is biztosítania kell az őt megillető befolyást. Rávezeti a gazdát arra, hogy

[1]) *Dr. Czettler Jenő:* »Mezőgazdasági szociálpolitika«. Budapest 1913. 722. l.

a piacra kell termelnie, másszóval, hogy csak az olyan termékektől várhat bevételt, amelyiknek fogyasztója, piaci kereslete van.[1])

A kormányt is ennek ismerete vezette, amikor a kötött forgalom bevezetésével a kistermelők legmegfelelőbb tejértékesítő szerveinek a szaporítását, a kényszerjellegű tömörülést rendelte el, kimondván az 5000/1933. M. E. rendelet 10. §-ában, hogy azoknak a tejtermelőknek, akik tejszállítási igazolvány alapján szállítottak tejet s a saját termelésű tejüket továbbra is a zárt területen kívánják értékesíteni, tejszövetkezeteket kell alakítaniok.

E tejértékesítő szervek létesítését a földművelésügyi miniszter rendeletével megbízott Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ, mint szövetkezet 1933. évi június hó 15-éig 53 tejszövetkezet és 17 tejgyüjtő üzem megszervezésével hajtotta végre.

A szervezés által a csonka hazánkban levő tejszövetkezetek száma közel 10%-kal szaporodott.

A 12. számú táblázatban a Csonka-Magyarországon 1933-ban az egyes törvényhatóságokban lévő tejszövetkezeteket és azok tag- és tehénlétszámát ismertetjük.

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy hazánkban (1933-ban) 650 tejszövetkezet működött. Ez az összes tejipari üzem 30·7%-át alkotta.

Nagy hiány az, hogy a nagyobb városokban nem működik egy-egy városi tejellátó és tejfeldolgozó szövetkezeti tejüzem. Így Székesfehérvár, Győr, Sopron, Baja, Szeged és Miskolc törvényhatósági joggal felruházott városokban (1933-ban).

Hazánkban a legalsóbb és legmagasabb tejszövetkezeti szervezet van csak képviselve. A közbeeső tejszövetkezeti szervet, a körzeti szövetkezeti feldolgozó üzemek létesítése még csak most van kiépítés alatt. Az OMTK-nak 12 tejfeldolgozó és városi tejellátó üzeme van (1935. jan. 1).

A háború után a változott viszonyoknak megfelelően új alapokra kellett felépítenünk tejszövetkezeti mozgalmunkat, de különösen a tejszövetkezetek számát kellett szaporítani. A munka elvégzése egységes irányítást, egycélúságot és célirányos központi anyagi támogatást igényelt s így szükségessé vált az Országos Magyar Tejszövetkezeti központ (OMTK), mint szövetkezet és mint a magyar tejszövetkezeti mozgalom központi szervének a megalakítása. A központ megalakult, a munka megindult és 1933. év októberében az OMTK kötelékébe tartozó tagtejszövetkezetek száma 364-re szaporodott. Jelenleg (1935. jan ·1-én) 427 tagtejszövetkezete van.

---

[1]) *Düssing Miksa:* »Tejszövetkezeteink mai működése és jövő hivatása.«

A központ és tagszövetkezetei egymással élénk összeköttetésben állanak. A központ a tagszövetkezeteket majdnem díjmentesen igazgatja, üzemi és üzleti életét irányítja, vezetésüket ellenőrzi. Igen sok esetben anyagi szükségleteiket kielégíti. Az új szövetkezeteket felszereléssel, feldolgozógépekkel ellátja. Minden szakkérdésben szóban és írásban rendelkezésükre áll. Bár a központ határozza meg a könyvvezetés módját, ellenőrzi a könyvvitelt, összeállítja az évi mérleget, a tejszövetkezetek teljes önkormányzatot élveznek.[1])

A legutolsó (1933. évi) statisztikai adatok alapján a hazai 650 tejszövetkezet 79.275 tagjának 129.091 darab tehene által termelt tejfölöslegét szövetkezet útján tudta értékesíteni. Így a tehénállományunk kereken 14%-a tejszövetkezetbe van beszervezve.

*

A budapesti tejfelszállításban 169 tejszövetkezet vesz részt. Ezek közül 120 törzskerettel rendelkező tejszövetkezet és 49 újabban alakított ú. n. »milimári-tejszövetkezet« van. A 169 tejszövetkezet az összes Budapestre felszállítható tejmennyiségnek csak 28·74%-át szállíthatja fel. Az ú. n. »milimári tejszövetkezetek« 16·02%-os aránya a tényleges felszállítást jelenti.

A nagyobb hányadot felszállító »milimári tejszövetkezetek« és »milimári tejcsarnokok« (utóbbiak még nem szerveztettek meg szövetkezetté) kontingentálás nélkül, bármely mennyiségben szállíthatnak fel.

A tejszövetkezetek alakítása minden községben szükségessé vált, ahonnan 300 liter fogyasztási tejet tényleg behoztak a zárt területre.

A »milimári« szövetkezetek tagjai lehetnek:

1. Akiknek tehenészetük a község területén van s a tejet azon községben termelik. Más községből tejet a községi szövetkezetbe csak a fenti kivételes esetben (ha az igen kis tejfelesleg miatt ott nem érdemes szövetkezetet alakítani) szabad.

2. Az M. E. rendelet 10. szakasza értelmében csakis tejszállítási igazolványos — szóval csak a napi 50 literig terjedő mennyiséget termelő — lehet a szövetkezet tagja.

3. A községekben van azonban egy harmadik csoportja is a termelőknek, akik nem szállítottak a zártterületre tejet és akiknek a tejtermése vagy egyáltalában nem került forgalomba, mert azt maguk fogyasztották el, vagy pedig az illető községben fogyott el. Ez a csoport tulajdonképen sem az M. E. rendelet 10. sem a 11. szakaszába nem tartozik, mert mindkettő kifejezetten csak azon tejekről intézkedik, amelyeket a rendelet hatályba lépése előtt a zártterületre behoztak.

---

[1]) *Düssing Miksa:* i. m. 15. l.

12. Csonka-Magyarország

Törvényhatóság Országrész	A tejüzemek				A tejszövetkezeti tagok		Műszaki		
	Gyűjtőtelep és főlőzállomás	Tejfeldolgozó üzem	összes	szövetkezeti alapon működők	száma	tehenének száma	gőzfejlesztővel	hűtőgéppel	pasztőrözőkészülékkel
	száma						felszerelt tej-		
Dunántúl:									
Baranya	129	103	232	123	14.311	22.706	5	46	18
Pécs tjv.	—	3	3	—	—	—	2	2	2
Fejér	70	11	81	31	4.582	6.698	2	48	11
Székesfehérvár tjv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Győr, Moson, Pozsony	46	16	62	17	2.113	4.584	5	21	7
Győr tjv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Komárom és Esztergom	25	15	40	6	847	1.242	3	17	5
Somogy	203	73	276	82	8.781	13.917	7	115	30
Sopron	97	43	140	57	5.667	11.030	4	22	26
Sopron tjv.	—	4	4	—	—	—	1	1	1
Tolna	98	76	174	71	9.990	15.380	8	56	24
Vas	164	65	229	45	2.978	6.181	5	23	47
Veszprém	77	36	113	25	2.815	4.921	2	34	14
Zala	162	71	233	38	5.559	9.474	4	63	43
Összesen	**1.071**	**516**	**1.587**	**495**	**57.643**	**96.133**	**48**	**448**	**228**
Alföld:									
Bács-Bodrog	4	19	23	1	188	302	—	8	5
Baja tjv.	—	3	3	—	—	—	—	1	1
Békés	4	13	17	3	1.102	1.420	2	8	6
Bihar	12	9	21	14	2.243	3.794	—	5	4
Csanád, Arad, Torontál	3	6	9	—	—	—	—	2	2
Csongrád	3	2	5	—	—	—	—	3	3
Hódmezővásárhely tjv.	—	7	7	3	260	426	—	2	2
Szeged tjv.	—	4	4	—	—	—	1	1	3
Hajdú	2	3	5	2	623	591	—	1	—
Debrecen tjv.	—	6	6	1	24	—	1	1	1
Jász-Nagykun-Szolnok	6	11	17	4	350	678	1	8	3
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	134	54	188	63	9.591	14.529	9	90	40
Budapest székesfőváros	—	20	20	2	28	—	15	15	16
Kecskemét tjv.	—	5	5	1	86	266	2	1	2
Szabolcs és Ung	22	9	31	19	1.795	3.287	2	7	3
Szatmár, Ugocs, Bereg	4	1	5	4	461	909	—	—	—
Összesen	**194**	**172**	**366**	**117**	**16.751**	**26.202**	**33**	**153**	**91**
Észak:									
Abauj-Torna	5	1	6	3	94	222	—	3	—
Borsod, Gömör, Kishont	12	6	18	10	1.219	1.773	—	11	2
Miskolc	—	12	12	—	—	—	1	4	2
Heves	13	12	25	11	2.281	2.656	1	14	6
Nógrád és Hont	18	4	22	9	844	1.304	1	13	2
Zemplén	7	8	15	5	443	801	1	3	1
Összesen	**55**	**43**	**98**	**38**	**4.881**	**6.756**	**4**	**48**	**13**
Mindösszesen	**1.320**	**731**	**2.051**	**650**	**79.275**	**129.091**	**85**	**649**	**332**
1932-ben	1.317	738	2.055	548	66.512	105.903	91	640	220
1931-ben	1.333	784	2.117	423	53.285	85.743	88	725	258
1930-ban	1.227	756	1.983	388	47.375	75.956	90	725	212

tejipari üzemei az 1933. évben.

berendezés			Az üzemekbe beszállított					
			tej összesen		tejből			
fölözőgéppel	kombinált vajgyártó géppel	hűtőkamrával	termelőktől	üzemektől	más üzemnek átadatott	lefölözött	feldolgozott	teljestejként fogyasztásra maradt
üzemek száma			hektoliter					
221	18	24	380.796	6.522	17.133	301.353	59.030	9.802
2	2	2	20.190	4.247	80	7.898	3.309	13.150
32	2	2	144.162	2.902	88.510	42.219	167	16.168
—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	8	5	91.643	16.218	18.568	32.927	45.367	10.999
—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	1	3	47.193	4.296	16.650	13.808	1.109	19.922
174	12	10	311.284	89.378	96.642	282.027	17.007	4.986
110	10	12	164.560	20.875	20.821	135.831	23.265	5.518
1	1	1	13.371	1.164	—	4.810	947	8.778
134	15	14	327.048	52.749	109.179	229.340	37.386	3.892
163	10	7	193.366	42.803	27.727	150.235	30.916	27.291
72	7	2	100.069	15.343	31.207	74.046	6.010	4.149
168	12	6	197.313	33.813	30.181	188.838	9.503	2.604
1.128	**98**	**88**	**1,990.995**	**290.310**	**456.698**	**1,463.332**	**234.016**	**127.259**
22	7	2	68.762	2.925	3.591	64.569	3.328	199
3	—	—	2.817	—	—	1.193	104	1.520
16	2	1	19.258	—	737	15.461	235	2.825
19	—	1	12.416	—	—	12.196	—	220
6	—	—	3.711	495	884	2.812	—	510
4	1	—	5.354	207	889	4.599	—	73
7	1	1	11.967	13	2.235	8.101	497	1.147
2	1	2	5.155	4.850	810	2.710	297	6.188
5	—	—	2.323	—	718	841	—	764
3	—	—	2.272	718	—	372	—	2.618
7	—	—	27.600	2.146	8.020	19.206	1.201	1.319
96	6	17	290.143	41.331	136.798	83.797	4.372	106.507
17	16	13	733.978	292.129	5.924	273.908	12.159	734.116
2	2	1	6.384	—	—	3.749	501	2.134
24	2	1	19.986	2.295	1.298	15.093	5.046	844
5	—	—	2.001	—	—	2.001	—	—
238	**38**	**39**	**1,214.127**	**347.109**	**161.904**	**510.608**	**27.740**	**860.984**
3	—	—	3.343	—	1.726	1.617	—	—
11	2	—	13.843	—	843	9.025	—	3.975
3	1	1	13.639	2.837	—	3.685	73	12.718
16	1	1	25.801	1.905	8.045	16.108	179	3.374
10	1	—	26.221	292	14.407	5.447	1.500	5.159
9	—	—	13.314	—	1.413	8.784	771	2.346
52	**5**	**2**	**96.161**	**5.034**	**26.434**	**44.666**	**2.523**	**27.572**
1.418	**141**	**129**	**3,301.283**	**642.453**	**645.036**	**2,018.606**	**264.279**	**1,015.815**
1.318	140	112	3,033.114	612.069	618.318	1,581.528	253.432	1,191.905
1.305	154	133	3,111.749	684.382	708.929	1,502.440	251.097	1,333.665
1.080	144	129	3,101.538	711.033	722.226	1,417.665	232.062	1,440.618

A »milimári« tejszövetkezetek (és tejcsarnokok) 1933. július hóban kezdték meg a felszállításaikat. Az OTB »tanulmányi bizottsága«-nak 1933. évi május hó 17-én tartott ülése már véleményezte, hogy e tejfelszállító szerveknek megfelelő törzskeret adassék. Azonban a földművelésügyi kormányzat — nem ismerve még ez értékesítő szervek működését és hatását — elhalasztotta a törzskeretek megállapítását.

E szerveknek a zártterületre történő tejfelszállítása állandóan emelkedőben van és mivel — 10·9% híján — legnagyobb hányadban fogyasztási tejként számolják el, a többi felszállító kategória fogyasztási tejmennyiségét mindjobban visszaszorítja. 1934. évi augusztus havában az összes felszállítható tejmennyiségből a »milimári« tejszövetkezetek 16·02 százalékos és a »milimári« tejcsarnokok 6·40%-os, az összes »milimári« tejüzemek tehát 22·42%-os arányban részesültek.

A törzskerettel rendelkező tejtermelők szorgalmazására az OTB már többizben különböző javaslatot dolgozott ki a »milimári« tejértékesítő szervek törzskeretmegállapítására, azonban a földművelésügyi kormányzat mind a mai napig sem döntött e kérdésben — a törzskeretes tejtermelő gazdák legnagyobb elégedetlenségére.

Hogy ítéletet mondhassunk a törzskeretes tejtermelők panaszának jogos vagy jogtalan voltáról, össze kell hasonlítani a »milimári« tejszövetkezettel, illetőleg tejcsarnokkal rendelkező községek jelenlegi felszállítását és a kötött forgalom előtt a kiadott tejszállítási jogosítványok alapján szállító »milimárik« felszállítását (l. a 13. számú táblázatot).

A kötött forgalom előtti felszállítás mennyisége csak a székesfőváros által e helységekből felszállító »milimárik« részére kiállított tejszállító jogosítványokban szereplő mennyiségek alapján vétett a táblázat összeállításánál figyelembe. E mennyiségekben nincsenek bent az ugyanezen helységekből engedély nélkül felszállított, továbbá a más helységekből »milimárik« által (engedéllyel és engedély nélkül) behozott, végül a nem Budapestre, hanem a zárt terület egyéb községeibe felszállított tejmennyiségek. Mindhárom mennyiség igen jelentős volt s nagymértékben növelte a »milimárik« által a zárt területre legálisan és illegálisan behozott teljestej mennyiségét.

A kötött forgalom előtt a székesfővárosba az 1925—1931. években 290 helységekből hoztak be — tejszállítási jogosítvánnyal — tejet. Ezek közül 67 helységben alakítottak új tejértékesítő szervet (milimári tejszövetkezetet vagy tejcsarnokot). Egyes termelők »termelői igazolványt« kaptak. A legtöbb helységben azonban a mennyiség csekély voltánál fogva nem volt érdemes tejszövetkezetet létesíteni. E községek termelői — külön engedély alapján — a szomszédos, »milimári« tejszövetkezettel vagy tejcsarnokkal rendelkező községbe szállítják a tejet, ami természetesen növeli e helységből forgalomba hozott tej mennyiségét, szemben a kötött forgalom előtt e helységből felszállított tej mennyiségével.

13. A »milimárik« és a »milimári«-tejüzemek napi felszállításai. (1925—1934.)

A község neve	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1934 I. átlag	1934 VIII. átlag
	liter								
Alberti és Irsa csarnok	1.600	1.727	2.251	1.865	1.584	1.661	1.231	2.221	4.512—
Alsónémedi szövetkezet	200	91	50	50	25	25	25	1.511	2.949+
Aporka szövetkezet	—	—	—	30	—	—	—	500	1.053+
Bag szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	—	406+
Baracska szövetkezet	300	200	—	—	75	40	2	2.180	2.420+
Bia (Pest) szövetkezet	800	1.254	885	823	837	930	1.265	709	1.052—
Bicske (Fejér) szövetkezet	500	580	1.074	2.945	3.295	2.490	3.502	2.289	2.640—
Budaőrs (Pest) csarnok	1.700	1.570	2.934	1.780	1.570	1.535	1.597	390	132—
Bugyi szövetkezet	160	50	305	148	128	151	158	913	2.057+
Bankháza szövetkezet	16	—	—	—	—	—	—	1.140	1.381+
Csomád csarnok	—	20	25	16	25	25	25	2.200	2.492+
Csobánka csarnok	40	40	30	58	50	40	43	412	630+
Dunaharaszti csarnok	900	1.000	2.191	1.764	1.575	1.622	1.529	1.777	1.885—
Dunakisvarsány csarnok	150	190	214	102	111	365	373	166	916+
Délegyháza szövetkezet	35	140	37	81	128	52	67	679	1.486+
Cegléd szövetkezet	—	—	150	—	50	116	137	2.483	3.980+
Ercsi szövetkezet	200	280	87	77	30	38	196	1.611	1.795+
Érd (Fejér) szövetkezet	1.300	2.324	3.029	1.178	608	608	686	468	1.068—
Etyek csarnok	600	620	386	231	448	572	542	1.438	1.559+
Farmos szövetkezet[1])	—	—	—	12	—	—	—	445	706+
Galgahéviz szövetkezet	50	16	14	16	8	20	34	350	945+
Hévizgyörk szövetkezet	50	20	70	55	41	36	52	703	901+
Kápolnásnyék szövetkezet	380	725	1.020	1.011	792	763	1.266	1.294	1.714+
Kiskunlacháza szövetkezet	500	578	737	622	699	633	558	1.764	2.828+
Kisnémedi szövetkezet	8	—	—	—	—	—	—	351	845+
Kisoroszi (Pest) szövetkezet	360	432	413	425	355	301	326	223	287—
Kóka szövetkezet	32	32	—	20	422	496	46	477	1.570+
Majosháza szövetkezet	30	25	27	32	34	40	40	302	514+
Mende szövetkezet	200	200	234	106	102	37	24	522	985+
Monor szövetkezet	500	619	940	600	439	369	392	1.613	3.049+
Nagykáta szövetkezet	580	729	1.393	1.081	615	611	672	4.077	7.722+
Nagykovácsi (Pest) csarnok	1.100	944	2.463	1.709	1.618	1.818	1.614	346	773—
Nagytarcsa csarnok	—	—	—	—	—	—	—	658	1.023+
Nyíregyháza szövetkezet	160	202	191	139	95	160	134	624	1.716+
Ócsa szövetkezet	75	129	197	100	103	71	16	913	1.344+
Péteri (Pest) szövetkezet	113	177	356	284	366	426	417	349	495O
Pilis szövetkezet	114	258	184	138	84	57	169	914	1.325+
Pilisborosjenő (Pest) csarnok	1.266	1.450	1.530	1.236	1.485	1.533	952	662	1.6000
Piliscsaba csarnok	67	30	177	234	290	342	441	962	1.156+
Pereg szövetkezet	46	90	135	120	120	212	214	1.023	2.284+
Pomáz (Pest) szövetkezet	110	151	188	155	70	240	546	444	776O
Solymár szövetkezet	40	20	17	4	60	210	412	264	1.094+
Soroksár csarnok	5.637	5.004	6.780	6.659	5.245	5.869	6.063	6.409	7.373O
Szászhalombatta szövetkezet	150	131	204	227	219	240	218	842	1.018+
Szentlőrinckáta szövetkezet	20	—	12	—	25	12	—	1.082	2.421+
Szentmártonkáta szövetkezet	720	732	739	859	881	1.092	1.130	2.484	2.618+
Szigetcsép szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	458	942+
Szigetújfalu szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	300	450+
Szigetszentmiklós csarnok	650	581	400	915	789	451	417	3.298	4.001+
Taksony csarnok	177	224	377	403	417	832	1.123	2.478	3.883+
Tápiógyörgye szövetkezet	300	85	108	127	72	257	248	3.520	5.615+
Tápióság szövetkezet	—	—	—	6	29	—	—	820	1.178+
Tápiósáp szövetkezet	206	258	—	252	422	811	1.044	906	1.296O
Tápiószecső csarnok	280	316	578	477	461	566	588	526	878O
Tápiószele szövetkezet	408	596	170	228	734	804	894	2.237	4.811+
Tárnok szövetkezet	254	241	233	265	228	263	272	1.964	2.382+
Tóalmás szövetkezet	65	99	82	80	175	286	354	691	883+
Torbágy csarnok	371	522	635	479	422	420	402	332	457O
Tököl szövetkezet	22	15	18	10	—	75	450	778	1.773+
Törökbálint szövetkezet	3.422	3.062	2.816	2.789	2.578	2.660	3.353	2.248	2.853—
Tinnye szövetkezet	—	30	41	91	115	102	113	254	572+
Üllő szövetkezet	150	110	100	102	50	48	117	419	634+
Üröm (Pest) csarnok	1.344	1.358	1.664	1.691	1.578	1.400	1.241	661	939—
Úri szövetkezet	53	55	79	40	32	38	40	688	1.166+
Vasad szövetkezet[1])	70	74	227	306	—	40	40	463	868+
Váchartyán szövetkezet	—	—	—	—	—	—	—	318	473+
Zsidó szövetkezet[1])	15	40	40	30	—	—	—	630	444+
Összesen	28.596	30.446	39.287	35.283	32.709	34.911	27.810	77.173	118.993

[1]) Jelenleg nem szállít Budapestre, hanem csak a zárt területre.

Jelmagyarázat:

\+ = jelenleg többet szállít fel,
— = jelenleg kevesebbet szállít fel,
O = jelenleg is annyit szállít fel, mint a kötött forgalom előtt.

\+ van: 51
— van: 9
O van: 7
Összesen: 67

Az 1929—1930-as években bekövetkezett tejértékesítési, helyesebben tejfogyasztási krizis e községekben is éreztette a hatását, ami azonban a megfelelő és jó értékesítő szervek hiányában a tejnek legális és illegális úton való értékesítéséhez vezetett. Az 1933-ban létesített új tejértékesítő szervek — habár eleinte kisebb mértékben, de — mind több és több tejfelesleget vontak magukhoz az előnyösebb (12·5—16·5 filléres) termelői tejár által. Ez különösen a székesfővárostól távolabb levő helységek tejtermelőinek volt igen előnyös, mivel e helyeken a multban a »milimárik« úgyszólván egyeduralkodók voltak, a tejátvétel és tejárak tekintetében korlátlanul diktáltak a gazdáknak. A jelen helyzetben pedig a gazdák a zártterülettől való távolság szerint 12·5—16·5 fillért kapnak egy liter tejért. Az ármegállapításnak az intenciója az volt, hogy a környékbeli tejtermelő gazda ne szenvedjen anyagi hátrányt, ellenben a nem kívánatos közvetítők, a »milimárik« kapcsoltassanak ki a zárt terület, e nagy fogyasztó egység higienikus tejellátásából.

A zártterülettel közvetlenül szomszédos helységek tejtermelőgazdái azonban már nincsenek ilyen előnyös helyzetben, mivel e termelők a nagy fogyasztópiacon való közvetlen értékesítésre rendezkedtek be. A nagy fogyasztó piac körül kifejlődött intenzív mező- és kertgazdaság művelői a termelvényeiket — igen helytelenül, de az adott helyzetben az egyetlen lehető, legjobb módon — a városi lakosságnál közvetlenül a közvetítő kereskedelem kizárásával hozták forgalomba.

A népes tejtermelő család egy, sőt sok esetben két tagja, vagy egy alkalmazottja hozta, illetőleg szállította be a növényi és állati produktumokat a székesfővárosba. Ezt megtehették a mezőgazdasági üzemük előnyös helyzeti fekvésénél fogva. E helységek termelői nem tartották előnyösnek a szövetkezeti értékesítési módot.

Mind e helységek a székesfővárostól 20—25 km-es körzetben vannak és legtöbbjük a »Budapesti Helyiérdekű Vasút«-tal (BHÉV) igen jó összeköttetéssel, közlekedéssel rendelkezik.

Az összes, 67 község tejszállító szerve közül: 51 többet, 7 ugyanannyit, és 9 kevesebbet szállít fel, mint 1925—31-ben átlag naponta felszállított (»milimárik« által).

Megállapíthatjuk, hogy ezeknek az újabb tejértékesítő szerveknek a létesítése igen nagyjelentőségű a kistejtermelők tejértékesítése és a főváros tejellátása szempontjából.

A törzskerettel rendelkező gazdák panaszának jogossága egyes vonatkozásokban megállja a helyét:

1. A »milimári« tejszövetkezet megalakítása előtt a milimárikat kártalanították. Igen sokan a kártalanítás összegéből — a mezőgazdasági üzemük folytatásához egyáltalában nem szükséges — nagyobb tehenészetet

állítottak be s a termelt tejet e szövetkezetek útján hozták illegálisan forgalomba, növelve így a tejfelszállítás mennyiségét.

2. A törzskeretes szállítók ipari tejének a »milimári« tejszövetkezetek útján való értékesítése —ami igen gyakran előfordult — ugyancsak tiltott cselekmény.

3. Nem az egyenlő elbánás elvét mutatja az, hogy a zártterületre szállítók minden kategóriája törzskeret, kontingentálás alapján szállít fel tejet és csak az újabban alakult »milimári tejszövetkezetek« és csarnokok képeznek e generális rendelkezés alól kivételt.

Kétségtelen — amint ezt az OTB tanulmányi bizottsága is hangsúlyozta, — hogy a szervek megalakítása után azonnal nem lehetett megállapítani az egyes »milimári« szervek kontingensét. Mikor már a szövetkezetek működésének hatása ismeretes, lehet csak e kérdést elintézni.

4. A törzskerettel bíró tejtermelők azon panasza, hogy sok olyan termelő is a zárt területre szállítja ezúton a tejet, aki azelőtt a tejet saját szükségletének kielégítésére használta fel, nem teljesen indokolt. E kis termelők készpénzbevételi forrása főleg a tejeladásból adódik, amit az alacsony mezőgazdasági terményárak és a magas iparcikk árak mellett (az agrár olló nagymérvű szétnyílása által) csak a saját élelmezését csökkentve és a készpénzbevételt jelentő tejeladást növelve tud egyensúlyban tartani.

5. Végül figyelembe kell venni, hogy e községek évtizedek óta a budapesti fogyasztópiac tejellátására rendezkedtek be és a székesfőváros tejellátásában igen jelentékeny szerepet vittek. De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Csonka-Magyarországon a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságok, illetőleg termelők kezén van az ország tehénállományának 86%-a.[1])

A budapesti tejfelszállítás szempontjából azonban fontos ismernünk a tejfelszállító területen levő tejgazdasági helyzetet. Ennek ismerete a kontingens-rendszer szempontjából nélkülözhetetlen. Pestmegyében és Fejérmegyében, — amelyek a tejellátó terület legnagyobb részét alkotják — a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok termelik e területek 21·45%, illetőleg 54·8%-át.

[1]) Jelenleg, amint azt már tárgyaltuk, a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok az engedélyezett összfelszállításban 51·22%-os arányban vehetnek részt, holott — országos átlagban — a 100 kat. holdnál nagyobb üzemek tulajdonában levő 14% tehénállomány a »tejbázis«-nak csak 19·7%-át termeli, amely mennyiségből 73·6%-ot, vagyis a »tejbázis« 14·5%-át, napi 581.782·98 litert, mint teljes tejet értékesít. Ezzel szemben a 100 kat. holdon aluli gazdaságok termelik a »tejbázis«-nak 80·3%-át, amely mennyiségből 46·24%-ot (napi 1,488.745 litert) teljes tejként értékesítenek. E teljes tejként eladott tejmennyiség a »tejbázis« 37·14%-a. A budapesti tényleges teljes tej fogyasztás mennyiségéből a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok kb. 35%-os arányban vesznek részt.

b) Az iparengedélyes vidéki tejüzemek.

A felszállításban résztvevő iparengedéllyel rendelkező vidéki (nem budapesti) tejipari üzemeket három csoportba osztjuk:

1. Törzskerettel rendelkező üzemek,

2. »Milimári« üzemek és

3. Közvetlenül a fogyasztóknak szállító (vidéki) városi tejellátó üzemek.

Ezek az üzemek a felszállításban együttvéve 12·6%-kal vehetnek részt.

Számszerűleg a törzskeretes üzem a legtöbb és a közvetlenül a fogyasztóknak szállító üzem a legkevesebb. Mennyiségileg azonban a »milimári« üzemek szerepelnek a felszállításban a legnagyobb arányban (6·4%), nagyobb arányban, mint a másik két kategória együttvéve.

A felszállító üzemek közül a fogyasztócentrumtól a legtávolabb vannak a törzskeretes üzemek, már közelebb feküsznek a »milimári« csarnokok és legközelebb a közvetlenül a fogyasztóknak árúsító vidéki városi tejellátó üzemek.

A felszállító tejüzemek vármegyénkinti megoszlásánál a tejfelszállító területen találjuk a legtöbb üzemet. Első helyen szerepel Pest s azután Fejérmegye. Különösen erősen kidomborodik a »milimári« tejcsarnokok számában Pest megye (l. a 14. számú táblázatot).

14. A felszállító tejüzemek vármegyénkinti megoszlása.

Vármegye	Törzskeretes	»Milimári« üzem	Városi tejellátó	Összesen
Pest	20	16	8	44
Fejér	19	1	1	21
Nógrád	4	—	—	4
Tolna	4	—	—	4
Komárom	2	—	—	2
Somogy	2	—	—	2
Heves	1	—	—	1
Veszprém	1	—	—	1
Sopron	1	—	—	1
Bács-Bodrog	1	—	—	1
Összesen	55	17	9	81

A »milimári« tejcsarnokok-at — mint már jeleztük — a szövetkezeti tömörítésnek ellenálló községekben, átmenetileg szervezték meg, arra az időre, míg a végleges tejértékesítő szerv: a tejszövetkezet megalakítása előkészítést nyer.

Az iparengedéllyel rendelkező tejipari üzemek felszállítási aránya (12·6%) nem nagy, azonban ezek az értékesítő szervek, különösen az első két

kategóriába tartozók — tényked ését sokkal jobban és az egyetemes nemzet- és mezőgazdasági érdekeknek megfelelően töltenék be a tejszövetkezetek. A tejszövetkezetek, az országos tejszövetkezeti hálózatba bekapcsolódva egyöntetűvé és racionálissá tennék úgy az országos tejelosztási rendszert, mint a városi tejellátást is. A szükségtelen közvetítő kereskedelem kikapcsolása az észszerű és gazdaságos tejgazdaság és tejellátás első követelménye.

E tejértékesítő szervekre azonban mindaddig szükség van, míg a jelenlegi működésük helységében, illetőleg a megszervezett tejgyüjtő körzetben a szövetkezeti értékesítés megszervezve nincsen. Az ily üzemek szaporítása azonban a jövőben korlátozandó, amit az M. E. rendelet I. fejezet 1. §-a is kimond.

aa) Törzskerettel rendelkező üzemek.

Az 55 törzskerettel rendelkező vidéki tejüzem Budapestre naponta 17.551 liter tejet szállíthat fel. E mennyiség az összes felszállítható napi tejmennyiség 3·4%-a.

Ezek az üzemek legnagyobb részt kisemberek kezén vannak és kisebb tejgyüjtő üzemként működnek. A tejtermelő gazdáktól közvetlenül éves szerződéssel, de sok esetben e nélkül vásárolják meg a tejet, amit összegyüjtve és lehűtve — a legtöbb esetben még a legszükségesebb minőségi ellenőrzést is elmulasztva — tovább szállítanak a budapesti városi tejellátó üzemeknek.

A napi felszállítható tejmennyiségük átlag 200 liter.

Ezek az üzemek úgyszólván az összes budapesti tejvállalatoknak szállítanak tejet.

bb) A »milimári« üzemek.

A felszállító 17 »milimári« tejüzem 1934. évi augusztus hóban átlag naponta 33.186 liter tejet szállított fel a székesfővárosi tejvállalatokhoz. Ez a mennyiség az összes felszállítható tejmennyiség 6·4%-a. Az üzemek közül 16 Pest megyében és egy Fejér megyében van.

A jelenlegi rendszerben csak átmeneti tejértékesítő szervként működnek mindaddig, míg e helységekben megfelelő szövetkezetek véglegesen megszerveztetnek.

A »milimári tejcsarnokok« tejgyüjtő-üzemként működnek, amelyek a beérkezett tejet lehűtve továbbítják a budapesti tejvállalatoknak.

A 17 üzem közül 9 szállít az O. M. T. K.-nak, 5 szállít a »Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Részvénytársaság«-nak és a fennmaradó 3 üzem három kisebb budapesti városi tejellátó üzemnek szállít.

cc) Közvetlenül a fogyasztóknak szállító (vidéki városi tejellátó) üzemek.

A felszállításban a harmadik csoportot képezi a 9 Budapestre közvetlenül a fogyasztónak szállító, illetőleg árusító vidéki városi tejellátó üzem, amelyek a 66.900/1933. F. M. E. sz. rendelet 7. §-ának 1. pontja értelmében kaptak felszállítási törzskeretet (500/1933. M. E. számú rendelet 9. §-a).[1])

A 9 budapesti tejszállítási engedéllyel bíró vidéki tejüzem közül — egy kivételével, amely Fejér megyében van — 8 Pest megyében van.

Az üzemek összes napi törzskerete 14.890 liter, amelyből az effektív felszállítás 1934. évi január—szeptember hónapok napi átlagában 14.262 litert képezett, tehát 628 literrel kevesebbet, mint az engedélyezett kontingens.

A felszállító csoportban 3 tejszövetkezet (pátyi, budakeszi és cinkotai); 2 tejtermelő (kispesti és újpesti); egy bicskei tejtermelő és tejüzemes egy személyben és végül 3 Budapesttel szomszédos helység városi tejellátó üzeme szerepel.

Ezek az üzemek a tejet mind autóval, vagy lovaskocsival, tehát tengelyen szállítják fel. Az engedélyezett tejmennyiségeket a főváros területére csak a tejet tényleg szállító arcképével ellátott igazolványokkal hozhatják be. Ezek az igazolványok úgy készülnek, hogy ezek révén ellenőrizhető az is, hogy a szállító az engedélyezett mennyiséget naponta többször ne szállíthassa fel. (66.900/1933. F. M. sz. rendelet 7. §. 6. pont.)

Az ezen az alapon felszállított tejmennyiséget részben közvetlenül a fogyasztóknak szállítják, részben pedig a nagyfogyasztó intézeteknek (kórházak, laktanyák stb.) és cégeknek (gyógyintézetek, kávéházak, vendéglők stb.) adják el; másrészt üzletek és viszonteladók (fűszerkereskedők) útján értékesítik.

c) *A termelői igazolványos tejtermelők.*

A napi 50 ljtert meghaladó saját termelésű tej behozatalára tejtermelői igazolványt a tejtermelő gazdaságnak a földművelésügyi miniszter ad ki,

[1]) Ezek szerint: a zárt-területre tejet vagy tejszínt (tejfölt) közvetlenül vagy viszonteladó útján forgalombahozatal céljából a jelzett területen kívül levő tejipari vállalatok közül csak a városi tejellátó iparengedéllyel bíró üzemek hozhatnak be (5000/1933. M. E. számú rendelet 9. §-a), de ezek közül is csak azok az üzemek és csak akkora napi mennyiséget, amelyek és amekkora napi mennyiséget rendszeresen, ha megszakítással is, forgalomba hoztak. A szállításra jogosult egyes üzemek által forgalomba hozható napi tejmennyiséget az illető vállalat által az 1931. évi április hó 1-étől 1932. évi március hó 31-ig terjedő időben a székesfővárosban, az egyes megyei városokban és községekben forgalomba hozott fogyasztási tejmennyiség napi átlaga szerint és a jelen rendelet 5. §-ában foglalt alapelvek megfelelő alkalmazásával az O. T. B. állapítja meg. A tej forgalombahozatalára szóló engedélyt pedig a földművelésügyi miniszter adja. Azt az időpontot, amikor az eddig kiadott ily engedélyek érvényüket vesztik, a földművelésügyi miniszter külön állapítja meg.

ha a tejgazdaság közegészségügyi és állategészségügyi követelményeknek megfelel, valamint a tej szakszerű és tiszta termelése és kezelése biztosítva van.

Jelenleg [1]) 19 termelői igazolványos szállít, illetve hoz be Budapestre tejet. E tejtermelők összes felszállítása naponta — az 1934. évi január—szeptember 30. időszak napi átlagában — 12.385 liter. Ezzel szemben e felszállítók napi kiadott kontingensének összes mennyisége 12.597 liter, ami az összes engedélyezett felszállítható tejmennyiség 2·4%-a. Egy-egy szállítóra átlag 663 liter napi kontingens jut, amit az effektív felszállítás majdnem megközelít.

A termelői igazolványos felszállítók közül 16 pestmegyei, 2 fejérmegyei és egy veszprémmegyei van.

A távolság, amelyről e tejgazdaságok a tejet a székesfővárosba felhozzák, 18—205 km között variálódik. Az átlagos távolság 45 km.

E gazdaságok legtöbbje az engedélyezett tejmennyiséget vasúton szállítja ; 2 gazdaság autón, 3 gazdaság lófogatú kocsival, tehát összesen 5 tengelyen szállítja fel.

A budapesti értékesítés a felszállított tej jelentékeny mennyiségénél a gazdaságok saját elárusító üzleteiben és viszonteladók útján történik. Már kisebb hányada kerül közvetlenül a nagy- és kisfogyasztókhoz. Az értékesítés mikéntjéről pontos, számszerű adataink nincsenek.

Két gazdaság kivételével — ahol hűtés, pasztőrözés és ismét hűtés az állandó tejkezelés — általában a többi gazdaság csak hűtéssel konzerválja, kezeli a felszállítandó tejet.

E felszállító-kategóriában jellegzetes iparszerű, nagy lefejő tehenészetek is szerepelnek.

d) *A törzskerettel rendelkező tejtermelők.*

A zárt területre — s így Budapestre is — fogyasztási tejet csak azok a tejtermelő gazdaságok szállíthatnak be, amelyek 1931. évi január hó 1-étől 1932. évi április hó 1-éig erre a területre, illetőleg Budapestre — ha megszakítással is — rendszeresen szállítottak. Tejtermelő gazdaságnak az oly gazdaságot kell tekinteni, amelyben a tej oly tehenektől származik, amelyeket normális takarmánytermés mellett kizárólag vagy túlnyomórészben a gazdaságban termelt takarmánnyal tartanak el, túlnyomó részben a gazdaságban termelt szalmával almoznak és a nyert trágyát kizárólag a gazdaságban használják fel és egyébként is a tehénállomány a mezőgazdaságilag művelt terület (szántó, rét, legelő, legelőerdő) nagyságával arányban áll.

Ezenkívül a földművelésügyi miniszter a szarvasmarhatenyésztő egyesületek ellenőrzése és irányítása alatt álló törzstenyészetekből és az

[1]) 1935. évi január hó 1-én.

államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehenészetekből származó tej, valamint a minősített tej szállítását engedélyezheti. (5000/1933. M. E. rendelet 8. §.)

A jelenleg is érvényben levő törzskeretmegállapítás a m. kir. földmővelésügyi miniszter 68.900/1933. számú és 1933. október hó 5-én kelt rendeletén alapszik.

A törzskeretek felülvizsgálása során a földmővelésügyi miniszter az eddig kiadott törzskereteket mintegy havi 1,200.000 literrel csökkentette.

A földmővelésügyi miniszter 1933. évi december hó 20-án kelt 96.919. 1933. III. 2. számú rendeletével a szarvasmarhatenyésztő és tejelést ellenőrző egyesületek irányítása alatt álló törzstenyészetek számára új törzskereteket állapított meg.

A törzskeretrevízióval kapcsolatban elvett körülbelül 1,200.000 liter havi törzskeretből tehát 510.000 litert kaptak a törzskönyvelt tehenészettel rendelkező gazdaságok, míg 670.000 liter havi törzskeret a tejszövetkezetek között került szétosztásra az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ javaslata alapján.

A törzskeretek fent ismertetett megállapítása utáni helyzetet tünteti fel 9. számú táblázatunk.

A törzskeretek megállapításának nagysága — amire már több alkalommal rámutattunk — különösen e kategóriánál, a törzskerettel rendelkező tejtermelőknél, a többi kategóriához képest feltűnő aránytalan. E helytelen kontingensmegállapítást, a protekció nagymérvű érvényesülését igen sok oldalról kifogásolták. Különösen az okozta a legnagyobb elégedetlenséget, hogy törzskeretet kaptak olyan tejtermelő gazdaságok (különösen uradalmak), amelyek nagy távolságuk miatt sem azelőtt, sem a jövőben egy liter tejet sem szállítottak, illetőleg szállítanak fel a székesfővárosba. Ezek a törzskeretet a régi budapesti tejszállítók rovására kapták, holott sok esetben teljestej-szállítással — mivel nem volt rentábilis — sohasem foglalkoztak.[1])

[1]) A 9. számú táblázatunk adatai szerint a 681 törzskerettel rendelkező tejtermelő az összes felszállítható tejmennyiségből 52·56%-os aránnyal részesedik. Ez arányból a 100 kat. holdnál nagyobb 624 tejgazdaság 51·22%-ban részesedik (nem számítva a törzskönyvezett tehenészeteket). Ha az arányt összehasonlítjuk az 1930. évi tejelési statisztikai adatokkal, akkor a tejfelszállító terület legnagyobb alkotó részét (és a felszállítható össztejmennyiségben 63·27%-kal szereplő) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Fejér megye adatai szerint:

1. Pest megyében: a 100 kat holdnál nagyobb gazdaságokban a fejt tehenek száma az összes fejt tehénlétszám 18·3%-a, a fejt tejmennyiség pedig 21·45%-a az összes fejt tejmennyiségnek.

2. Fejér megyében: a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban a fejt tehenek száma az összes fejt tehenek 38·8%-a, a fejt tej mennyisége pedig 54·8%-a az összes — a vármegyében — nyert tejnek (Székesfehérvár törvényhatósági joggal felruházott város kivételével).

Az elite-tenyészetek (törzskönyvezett és gümőkórmentes tehenészetek) összes törzskerete igen kevésnek mondható (1·20%).

*

A törzskeretes tejtermelők az 52·56%-os részesítés mellett azonban az effektív felszállításban nem vesznek részt ily magas arányban. Amint azt már az előzőkben tárgyaltuk és megállapítottuk, a teljestej fogyasztásában az összes törzskeretes szállítók 32·7%-os aránnyal részesednek. Ebben a

---

A két vármegyében nyert összes tejmennyiség kereken 31%-át a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban fejik, ami az országos 19·7%-os aránnyal szemben jelentékenyen több.

E felszállító kategória részesedése (51·22%), a felszállításban tehát nincsen arányban a felszállító terület legnagyobb részét képező területen e kategória tejtermelésével (31%). Figyelembe kell azonban vennünk — amint azt már a »Tejszövetkezetek« c. fejezetben is hangoztattuk —, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságoknak több (73·6%) a tejfeleslege, mint a kisgazdaságoknak (46·24%).

Tegyük tehát vizsgálat tárgyává a tejfelszállító terület nagyobb hányadát képező két vármegye engedélyezett tejfelszállítását az e terület birtokkategóriák szerint jelentkező tejfeleslegének szempontjából.

1. Pest megyében: a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokban nyert (386.379 liter (napi adatokkal számolva) tejből az országos átlag szerint 46·24% (178.661·65 liter) a felesleg, amely az e vármegyében termelt összes tejmennyiség (496.659 liter) kereken 36%-a. Ezzel szemben — ugyanilyen alapon számítva — a 100 kat. holdnál nagyobb gazdák tejfeleslege a vármegyei össztejmennyiségnek csak kereken 17%-a.

2. Fejér megyében: a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokban nyert (104.730 liter) tejből — az országos átlag szerint — 46·24% (48.427 liter) a felesleg, amely az e vármegyében termelt összes tejmennyiség (209.591 liter) kereken 23%-a. Ezzel szemben — ugyanilyen alapon számítva — a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok tejfeleslege e vármegyének össztejtermelése kereken 37%-a.

Összegezve a két vármegyében nyert adatokat, e tejszállító területen a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokban jelentkező tejfelesleg (227.089 liter) az e területen fejt össztejmennyiség 32·1%-a. Ezzel szemben a másik kategóriánál mutatkozó (158.598 liter) tejfelesleg a terület összmennyiségének csak 22·4%-a. Vagyis az e területen mutatkozó összes tejfelesleg mennyiség (385.687 liter) *41·12%-a* a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságokból és *58·88%-a* a 100 kat. holdnál kisebb gazdaságokkal rendelkező tejtermelőktől ered.

Tehát a mutatkozó tejfelesleg származását illetőleg — a két kategória közötti arányt figyelembevéve — megállapíthatjuk, hogy a kontingensek kiosztása nem arányos. Nem áll arányban a két nagy mezőgazdasági üzem-kategória értékesítésére váró tejfeleslegével, amennyiben a 100 kat. holdnál nagyobb gazdaságok engedélyezett felszállítási aránya (51·22%) nem áll arányban a felszállító terület legnagyobb és jelentősebb részét képező két vármegyében levő 100 kat. holdnál nagyobb területtel rendelkező tejtermelők tejfeleslegének arányával (41·12%).

A legnagyobb az aránytalanság az 1000 kat. holdnál nagyobb mezőgazdasági üzemmel rendelkező tejtermelők törzskereténél, mivel ezek az összfelszállításnak 36·82%-ban részesedtek (l. a 9. számú táblázatot). Holott a két előbb említett vármegyében e birtok-kategória tejtermelése csak kereken 16%-a az össztermelésnek.

számban azonban a törzskeretes termelőkön kívül a törzskeretes tejszövetkezetek és a törzskeretes tejcsarnokok is bentfoglaltatnak.

Az egyes törzskeretes felszállító kategóriák (tejtermelők, tejszövetkezetek és tejcsarnokok) tényleges felszállítása és a fogyasztásból való részesedési arányáról számszerű pontos adataink nincsenek. E kategóriáknak a fogyasztásban való együttes részesedését ismerjük: ez az összfogyasztás 32·7%-a.

Már a törzskeret megállapításánál, a V. U. 5. § 2. pontjában leszögeztetett, hogy rendszeres szállítónak kell tekinteni azt a tejet termelő gazdaságot, amely a zárt területen működő valamely tejipari vállalattal az 1932. évi január hó 1-étől március hó 31-éig terjedő időszakban közfogyasztás céljából vásárolt és fogyasztási tejként elszámolt tejet tényleg szállított.

Tehát e jogszabály által meghatározott kerettel adva van a törzskeretes tejtermelő felszállító csoport szervezete és működése: törzskerettel rendelkező tejtermelők csak a budapesti tejipari vállalatoknak szállíthatják, csak e szervek útján hozhatják forgalomba a tejüket.

Az értékesítés, az eladás — rendszerint — egy évre szóló szerződés megkötése által történik.

A jelenlegi kötött forgalom, illetőleg kontingentálási rendszer a felszállítható tejmennyiséget nem a fogyasztáshoz mérten állapította meg. Ez a túlméretezett kontingentálás eredményezte, hogy az engedélyezett tejmennyiségnek csak 63·7%-a érkezik fel a fővárosba. Azonban még ez a mennyiség sem fogy el teljes egészében teljestejként, hanem ennek csak 84·6%-a, míg 15·4%-a mint »szükséges felesleg« szerepel.

A felszállításra engedélyezett össztejmennyiségnek 36·3%-a feleslegként jelentkezik.

Az engedélyezett felszállításba belevontak olyan tejtermelő gazdaságokat (250, sőt 350 km-en túlról), amelyek sem a multban, sem a jelenben gazdaságosan nem szállíthatnak fel tejet. E termelők tejtételei helyzeti adottságuknál fogva nem Budapestre gravitálnak. A felszállítóterület mesterséges megnagyobbítása sem a gazdaságos, sem pedig a jóminőségű tejellátást nem szolgálja.

A főváros központjától számított 100 km-es körzet az engedélyezett össztejmennyiség 70·77%-át szállíthatja fel. Ez a mennyiség nemcsak a tényleges fogyasztást, hanem a »szükséges felesleg«-et is fedezi. A kontingentálási rendszer bevezetésével remélt árstabilizáció sem következett be. Ennek oka pedig az, hogy a csökkenő fogyasztás mellett a budapesti tejpiacon mind több tejfelesleg jelentkezett, amely csak mint »ipari tej« értékesült. Az »ipari tejszázalék« állandó növekedése által pedig a termelőknek az egy liter tejért átlag kifizetett termelői tejár nagymértékben csökkent. Ehhez járult még a távoli tejtételek magas szállítási költsége.

III. A tej szállítása.

A tej szállítása a tejszállító terület igen nagy kiterjedésénél fogva igen jelentős tényezőt képez. Nagyfontossággal bír a tej korára, illetőleg minőségére és árára vonatkozólag az az út és idő, amelyet a Budapesten elfogyasztott teljestej a fejő istállótól a fogyasztóig megtesz.

A városi racionális tejellátás szempontjából elsőrendű fontossággal bír a tej szállításának technikája és szervezete. E kérdés megoldásánál figyelembe kell venni, hogy nincs egyetlen egy olyan élelmicikk sem, amely a szállításánál olyan magas igényeket támasztana, mint a teljestej. Az azonnal élvezhető gyümölcsöt éretlen állapotban is szállíthatjuk és csak a fogyasztás helyére való megérkezése pillanatában éri el a fogyasztás szempontjából legkedvezőbb és jobb érési stádiumot. A húst fagyasztva és a halat hűtőkocsiban is a legtökéletesebben igen távolra elszállíthatjuk. Egészen másképáll azonban a helyzet a tej szállításánál, amely rögtön a fejés után élvezhető, fogyasztható.

A tejnyerés és a termelőhelyen való kezelés hatását teljesen lerontható, ha a tejszállítás nem történik megfelelő módon.[1])

A tejet a piszoktól és a fertőzéstől kell megóvni és igen alacsony hőmérsékleten tartva kell szállítani, hogy baktériumtartalma, piszoktartalma és tejsavtartalma ne szaporodjék.[2])

1. A vidéki szállítás.

A vidéki tejszállításnál két rendszert találunk : *a) közvetlen*, — a vasúti állomáshoz való — szállítást és *b) közvetett*, — a tejgyüjtő állomáson keresztül való — szállítást.

a) *Közvetlen — a vasúti állomáshoz való — szállítás.*

Közvetlen — a vasúti állomáshoz való — szállítási rendszert találunk azokon a helyeken, ahol a nagy- vagy kisgazdák üzemi kezelés nélkül közvetlenül a vasútra adják fel a székesfővárosba szállítandó tejüket. E kategóriába tartoznak : a budapesti tejipari üzemeknek szállító törzskeretes tejtermelők és a termelői igazolvánnyal bíró tejszállítók. Ezek a termelők legnagyobbrészt saját fogatukon szállítják ki a tejüket a vasúti állomásra.

---

[1]) *Dr. Gratz Ottó :* i. m. 131. l.

[2]) Prof. *Dr. B. Lichtenberger :* »Die Versorgung mit Konsummilch.« Handbuch der Milchwirtschaft. II. B.

A kiszállítás — rendszerint — naponta egyszer történik, amikor az esti és reggeli vagy reggeli és esti fejés — előbbi úgy-ahogy lehűtve és sok esetben összeöntve — kerül a tejszállító kannákba.

A szállítás kocsin nem azzal a gondossággal történik, amit a tej megkíván. Elsősorban az általánosan használt lófogatú szekér nem rúgós, miáltal — a hazai rossz dűlőutak és vasúti állomásra vezető utak mellett — a tej állandó rázásnak van kitéve. Másodsorban a tejjel megtöltött kannák beárnyékolásáról (betakarásáról) nem szoktak gondoskodni, ami által a tej, — különösen a nyári időszak alatt — állandóan és közvetlenül van kitéve a nap hevének s ezáltal a káros felmelegedésnek. Így a gazdaságban már nem eléggé lehűtött tej mindjobban és jobban felmelegszik, baktériumszáma szaporodik és tejsavfoka emelkedik.

Az ily helytelen gondozás mellett felmelegedett, magas baktériumszámú és magas savfokú tej a vasúti állomáson — a legtöbb esetben — több órát áll, a tél fagyának és a nyári nap hevének kitéve. Sajnos, a legtöbb vasúti állomásunkon nincsen kellő helyiség a tejeskannák elhelyezésére, holott a feladásnak — különösen megállóhelyeken — jóval meg kell előzni a vonat indulását. Az ilyen állapotban feladott tej minőségét a legkitűnőbb rendszerű és kezelésű vasúti hűtőkocsi sem tudja megjavítani, lévén a hűtőkocsinak a tej berakási minőségének megőrzése a hivatása.

b) *Közvetett — a tejgyüjtőállomáson keresztül való — szállítás.*

Ott használatos, ahol a községben, vagy a termelőhelyhez közel tejüzem van és ahol először a tejüzembe szállítják be a tejet s csak az összegyüjtés és üzemi kezelés — a legtöbb esetben csak hűtés — után kerül a vasúti állomásra.

E rendszernél két mód használatos.

1. A tejtermelő szállítja az üzembe a tejét és

2. a tejüzem szállítja a gazdaságból el, illetőleg az üzembe be a tejet.

Általában ez a rendszer a kistermelőknél használatos, amikor is az első esetben tejszövetkezetnek adja el a tejét, míg a második esetben a vidéki iparigazolványos milimári vagy tejcsarnokos vásárolja össze e termelők tejét.

Szokás szerint a tejszövetkezetbe a gazdának magának kell beszállítani a tejét, míg ha iparengedélyes tejcsarnokossal vagy milimárival van üzleti összeköttetésben, ez szedi össze, szállítja el. Igen sok esetben, különösen az Alföldön ez a rendszer (és a rossz utak) a kerékkötője a tejszövetkezetek terjedésének, mivel a gazda inkább olcsóbban adja el a tejét a »milimárinak« vagy »szepinek«, mint az esetleg jobban fizető, de a tejért nem helybe jövő s azt elszállító tejszövetkezetnek. Utóbbinak telephelyére a gazdának kell beszállítania néha több kilométer távolságról a tejét.

A szállítás technikai keresztülvitele, mindkét mód mellett a lófogatú kocsival (szekérrel) való szállítás s általában ugyanazok a hibák állanak fenn itt is, sok esetben még fokozottabb mértékben, mint a közvetlen szállításnál. Csak a tejüzemből a vasútra történő szállításnál találhatunk némileg jobb viszonyokat.

2. A Budapestre szállítás.

A Budapestre való szállításnak három módja van: a) *vasúton*, b) *tengelyen* és c) *gyalog*.

a) *A vasúti szállítás.*

1934-ben a Budapestre felszállított tej nagyobb hányada vasúton érkezett, kisebb része tengelyen és gyalog.

A tej vasúton kannákban való szállítására a közönséges teher- vagy poggyászkocsi csak rövid 2—3 órás távolságra mondható alkalmas szállítóeszköznek. Hosszabb úton ily kocsikban nem őrzi meg a tej a hőfokot, amellyel berakatott, különösen nyáron hamar felmelegszik. Már jobbak a hűtőkocsik a kannatej szállítására, ha jegelésükről megfelelően gondoskodunk. A vasúti tartánykocsik (tankok) tejszállításra ott jönnek szóba, ahol aránylag szűk területen nagymennyiségű tej gyűl össze.[1])

A vasúti szállítás a forgalmasabb vonalakon külön tejes teherkocsikban, a kevésbbé forgalmas vonalakon a csomag- («pakli«) kocsiban történik.

A tej vasúti szállításának első és legfőbb követelménye, hogy a vasúti állomásra kiszállított tej — lehetőleg — azonnal a vagónokba rakva, a lehető legrövidebb idő alatt, oly minőségben és hőmérsékleten kerüljön rendeltetési helyére, amilyen minőségben és hőmérsékleten az a vagónokba berakatott.

E szempontot figyelembe véve, a legfontosabb a tejnek piszoktól, szennyeződéstől, baktériumoktól és hidegtől, valamint a melegtől való megóvása.

A tej szállításának ideális, optimális hőmérséklete +2—4 C°. Ezt a hőmérsékletet azonban nemigen lehet a tejszállításnál biztosítani. A téli időszakban a hőmérséklet nem okoz nagy gondot (csak az igen alacsony hőmérséklet ártalmas). Sokkal több gondot okoz azonban a hőmérséklet a tavaszi-nyári-őszi időszak alatt. Ez időszakban a tej alacsony hőmérsékleten minél gondosabban (a legrövidebb idő alatt) való szállítása a főfeladat.

Tekintettel arra, hogy a tej minőségére és árára döntő befolyással bír a meleg időszakban a Budapestre történő szállítás, e kérdéssel részletesebben foglalkozunk.

---

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* i. m. 132—133. l.

A Budapestre történő vasúti tejszállítás az év nagyobbik részében hűtőkocsikban történik. 1932-ben május 1-étől október 17-éig, 1933-ban május 6-ától október 12-éig és 1934-ben április 3-ától október 14-éig hűtőkocsiban szállították fel Budapestre a tejet.

Az 1934. évben új rendszert honosítottak meg a hűtőkocsik jéggel való ellátásánál. Míg az elmult esztendőkben a »Tejipari Vállalatok Budapesti Szövetsége« látta el a hűtőkocsik jegelési munkáinak adminisztrációját, 1934-ben a »Tejtermelők Budapesti Szövetsége«, tehát a tejtermelők, illetőleg a Budapestre tejet szállítók érdekképviseleti szerve végezte e munkát.

Az egész hűtési idény alatt 77.700 métermázsa jeget használtak fel a 11.310 elindított hűtőkocsiban.

A Józsefvárosi pályaudvaron jéggel megtöltött hűtőkocsikba berakták az üres kannákat, hogy azokat a tejtermelőknek, illetőleg szállítóknak visszavigyék és visszafelé-jövet a tejet a székesfővárosba felszállítsák.

A 15. számú táblázatban ismertetjük az 1934. évben az egyes vonalakon járatott hűtőkocsik indulási, érkezési idejét és a távolmaradás időtartamát.

Az adatokból kitűnik, hogy az 55—225 km-es távolságot a hűtőkocsik 10 óra 24 perc — 43 óra 25 perc alatt tették meg oda-vissza. A hűtőkocsik járatásánál, jegelésénél döntő fontosságú a távolmaradás időtartama. A távolmaradás időtartama a jegelés költségére és a tej minőségére bír nagy fontossággal.

Ha a hűtőkocsival történt tejszállítás isochrontérképét megrajzoljuk, akkor megállapíthatjuk a hűtőkocsi által megtett távolság és a távolmaradás időtartamának a viszonyát az egyes légvonalban megvont zónákban. Ebből megállapíthatjuk a következőket:

A nagy távolságoknál a rövid távolmaradási időtartam a fővonalakat jellemzi, míg a szárny- és vicinálisvonalak használata igen nagy mértékben növeli a távolmaradás időtartamát. Ez utóbbi különösen a tejdús vidékeken idéz elő bajokat, ahol a ritkán és lassan járó vicinálisvonatokhoz igen rossz a csatlakozás.

Igen tanulságos szembeállítani a budapesti vasúti tejszállítási időtartamot a külföldi tejszállítási időtartammal. (Pl. Berlin vasúti tejszállításának legnagyobb időtartama kb. 16—18 óra.) [1])

A tejszállítási időtartamnak a tej eltarthatóságára gyakorolt hatása a tej minőségével van összefüggésben. Az amerikai viszonyok vizsgálata mutatja, hogy a baktériumszegény, tisztán és gondosan kezelt és jól hűtött nyers tej könnyen kibír 24 órás vasúti szállítást a nélkül, hogy a minősége károsan megváltoznék. Nálunk — sajnos — a ma Budapestre szállított tejnél ily előnyös minőséget, illetőleg kezelést és hűtést nem tapasztalhatunk. Épen ezért hatványozottan fontos, hogy a vasúti szállítás időtartamát

[1]) *Dr. Brandt Károly:* i. m. 83. l.

a lehető legminimálisabbra szorítsuk le. Azonban egyedül a vasúti szállítás időtartamának a csökkentése nem javítja meg a székesfővárosba beérkezett tej minőségét; nem lehet mindent a hűtőkocsitól várni. (A hűtőkocsi szalmával bélelt falú vasúti kocsi, amelynek a tetején a jégtartó szekrény van.) A hűtőkocsi csak a jól hűtött tejnek a felmelegedését teszi lassúbbá, de a meleg tejet érdemlegesen hűteni nem képes. A hűtőkocsi tehát olyan, mint az orvosság. Szakszerű kezelés mellett nagy segítség, könnyelmű, felületes kezelés és használat mellett méreg.[2])

A »Tejtermelők Budapesti Szövetségének« adatai szerint a budapesti pályaudvarokra beérkezett hűtőkocsik átlagos hőmérséklete 6—12 C° volt.

A hűtőkocsik jegelési időszaka alatt hűtőkocsiban 67 millió bruttó tejkilogramm érkezett fel. Ennek 64%-a, vagyis a felszállított összes tej 42·88 millió kilogrammot képezett. Egy-egy hűtőkocsiban átlag 3791 kg tej érkezett fel. Átlagosan 100 liter tejre 18·1 kg jég jutott. Tehát egy liter tej hűtésére 1·44 kalória jutván, *a tej hőmérsékletét átlag egy C°-kal lehetett leszállítani*, figyelembe véve a hűtőkocsi sokszori kinyitását és rossz hatásfokát.

Ez a hűtés a jelenlegi rossz tejnyerési viszonyok mellett — még ha az időjáráshoz arányosan is van elosztva — nem mondható kielégítőnek.

Ezt bizonyítja, hogy a budapesti tejvállalatoknak vasúton érkezett tejmennyiségéből elég nagy százalék savanyúan érkezik meg. Feltűnő, hogy 1934-ben a savanyúan érkezett tejmennyiség az összes tejmennyiség 2·7%-a, míg 1933-ban csak 1·70% és 1932-ben 1·8%.

Igen fontos lenne a hűtőkocsik megfelelő átalakítása és állandó jókarbantartása mellett az egy vagónra eső jégmennyiség felemelése.

A magyarországi tejszállításnál a vasúti tartánykocsik használata nincsen bevezetve.

b) *A tengelyen történő szállítás.*

A tengelyen való szállítás úgyszólván kizárólag gépkocsival történik, csak kis mennyiséget szállítanak fel lófogatú kocsival.

A gépkocsin való szállítást részben a tejvállalatok saját gépkocsijai, részben a M. A. T. E. O. Sz. gépkocsijai és elvétve az egyes »milimári tejszövetkezetek« által bérelt gépkocsi-bérfuvarozók látják el.

A tengelyen való felszállítás az 50 km-en belüli zónából történik. A legtávolabbi hely, ahonnan még tengelyen szállítják fel a tejet a fővárosba, 56 km.

---

[2]) *Dr. Hunkár Béla:* »Tapasztalatok Budapest székesfőváros tejellátása köréből.« — A tej minőségének javítása (öt előadás). Budapest, Pátria 1929. 42—43. l.

15. A tejszállító hűtőkocsik indulási és érkezési ideje.

Indult kannás vonat Budapestről hová?	Indulása		Pályaudvarra érkezett tejgyüjtő vonat	Érkezése		Távollét		Távolság km
	óra	perc		óra	perc	óra	perc	
Nagykanizsára	11	22	Józsefvárosi	17	32	30	10	220
Paksra	11	22	Józsefvárosi	9	45	21	23	144
Paksra	11	22	Józsefvárosi	2	07	38	45	144
Zircre	11	22	Kelenföldi	20	38	31	16	135
Hegyeshalomra	11	22	Kelenföldi	17	35	30	13	196
Nagykanizsára	11	22	Déli	7	18	18	54	220
Enyingre	11	22	Déli	7	18	18	54	102
Lovasberényre	11	22	Kelenföldi	7	22	19	—	84
Bicskére	11	22	Józsefvárosi	9	45	22	22	56
Újdombovárra	11	22	Kelenföldi	2	07	38	45	180
Esztergomra	10	—	Józsefvárosi	10	48	24	48	58
Örkényre	10	—	Kelenföldi	0	24	14	24	60
Soltra	10	—	Józsefvárosi	9	45	23	45	91
Szalkszentmártonra	10	—	Józsefvárosi	9	45	23	45	70
Jászladányra	10	—	Józsefvárosi	10	48	24	48	100
Szolnokra	14	—	Józsefvárosi	10	48	24	48	100
Pásztóra	14	—	Keleti	0	24	34	24	99
Selypre	14	—	Keleti	0	24	34	24	80
Nagykátára	14	—	Keleti	0	24	10	24	55
Örkényre	16	—	Józsefvárosi	10	48	18	48	60
Lébényre	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	169
Siófokra	19	10	Kelenföldi	15	53	20	43	115
Kápolnásnyékre	19	10	Kelenföldi	21	24	26	14	44
Veszprémre	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	113
Lepsényre	19	10	Józsefvárosi	17	32	22	22	95
Nagyigmándra	19	10	Józsefvárosi	17	32	22	22	130
Újdombovárra	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	180
Szakályhögyészre	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	150
Fürgedre	19	10	Józsefvárosi	14	35	43	25	125
Mezőkomáromra	19	10	Józsefvárosi	9	45	38	35	111
Sárbogárdra	19	10	Józsefvárosi	14	35	19	25	99
Seregélyesre	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	84
Nagyvenyimre	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	129
Polgárdira	19	10	Józsefvárosi	2	07	30	57	111
Pátkára	19	10	Józsefvárosi	0	50	29	40	90
Pápára	19	10	Józsefvárosi	5	00	33	50	176
Tiszaföldvárra	20	10	Józsefvárosi	5	10	33	00	138
Sarkadra	22	02	Józsefvárosi	10	48	36	46	225
Újdombovárra	22	40	Józsefvárosi	6	00	31	20	180
Dunatetétlenre	22	40	Kelenföldi	1	21	26	41	99
Ceglédre	22	02	Józsefvárosi	10	48	12	46	73
Kisszállásra	22	00	Józsefvárosi	0	50	26	50	152
Újszászra	22	00	Keleti	0	24	26	24	84
Szerencse	0	01	Józsefvárosi	6	27	30	26	223
Miskolcra	0	01	Józsefvárosi	5	10	29	09	185
Szécsényre	0	01	Keleti	0	24	24	23	131
Balasagyarmatra	0	01	Józsefvárosi	10	48	34	47	112
Aszódra	0	01	Keleti	0	24	24	23	53
Hatvanra	0	01	Józsefvárosi	20	—	19	59	69
Ludasra	0	01	Józsefvárosi	5	10	29	09	104
Kálkápolnára	0	01	Józsefvárosi	5	10	29	09	116
Bátaszékre	8	57	Józsefvárosi	6	00	45	03	184
Bátaszékre	8	57	Józsefvárosi	6	00	45	03	184
Sárosdra	8	57	Józsefvárosi	2	07	17	10	83
Albert-Irsára	8	57	Józsefvárosi	0	50	15	53	55

A 16. számú táblázat az 1934. évi június hó 20-ától augusztus hó 31-éig a székesfővárosba tengelyen érkezett tejmennyiségeket ismerteti. E táblázat I. csoportjába (a törzskeretes szállítóktól és »milimári« tejszövetkezetektől és csarnokoktól) tartozó adatok a szállítók által bejelentett mennyiségeket tartalmazzák. Hogy ezek az adatok mily mértékben térnek el a tényleges szállítás mennyiségétől, számszerű pontos adataink nincsenek. Az eltérés mérve az ellenőrzés szigorú vagy kevésbbé szigorú voltától függ.

A táblázat II. és III. csoportjába tartozó szállítók által felszállított tejmennyiségekről pontos adataink nincsenek, azért az ezeknek a szállítóknak engedélyezett felszállítható tejmennyiségét vettük alapul, mivel az engedélyezett és a tényleg felszállított tejmennyiségek között csak igen jelentéktelen a különbség.

E táblázatból kitűnik, hogy ebben az időszakban naponta 78.551 liter tejet szállítanak fel tengelyen. Ez a mennyiség az 1934. évi január hó 1-étől szeptember hó 20-ig terjedő idő átlagában naponta felszállított 314.202 liter összes tejmennyiségnek 25%-a.

Tehát a székesfővárosba érkező tejmennyiség egynegyedrészét tengelyen szállítják fel.

c) *A gyalog felhozatal.*

A gyalog felhozatalnak a kötöttforgalom bevezetése óta már nincsen jelentősége, mivel az ezelőtt így a fővárosba érkező tejet a »milimárik« hozták be, akik a jelen rendszerben a közvetlen behozataltól eltiltattak.

A »milimári-tej« legnagyobb része gyalog hozatott be Budapestre. Csak kisebb hányada érkezett tengelyen. A környező tejtermelő községek a fővárossal — amint már említettük — a »Budapesti Helyiérdekű Vasút« (BHÉV)-tal vannak összekötve. A jó közlekedés lehetővé tette a »milimárik«-nak a »tej batyuzását«; a MÁV vasútvonalai mellett fekvő, környéki tejtermelő községekből ugyancsak sok tejet »batyuztak« a fővárosba. E helyekről igen sok MÁV alkalmazott is — élvezve az igen olcsó utazást — behozott tejet.

Jelenleg az engedély nélküli, ú. n. »betörőtej« legnagyobb hányada »batyuzva« érkezik a fővárosba. Tengelyen már csak azért sem szállítanak, mivel ez feltűnőbb s így könnyebben ki vannak téve a tej és ezzel együtt a kannák hatósági elkobzásának és az ezt követő büntetésnek.

A gyalog, illetve »batyuzva« behozott tej érkezési ideje is megváltozott. Tekintettel arra, hogy az ellenőrzés főleg a kora hajnali, reggeli és délelőtti órákra terjedt ki, most a tejcsempészek főleg délután és este járnak be.

16. Budapestre tengelyen érkező napi tejmennyiségek. 1934. június 20-tól augusztus 31-ig.

Sorszám	Az eladó neve és telephelye	A vevő vállalat neve	Távolság		Napi tejmennyiség literben		
			Km	MÁV v. HÉV	minimum	maximum	átlag
	I. Törzskeretes szállítóktól és »millimári« tejüzemektől.						
1	Mándics Milán dr.—Pomáz .	Egyesült tejkeresk. Rt.	16	HÉV	300	600	450
2	Gr. Teleki József—Pomáz ..	» » »	16	»	7.500	15.000	11.250
3	Tejszövetkezet—Nagykáta .	Pannónia Tejipari Rt.	55	MÁV	5.200	5.400	5.300
4	Staub Elemér—Csömör	Bp.-i Közp. Ált. Tejcsk. Rt.	15	HÉV	220	220	220
5	Tejszövetkezet—Áporka ...	» » » » »	37	MÁV	1.000	1.000	1.000
6	Tejgyűjtő—Soroksár	» » » » »	9	HÉV	5.700	5.700	5.700
7	» —Csomád	» » » » »	22	MÁV	2.400	2.400	2.400
8	» —Dunaharaszti ..	» » » » »	15	HÉV	1.800	1.800	1.800
9	» —Szigetszentmiklós	» » » » »	19	»	3.200	3.200	3.200
10	» —Taksony	» » » » »	26	MÁV	3.700	3.700	3.700
11	Tejszövetkezet —Nagytarcsa	» » » » »	15	HÉV	800	800	800
12	» —Tököl	» » » » »	26	»	1.400	1.400	1.400
13	» —Pomáz ...	Orsz. magy. tejsz. közp.	16	»	725	725	725
14	» —Csobánka .	» » » »	16	»	550	550	550
15	» —Alsónémedi	» » » »	—	MÁV	1.800	1.800	1.800
16	» —Budaörs .	» » » »	15	HÉV	69	69	69
17	» —Törökbálint	» » » »	20	»	2.813	2.813	2.813
18	» —Torbágy ..	» » » »	39	MÁV	375	375	375
19	» —Üröm	» » » »	19	»	1.041	1.041	1.041
20	» —Pilisborosj.	» » » »	19	»	1.520	1.520	1.520
21	» —Nagykovácsi	» » » »	24	»	688	688	688
22	» —Tinnye ..	» » » »	41	»	440	440	440
23	» —Piliscsaba .	Gr. Károlyi Imre Tejüz. Rt. ...	37	»	1.100	1.100	1.100
24	» —Bicske ...	Főváros Tejüzem Rt.	56	»	2.400	2.400	2.400
25	» —Bia	» » »	39	»	1.000	1.000	1.000
26	» —Etyek	Gr. Eszterházy Tejüzeme	39	»	1.200	1.200	1.200
27	» —Sztmártonk.	Korona Tejcsarnok Rt.	50	»	3.000	3.000	3.000
28	» —Sztlőrinck.	» » »	47	»	1.900	1.900	1.900
29	Kir. gazdaság—Lakihegy ...	» » »	19	HÉV	200	200	200
30	Tejszövetkezet—Bugyi	Tejért. és Tejgazd. Rt.	34	MÁV	1.800	1.800	1.800
31	Dr. Schöffer Pál—Göd	Magy. Tej és Tejter. fel. Rt.	22	»	140	140	140
32	Tejszövetkezet—Tök	» » » » »	46	»	1.800	1.800	1.800
	A budapesti vállalatokhoz érkezett összesen	—	—	—	**57.781**	**65.781**	**61.781**
	II. Termelési igazolványosoktól[1])						
33	Dunántúli kertgazd.—Tököl	—	25	MÁV	—	—	380
34	Elek testv. gazd.—Bia	—	45	»	—	—	350
35	Hg. Metternich S. K. urad.—Herceghalom	—	46	»	—	—	1.500
36	Ifj. Rédly Gyula és Czobor László—Budajenő	—	45	»	—	—	300
37	Gr. Tisza Lajos Kálmán—Nagykovácsi	—	18	»	—	—	250
	Termelői igazolványosoktól összesen	—	—	—	—	—	**2.780**
	III. Vidéki városi tejellátó üzemektől.[1])						
38	Tejszövetkezet—Páty	—	—	—	—	—	1.700
39	B. Marton Béla—Dánsztmikl.	—	—	—	—	—	2.000
40	Doró Imre—Kispest	—	—	—	—	—	800
41	Egyesített Újpesti Tejüzem Újpest	—	—	—	—	—	350
42	Rekord tejüzem—Újpest ..	—	—	—	—	—	1.200
43	Dr. gr. Pálffy Daun József—Bicske	—	—	—	—	—	2.980
44	Tejszövetkezet—Budakeszi .	—	—	—	—	—	5.360
45	Tejszövetkezet—Cinkota ...	—	—	—	—	—	100
	Vidéki városi tejellátó üzemektől összesen.....	—	—	—	—	—	**14.490**
		Összesítés.					
	I. Törzskeretes szállítók és »millimári« tejüzemektől .	—	—	—	—	—	61.281
	II. Termelői igazolványosoktól	—	—	—	—	—	2.780
	III. Vidéki városi tejellátó üzemektől	—	—	—	—	—	14.490
	A Budapestre tengelyen érkezett napi tejmennyiség...	—	—	—	—	—	**78.551**

[1]) Az engedélyezett mennyiség alapján.

3. A tejüzembe való beszállítás.

Itt ismét több módot találhatunk. *a)* A vasúton a fővárosi pályaudvarokra érkezett tejet a budapesti tejipari vállalatok szállítóeszközei szállítják be a saját üzemükbe. *b)* Ugyanígy — csak átrakás nélkül — a vállalatok által tengelyen a fővárosba szállított tej első útja a tejüzemekbe visz. *c)* Csak a termelői igazolvánnyal rendelkező tejszállítók és a vidéki városi tejellátó üzemek által felszállított tej kerül — budapesti üzemi kezelés nélkül — közvetlenül az érdekelt elárusító üzletébe, a viszonteladókhoz avagy közvetlenül a fogyasztókhoz.

A legutolsó csoport, illetőleg módszer — a legtöbb esetben — a tengelyen történő szállításnak a fővárosban való folytatása. Ugyanis a termelői igazolványos termelők, valamint a vidéki városi tejellátó üzemek tejének legnagyobb hányada tengelyen érkezik a fővárosba. Így e csoportnál a fővárosi vasúti pályaudvarokról való elszállítás csak jelentéktelen mennyiségre szorul.

Az egyes budapesti vasúti pályaudvarokra érkező és onnan a fővárosi tejipari üzemekbe beszállított tejmennyiség — elenyésző kis mennyiség kivételével — az összes felszállításnak körülbelül 75%-át képezi.

Az egyes fővárosi vasúti pályaudvarokra érkező tejmennyiséget e pályaudvarok főnöksége által a fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézetnek kéthetenkint megküldött kimutatásokból állítottuk össze (l. 17. számú táblázatot).

17. Az 1934. évben a budapesti pályaudvarokra érkezett tejmennyiség pályaudvaronkinti eloszlása.

Sorszám	Pályaudvar	január 7—13.	július 3—9.	1934. évi átlag	
		napi átlag liter		napi átlag liter	Az összmennyiségből %
1	Budapest—Józsefváros	142.430·8	164.969·0	153.695·0	60·6
2	Budapest—Kelenföld	73.195·0	71.578·0	72.373·0	28·5
3	Budapest—Keleti	884·0	1.079·4	981·5	0·4
4	Budapest—Déli	[1]) 7.259·0	6.056·0	6.675·5	2·6
5	Budapest—Ferencváros	1.029·0	878·6	953·5	0·4
6	Budapest—Nyugoti	29.072·0	[2]) 9.245·0	19.158·5	7·5
	Összesen	**253.869·8**	**253.806·0**	**253.837·0**	**100·0**

A pályaudvarokra különböző időben érkeznek meg a tejet hozó vonatok (l. 15. számú táblázatot). A legtöbb éjfélkor és az éjfélutáni, kora

[1]) 1933. évi december hó 3—9-ig.
[2]) 1934. évi július hó 22—28-ig.

hajnali órákban érkezik. Több vonat a kora délutáni órákban fut be. De a főérkezési időszaktól eltekintve, úgyszólván egész nap érkeznek tejet szállító vonatok. Ez a nagyra méretezett felszállító területből eredő rendszertelen — de a menetrendből természetesen előálló — felszállítás, illetőleg érkezési idő a tej minőségének a rovására megy s úgy az Államvasutakat, mint a tejvállalatokat súlyos feladat elé állítja; egyben megdrágítja a városi tejellátást. Az Államvasutaknak megfelelő hűtőraktárakról, tárházakról kell gondoskodniok. Viszont a tejvállalatoknak — hűtőházak hiányában — naponta többízben kell a tejet a pályaudvarról elszállítaniok.

A pályaudvarokról való elszállítás, illetőleg a tejüzemekbe való beszállítás a tejüzemek teherautóin (tartálygépkocsijain) és lófogatú kocsijain történik. A fővárosi tejvállalatoknak igen nagy szállítóeszköz-parkjuk van (l. 18. számú táblázatot).

18. A budapesti városi tejellátó üzemek szállítóeszközei.

A szállítóeszközök megnevezése	drb	Megjegyzés
1. Tartálygépkocsi	2	
2. Tartálypótkocsi	12	
3. Gépkocsi	20	Különböző méretű
4. Gépkocsi-pótkocsi	1	
5. Kettős lófogatú kocsi	143	
6. Egyes lófogatú kocsi	155	
7. Motorkerékpár	4	és motor tricikli
8. Sajtos-vajas kocsi	5	egyes lófogatú
9. Tricikli	22	

A nagyobb üzemek a pályaudvar és a tejüzem között, a tej beszállítására teherautókat és nagy kétfogatú lovaskocsikat járatnak. Itt az a cél, hogy egy kocsi minél nagyobb mennyiséget szállítson be egy alkalommal. Általánosságban — még a nagyobb üzemeknél is — két, maximum három szállítóeszköz ellátja a beszállítást.

4. A tejüzemből való kiszállítás.

A budapesti tejipari vállalatok által »üzemileg kezelt« tejet legnagyobb hányadában a kora reggeli, sőt hajnali órákban, lófogatú kocsikon kiszállítják az üzemekből a tejüzemi fiókokba, a viszonteladókhoz és a nagyfogyasztókhoz.

Az üzemekből való kiszállítás ú. n. »járásokban« történik. Minden egyes vállalat az ő eladási területét egy tejkiszállító kocsi által bejárandó területekre, ú. n. »járások«-ra osztja be; és pedig a nagyobb vállalatok egész

Budapest területét, a kisebb vállalatok a város egy bizonyos területét. Természetesen a nagyobb üzemeknek több, a kisebbeknek kevesebb »járásuk van.«

Az egyes vállalatok által a fővárosban szétszórtan levő viszonteladóknak tejjel való kiszolgálása, illetőleg ezekhez a tej kiszállítása és a »visszáru« (az eladatlan tej), valamint az üres kannák visszaszállítása a fogyasztói tejárat lényegesen érinti. A jelenlegi rendszer mellett, amikor egy körzetben, »járás«-ban, sőt egy utcában is több tejvállalatnak van viszonteladója, a tejszállító eszközök által megtett összes út hatványozottan több, mintha egy-egy vállalatnak csak egy bizonyos rayonban kellene a tejet kiszállítania. A tejvállalatok tejkiszállításának, illetőleg tejeladásának a területi kartell elvén álló rajonírozása már többízben foglalkoztatta a tejelosztással foglalkozó tényezőket. A vállalatok közötti megegyezés azonban mindig csődöt mondott.

Az összes tejvállalatoknak közel 200 járásuk van, amelyből a főváros egész területén viszonteladókkal és tejüzemi fiókokkal rendelkező »Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Részvénytársaság«-nak 44 járása van. E 44 járásban tejet szállító 40 kétlovas, 1 egylovas lófogatú kocsi és 3 autó bonyolítja le az üzem által forgalomba hozott és Budapest teljes tejellátásának felét képező tejmennyiséget. Tehát ha e tejüzem látná el az egész tejelosztást — figyelembe nem véve, hogy már egyes körzetekben úgyis van járása, tehát ott újabb járás beállítása nélkülözhető —, akkor a jelenlegi kb. 200 járás 88—90 járásra, tehát kevesebbre, mint a felére redukálható. Ez a megtakarítás a városi elosztó szállítás költségét a felére csökkentené.

Végül meg kell emlékeznünk a tej termelő-fogyasztói útjának utolsó szakaszáról, a tej házhoz-szállításáról.

A budapesti városi tejellátó üzemek — és a már előbb említett tejellátó szervek — a nagyobb konzumenseket (intézetek, kórházak, laktanyák, gyógyüdülők, nagykávéházak stb.) rendszerint közvetlenül a tejkiskereskedelem, a viszonteladók kikapcsolásával látják el tejjel. A szállítás ennek megfelelően közvetlenül e nagyfogyasztókhoz, tehát »házhoz« történik.

A nagyobb tömegek tejellátása azonban a tejkiskereskedelmen, a viszonteladókon keresztül megy végbe. A tejkiskereskedelemtől a fogyasztóhoz az út már igen rövid. Általánosságban a tejet a tejkiskereskedőtől a fogyasztóhoz, az előbbiek alkalmazásában álló kifutófiúk, tejkihordó gyermekek és a fűszerkereskedők állandó alkalmazottai viszik. Előbbiek heti 1—2 pengőért korán reggel kihordják a tejkiskereskedő állandó vevőinek a friss teljestejet. Így érkezik meg reggelente a tej a hosszú termelő—fogyasztói útról a fogyasztóhoz.

A vevőknek jelentéktelen része vásárolja és szállítja haza közvetlenül a tejkiskereskedésből a tejet.

IV. A budapesti tejkereskedelem.

(A székesfővárosi tejelosztás szervezete és működése.)

A székesfőváros lakosságának teljes tejjel való ellátása régen közvetlenül a tejtermelő gazdák által történt. A tejtermelő, illetőleg tejfelszállító terület állandó nagyobbodása, bővülése a tejtermelő gazda közvetlen értékesítését mindnehezebbé tette. A felszállításnál és az értékesítésnél felmerült nehézségek, a rizikó viselése, a termelő gazdát a közvetlen értékesítésnek a közvetítő, a kialakult tejkereskedelem részére való átengedésére ösztönzi.

Az állandóan távolabbi részekről történő felszállítás mindjobban megnehezíti, hogy az egyes tejtermelő gazda termeljen, felszállítson és közvetlenül a fogyasztónak árusítson. Ez nemcsak gazdasági szempontból válik nehézzé, hanem a tej minőségének, az eltarthatóságának szempontjából is problematikussá válik.

Előtérbe lépnek a higiéniai követelmények is. A távolabbi vidékről a felszállítás hosszabb időt vesz igénybe, ami által a tej eltarthatósága csökken. A távoli tejtermelőktől felszállított tej üzemi kezelése tehát e szempontból is nélkülözhetetlenné válik. A másik szempont, amiért a székesfővárosi üzemi kezelés szükséges, a jelenlegi termelői kezelési rendszer helytelen volta.

Tehát a székesfőváros fogyasztóinak tejellátása — a közvetítő tejkereskedelem, mint szervező, — a higiéniai követelményeknek megfelelően kezelő- és végül elosztó-szervnek bekapcsolása nélkül nem vihető keresztül.

A közvetett tejellátás legjobb módja kétségkívül a jól berendezett és vezetett tejcsarnok, városi tejüzem, tejközpont, úgy gazdasági, mint egészségügyi szempontból.[1])

Budapest jelenlegi tejelosztási szervezete és működése — a fennálló jogszabályok által meghatározva — a közvetlen és közvetett tejellátás rendszerét mutatja.

A közvetlen tejellátás szerveiként szerepelnek a termelői igazolványos tejszállítók, akik a felszállított tejüket közvetlenül a fogyasztóknak — és csak kis részben a viszonteladóknak — adják el, továbbá részben a törzskerettel rendelkező vidéki városi tejellátó üzemek.

A közvetlen tejellátás szervezetének második csoportja a budapesti tejtermelők. E csoportba tartozó termelők közvetlenül — a közvetítő kereskedelem kikapcsolásával — hozzák forgalomba a termelt tejüket.

A közvetett tejellátásban résztvevő csoportok a törzskeretes szállítók (tejtermelők és vidéki tejüzemek), a »milimári« tejszövetkezetek és tejcsarnokok és végül részben a vidéki városi tejellátó üzemek. A közvetett tej-

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* i. m. 170. l.

ellátás első két kategóriája, a törzskeretes szállítók és a »milimári« szervek a budapesti városi tejellátó üzemek útján — közvetve — hozzák forgalomba felszállított tejüket.

A budapesti tejkereskedelmet rendszertani és a tejelosztás szervezetének és működésének szempontjából két csoportba osztjuk:

1. tejnagykereskedelem (városi tejellátó üzemek)
2. tejkiskereskedelem.

1. Tejnagykereskedelem (városi tejellátó üzemek).

A termelő helyről a városi üzembe érkezett tej szakszerű kezelést igényel, mielőtt a fogyasztó részére kimérhető. Nem lehet a tejet csak úgy a fogyasztóhoz továbbítani, ahogyan az az üzembe érkezett. A legminimálisabb »kezelés«, melyben a legkisebb városi üzemben részesítendő a tej, a szennytől való tisztítás és a hűtés. Nagyobb, több tejet forgalmazó üzemek nem nélkülözhetik a pasztőrözés munkálatait sem, hogy a könnyen romló tejet tartóssá és soká használhatóvá tegyék és így magukat a romlásból eredő kártól megóvják.

A városi tejüzem tehát ma már nem csupán nagyobb méretű »tejkimérés«, hanem gépekkel berendezett, gépekkel dolgozó iparüzem, melynek irányítása szakszerű technikai és kereskedelmi ismereteket igényel.[1])

A székesfővárosban jelenleg 14 nagyobb városi tejellátó üzem működik, amelyeknek az évi forgalmát a 19. számú táblázat tünteti fel.

Már az 5890/1931. M. E. számú kormányrendelet felfüggeszti az újabb tejiparengedélyek kiadását. Az újabb »tejrendeletek« e rendelkezést érvényben tartották. — A 2700/1932. M. E. sz. rendelet elrendelte a tejiparengedélyek megújítását (12. §). A megújítást megelőzte a 21.300/1931. F. M. sz. rendelet által elrendelt és foganatosított tejüzemi felülvizsgálat. Minden egyes budapesti vállalat üzemét felülvizsgálta egy, erre a célra létesített külön bizottság. E bizottságnak többek között feladatát képezte a vállalatok forgalmára vonatkozó adatgyüjtés is, a felülvizsgálat során tapasztalt jelentéseit, továbbá az észlelt hiányok pótlására vagy esetleg az iparengedély megvonására, illetve vállalatok egyesítésére vonatkozó kellően indokolt javaslatait közvetlenül a földmüvelésügyi miniszternek terjesztette fel.

A bizottság 1931. évi december hó 1-étől 1932. évi július hó 18-ig az összes budapesti városi tejellátó üzemet felülvizsgálta. Tekintettel arra, hogy e felülvizsgálatot a földmüvelésügyi miniszteri rendelet értelmében igen részletesen, mindenre kiterjedően eszközölték, az ekkor felvett jegyző-

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* i. m. 170. l.

19. A budapesti nagyobb városi tejellátó üzemekhez az 1929—1934. években beérkezett évi tejmennyiségek (literben).

Sorszám	Az üzem neve és telephelye	1929	1930	1931	1932	1933	1934
1	Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Rt. VII., Rottenbiller-u. 31.	50,748.036	49,936.264	30,628.912	28,518.508	33,092.262	33,455.431
2	Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ m. sz. XI., Horthy Miklós-út 119.	22,874.333	26,275.042	19,856.179	16,042.293	18,708.827	21,693.145
3	Fővárosi Tejüzem Rt. XI., Horthy Miklós-út 118.	11,644.865	10,823.261	9,576.462	8,036.570	8,060.859	9,438.504
4	Magyar Tej- és Tejtermékforgalmi Rt. VIII., Thék Endre-u. 4.	6,526.756	6,346.165	5,364.230	5,136.833	5,615.290	4,919.452
5	Egyesült Tejkereskedelmi Rt. VIII., Szigetvári-u. 18.	5,330.103	5,336.934	4,871.543	4,732.106	5,935.124	6,383.178
6	Gróf Károlyi Imre Tejüzem Rt. VI., Frangepán-u. 12—14.	4,438.798	5,384.994	4,337.633	4,987.138	6,202.918	6,793.626
7	Tejtermelő és Ipari Rt., XIV., Abonyi-u. 17.	4,163.759	4,089.854	3,410.617	2,422.721	3,193.400	2,968.585
8	Tejértékesítő és Tajgazdasági Rt. VIII., Thék Endre u. 38.	2,808.168	3,387.468	3,413.569	2,945.652	3,279.460	3,728.258
9	Korona Tejcsarnok Rt., IX., Drégely-u. 15.	4,348.124	4,430.689	3,236.779	3,098.517	4,869.664	4,566.298
10	Lurie és Tsa Rt., I., Orbánhegyi-út 6.	3,735.311	3,748.575	2,724.964	2,279.353	2,279.047	1,707.370
11	Pannonia Tejkereskedelmi Rt. VIII., Kálvária-u. 23.	2,070.268	2,020.928	2,337.002	1,765.011	2,978.509	3,495.561
12	Sanus Tejkereskedelmi Rt., VIII., Karpfenstein-u. 13.	1,760.428	1,907.076	1,725.695	1,256.621	1,283.217	1,064.292
13	Orbán József tejgazdasága, VIII., Romanelli-u. 5.	1,281.413	1,450.893	1,182.532	2,115.783	2,067.878	1,412.442
14	Rédei gróf Eszterházy Pál tejgazdasága XI., Vincellér-u. 45.	—	—	1,102.843	1,675.654	1,916.675	2,050.949
15	Megszűnt üzemek	3,353.339	2,812.022	3,143.925	1,302.896	951.354	—
	Mindösszesen	**125,083.701**	**127,950.165**	**96,912.885**	**86,315.656**	**100,434.484**	**103,677.091**

könyvek adatai igen pontos és hű képet tárnak elénk a tejüzemekről. Mivel azóta újabb felülvizsgálat és részletes statisztikai felvétel nem volt, az egyes üzemeket a 20. számú táblázatban ezeknek az adatoknak az alapján ismertetjük.[1])

A táblázatból kitűnik, hogy a székesfővárosban levő 14 nagyobb városi tejellátó üzem napi összkapacitása 472.000 liter, amelynek a kihasználási százaléka még a legnagyobb fogyasztás alkalmával — még kevésbbé a csökkent fogyasztás mellett — sem volt százszázalékos.

A kihasználási százalék 1931. év végén és 1932. év elején 67%-os; 1933. évben átlag 57·7%-os és 1934. évben 60·2%-os volt.

Ez adatokból kitűnik, hogy a kormányhatalomnak az újabb tejüzemi iparengedélyek kiadására vonatkozó felfüggesztő, illetőleg szüneteltető rendelkezése mennyire indokolt volt Budapesten is. Racionális tejellátás csak a teljes kapacitással s így lényegesen olcsóbban dolgozó tejüzemekkel lehetséges.

A 14 budapesti nagyobb városi tejellátó üzemet és az ezekhez évente beérkezett tejmennyiséget az 1. és 19. számú táblázatok tüntetik fel. A 14 üzem közül 11-nek részvénytársaság, egynek szövetkezeti központ, mint szövetkezet, kettőnek pedig egyéni cég a kereskedelmi formája. A részvénytársaságoknál igen sok a nagyfizetésű tisztviselő (sok igazgató van). Ezek fizetése az adminisztrációs költség jelentékeny tételét alkotja. Ehhez járul a részvénytársaságok igazgatósági tagjainak dotációja.

---

[1]) A vizsgálati jegyzőkönyvek főbb kérdései, amelyekre a bizottság a helyszínen nyert tapasztalatok és adatok alapján választ adott, a következők voltak:

1. Az üzem elhelyezése és környezete,
2. az üzemépület mérete, állapota stb.,
3. berendezés,
4. vízellátás,
5. gőz- és melegvíztermelés, illetve felhasználás,
6. hűtőberendezés,
7. pasztőrözés,
8. szállítótartányok,
9. laboratóriumi felszerelés,
10. rendtartás, tisztogatás és karbantartás,
11. alkalmazottak,
12. vegyszerek használata,
13. üzemi és forgalmi statisztikai adatok,
14. a vállalat tulajdonosa vagy felelős üzemvezetője volt-e
    az 1895. évi XLVI. t.-c.,
    az 1922. évi XII. t.-c.,
    az 1976. évi XIV. t.-c.-be ütköző kihágásokért öt éven belül büntetve, hányszor és miért?
15. egyéb észrevételek.

Végül ezek alapján:

16. javaslat.

20. A budapesti nagyobb városi

Az üzem sorszáma[1])	Az üzem maximális kapacitása	az üzembe érkezett tejmennyiség: A vizsgálat napján	az üzembe érkezett tejmennyiség: 1933. évben átlag naponta	A hűtőberendezés rendszere és kapacitása (kalóriákban)	A pasztőrözés rendszere	Milyen laboratóriumi vizsgálatokat végeznek	Szakképzett alkalmazottak száma	Irodai alkalmazottak száma	Összes alkalmazottak száma
	liter (kihasználási %)								
1	180.000	120.000 (66·6%)	90.664 (50·4%)	5 db ammoni-kompresszor—230.000 kal.	1. 85 C°-on 5'-ig 2. 63—65C°-on 30'	előírt és speciális	4	129	292
2	80.000	56.000 (70·0%)	51.257 (64·0%)	ammon.-sóslés hűtés 120.000 kal.	80—85C°-on	kémiai és bakteriológiai	16	85	329
3	40.000	25.000 (62·5%)	22.084 (55·2%)	szénsavas kompresszor 45.000 kal.	diokus	előírt és speciális	3	24	109
4	18.000	17.879 (100·0%	15.384 (85·5%)	szénsavas hűtőgép 45.000 kal.	63—70C°-on 30—45'-ig	kémiai	1	12	63
5	25.000	12.500 (50·0%)	13.342 (53·4%)	szénsavas hűtőgép 45.000 kal.	80C°-on 5'-ig	nem intenzív kémiai	3	4	33
6	20.000	13.000 (68·0%)	16.261 (81·3%)	szénsavas hűtőgép 101.000 kal.	85C°-on 3—5'-ig	kémiai	2	5	42
7	12.000	9.000 (75·0%)	8.749 (72·8%)	szénsavas kompresszor 14.500 kal.	85C°-on 5'-ig	fajsúly, savfok, zsírtart.	3	8	35
8	30.000	15.000 (50·0%)	16.995 (36·7%)	szénsavas kompresszor 64.000 kal.	85C°-on 5'-ig	fajsúly, savfok, zsír, Stosch	2	10	62
9	15 000	10.715 (71·4%)	8.985 (59·9%)	szénsavas kompresszor 70.000 kal.	80—85C°-on 5'-ig	kémiai	8	7	24
10	20.000	7.500 (37·5%)	8.160 (40·8%)	szénsavas kompresszor 46.000 kal.	82—85C°-on 5'-ig	fajsúly, savfok, zsírtart.	3	4	23
11	8.000	7.300 (91·3%)	6.244 (78·1%)	szénsavas hűtőgép 13.000 kal.	80—90C°-on 4—5'-ig	savfok és zsírtartalom	1	3	27
12	6.000	4.000 (66·6%)	3.515 (58·6%)	kalóriás kompresszor 15.000 kal.	82—85C°-on 5'-ig	fajsúly, savfok, zsírtartalom	1	4	17
13	10.500	3.950 (37·6%)	5.665 (54·0%)	— nincsen —	85C°-on 4—5'-ig	zsírtaltalom, fajsúly, savfok	1	1	9
14	7.500	6.550 (87·3%)	5.251 (70·1%)	sóslés-hűtésű szénsavas komp. 16.000	80—85C°-on 3'-ig	kémiai	2	4	26
Össz.	**472.000**	**308.394** 67·0%	**272.556** 57·7%	**824.500 kal.**			**50**	**300**	**1.091**

[1]) Az üzemek megnevezését l. a 19. táblázaton.

tejellátó üzemek üzemi adatai.

Szállítótartányok			Hol értékesíti a tejet?			Melyik pályaudvarokra érkezik a teje?	Az üzemvizsgálat időpontja
tank	kanna	különféle üvegek	Tejvállalati fiókok	Vizont-eladók	Kinek szállít még tejet?		
darab			száma				
[2]) 43	44.200	300.000	252	cca 1.500	kórházak szanatóriumok, kávéházak, cukrászdák, köz- és magánintézetek	Józsefv., Nyugoti és Déli p.-u.	1932. június 14.
—	32.800	167.000	170	950	kórházak, kávéházak, cukrászdák	Kelenföldi és Józsefvárosi p.-u.	1932. márc. 10.
—	8.000	5.000	87	503	76 kávémérés és kávéház és más intézmény	Kelenföldi és Nyugati p.-u.	1932. febr. 13.
—	6.000	30.000	32	495	kórházak, laktanyák, imtézetek, szanatóriumok, kávéházak, cukrászdák, fürdők	Józsefv., Kelenföldi és Déli p.-u.	1932. ápr. 5.
—	4.000	—	5	330	kórház, kávéház cukrászda	Józsefv. és Déli p.-u	1932. jan. 12.
—	6.000	20.000	3	cca. 400	5 kávéház, 10 cukrászda és 1 szanatórium	Józsefv. és és Déli p.-u.	1931. dec. 3.
—	850	1.100	9	132	10 cukrászda, 5 buffet, 6 kávéház, 26 kávémérés, zárda, étkező, 1 intézm.	Józsefv., Kelenföldi és Nyugoti p.-u.	1932. ápr. 1.
—	5.000	9.000	27	422	8 kórház, 33 iskola, 6 katonai alakulat	Józsefv. és Déli p.-u.	1932. ápr. 2.
—	2.700	1.600	1	243	kávéház, kávémérés, cukrászda, szanatórium, fagylaltosok	Józsefv. és Déli p.-u.	1932. júl. 18.
—	3.000	—	28	140	kávéház és cukrászda	Déli és Kelenföldi p. u.	1932. jan. 14.
—	2.860	—	15	123	intézmények és 2 kávéház	Józsefv. p.-u.	1932. jan. 26.
—	400	—	12	82	kávéházak és szanatórium	Déli és Józsefv. p.-u.	1932. jan. 19.
—	1.000	—	1	54	2 intézet, 2 kávéház és 3 cukrászda	Déli és Józsefv. p.-u.	1931. dec. 16.
—	1.100	3.300	—	200	cukrászdák és vendéglők	Kelenföldi és Józsefv. p.-u.	1932. ápr. 26.
43	117.910	537.837	642	5.574			

[2]) Ebből 23 db à 10.000 liter, 20 db à 1.000 l.

Üzemszervezési szempontból súlyos kifogás alá esik az összes tejüzemeknél alkalmazottak igen magas száma.

A fővárosi nagyobb városi tejellátó üzemek közül négynek van vidéken — nem a főváros területén — is tejüzeme.[1])

A tejkiegyenlítő üzemek szükségességét bizonyítja, hogy az üzemekbe a tejbeszállítás igen nagy ingadozásokat mutat, ami hű tükörképét adja a termelés mennyiségbeli ingadozásainak.

A budapesti tejellátó üzemek közül 11, mint vajmárkázóüzem is működik. A többi három is készít vajat. Az összes üzemek egyéb tejtermék gyártására is berendezkedtek.[2])

A fővárosi tejipari üzemek a beérkezett tejnek újabban mind nagyobb hányadát dolgozzák fel tejtermékké (l. az 1. sz. kimutatást). Míg 1929-ben a tejbőség kulminációjának idején az üzemek a hozzájuk érkezett összes tejmennyiségnek csak a 10·96%-át dolgozták fel tejtermékké, addig a következő években ez az arány állandóan emelkedett, 1933-ban 27·38%-ot és 1934-ben 27·15%-ot tett ki. Természetesen a tejvállalatok által feldolgozott tejmennyiség növekedésével a vállalatok útján és általában édes teljestejként forgalomba került tejmennyiség állandóan csökkent (l. az 1. sz. táblázatot).

A tej hygiénikus kezelése is megköveteli, hogy megfelelően felszerelt és megbízhatóan, jól vezetett üzem lássa el tejjel a székesfőváros lakosságát. E téren — egy-két üzemet kivéve — a legrosszabbak a viszonyok. Az »üzemi kezelés«, de különösen a »pasztőrözés« megtévesztő hirdetése mellett a fogyasztóközönség joggal becsapottnak érezheti magát. A székesfőváros tiszti főorvosa 1931. év végén a napilapokban felhívta a fogyasztók figyelmét arra, hogy a pasztőrözött tejet csak felforralt állapotban fogyasszák. Az okot erre az intelemre a minden oldalról felhangzott panaszok adták, amelyek a pasztőrözött tej fogyasztása után felmerültek s azonkívül a pasztőrözött tejről szóló bakteriológiai leletek is, amelyek — mondhatni — kétségbeejtők voltak.[3])

[1]) Ezek közül az O. M. T. K.-nak 12, a »Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Részvénytársaság«-nak 8, a »Fővárosi Tejüzem Részvénytársaság«-nak 2 és a »Gróf Károlyi Imre Tejüzemi Részvénytársaság«-nak 1. Míg az elsőnek a vidéki üzemei majdnem kizárólag a tejtermelő vidékek tejösszegyűjtő, feldolgozóüzemei, a többi vállalat vidéki üzemei inkább ú. n. »kiegyenlítő«-üzemek. A »kiegyenlítő«-üzemek a napi, de különösképp az évszakonkinti ingadozások alkalmával jelentkező tejfeleslegeknek a budapesti tejpiacról való elvonását célozzák, az ezekben az üzemekben történő feldolgozás által.

[2]) Az 1930. évi statisztikai adatok szerint *(dr. Szöllősy Zoltán:* »Magyarország tejipara és tejgazdasága«. Magyar Statisztikai Szemle 10. 1932. évf.) a budapesti üzemek az országban termelt vajnak 18·7%-át, az ömlesztett sajtoknak 33·9%-át, a túrónak 22·6%-át, a pogácsasajtoknak 7·8%-át, a kazeinnak 50·4%-át és a yoghurtnak 93·5%-át termelték.

[3]) *Dr. Ströszner Ödön:* i. m. 3. l.

A jelenlegi világgazdasági válságban — a külföldön már igen sok helyen rendszeresített s jól bevált — centralizáció bevezetését támogatja az a tény is, hogy az általános nemzetgazdasági, mezőgazdasági és közélelmezési szempontokból elsőrendű fontossággal bíró tejgazdasági szervek működésének megfelelő ellenőrzése a jelen helyzetben, a sok tejüzemnél úgyszólván illuzórius. Itt nemcsak az egészségügyi és tejminőségi ellenőrzésre gondolunk, hanem a forgalmi, gazdasági ellenőrzésre is. Az egyetemes közérdeket szolgáló hatásos ellenőrzés — az elérendő cél érdekében — csakis egy központi értékesítő szervnél megfelelő eredményű.

A városi tejellátó üzemek 4099 tejkiskereskedésben és ismeretlen számú egyéb viszonteladónak és nagyfogyasztóknak adják el a tejüket, teljestej és tejtermék formájában.

A városi tejellátó üzemeken kívül a székesfővárosban 20 tejtermékgyártó üzem, 32 tejterméknagykereskedő és 11 tejtermékügynökség van.[1])

2. A tejkiskereskedelem.

A jelenlegi kötött forgalom mellett a városi tejelosztás szervei között a tejkiskereskedők, a viszonteladók alkotják a második nagy csoportot. E tejelosztó szervek közvetlenül a fogyasztókkal állanak összeköttetésben: a tejet közvetlenül a fogyasztóknak adják el.

A felosztásnál az egyes kereskedő-kategóriákat vettük figyelembe. A tejtermelők (termelő igazolványos szállítók) által felszállított és kiskereskedők útján forgalomba hozott tej mennyiségéről számszerű pontos adataink nincsenek. E felszállítók nagyrésze közvetlenül a fogyasztóknak adja el a termelt s felszállításra engedélyezett tejmennyiséget.

A nagyobb fogyasztók (intézetek, laktanyák, kórházak, gyógyüdülők, nagykávéházak stb.) — amint már említettük — a tejet a legtöbb esetben közvetlenül a tejvállalatoktól, a termelői igazolványos termelőktől vagy a vidéki városi tejellátó üzemektől szerzik be. E nagyobb konzumensek napi tejszükségletéről adataink nincsenek. Az üzemek felülvizsgálása alkalmával az erre vonatkozó felvétel nem tartalmaz részletes adatokat (l. 20. sz. táblázatot).

Becslés útján megállapíthatjuk, hogy a tejüzemek a fogyasztói tej kb. 10%-át közvetlenül e nagyobb tejfogyasztóknak adják el.

A zártterületen — így Budapesten is — tejárusítási engedélyhez kötött ipar a napi 50 liter mennyiséget meg nem haladó tejnek, tejszínnek, tejfelnek, yoghurtnak és különleges tejkészítményeknek nyilt piacokon vagy vásárcsarnokokon kívül, kezelés nélkül utcán át, vagyis üzlethelyiségeken kívül fogyasztásra szánt árusítása. Tehát tejkiskereskedéseknek kell tekinteni a tejfiókokat, fűszerkereskedéseket (szatócsüzleteket), kávéméréseket, péküzleteket s általában mindazokat az üzleteket és kereskedéseket,

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* »Tejgazdasági Zsebkönyv« 8. évf. (1934.) 156. l.

amelyekből utcán át is tejet, tejszínt, tejfölt, yoghurtot vagy különleges tejkészítményeket eladnak. (V. U. 12. §-ának 1. pontja.)

A tejkereskedőnek vagy tejárusítónak tejet egyidőben csak egy termelőtől vagy vállalattól szabad beszereznie.

A tejárusítási üzletek és kereskedések egymástól való legkisebb távolsága — a lakosság sűrűségéhez mérten — 100—200 méter. Erre a rendelkezésre új tejárusítási engedély kiadásánál figyelemmel kell lenni, azonban nem kell tekintetbe venni azt a tejárusítót vagy kereskedőt, aki iparát szünetelteti. (V. U. 12. §. 5. pontja.)

A viszonteladók jutaléknagysága körül felmerült viták indították a kormányhatóságot a székesfőváros területén a tejnek kicsinybeni eladásával foglalkozó tejfiókok számának korlátozására és ezeknek, valamint az egyéb viszontelárusító üzletek működésének a napi forgalom megfelelő mértékéhez való megkötésére. Már az 5890/1931. M. E. sz. kormányrendelet, valamint az ennek alapján kibocsátott 21.300/1931. F. M. számú földművelésügyi rendelet intézkedik ilyen értelemben. A jelenlegi rendelet a viszonteladók számának korlátozását — az előbb ismertetett módon — fenntartotta, azonban ezek működését a napi forgalom megfelelő mértékéhez (minimum napi 25 literhez) nem köti.

A székesfőváros polgármestere meghatározta az ú. n. belső terület határát, amelyen belül 100 méteres körzeten belül új tejiparengedély nem adható ki.

A 21. számú táblázatunkban ismertetjük a budapesti tejkiskereskedők számát (1934. évi október havi állapotnak megfelelően) és az általuk forgalomba hozott tejmennyiséget, szembeállítva a budapesti tehenészetekkel.

21. A budapesti tejkiskereskedők kerületek szerinti megoszlása 1934-ben.

Közigazgatási kerület	A kerület lélekszáma 1930-ban	Tejüzemi fiók	Fűszer-, csemege-, szatócs- és péküzlet	Kávémérés	Tejkiskereskedés összesen [1])	Egy tejkiskereskedésre jut lakos	A kerület tehénlétszáma drb [2])	Megjegyzés
		száma						
I.	115.131	87	385	15	487	237	418	
II.	52.043	43	167	11	221	235	48	
III.	60.478	24	242	1	267	226	188	
IV.	25.172	31	68	5	104	242	—	belváros
V.	77.998	76	251	11	338	230	3	
VI.	173.979	81	584	31	696	249	221	
VII.	186.706	108	671	24	803	232	167	
VIII.	141.239	79	476	16	571	247	231	
IX.	98.892	41	327	11	379	261	206	
X.	73.061	17	213	3	233	313	869	
Össz.:	**1,004.699**	**587**	**3.384**	**128**	**4.099**	**245**	**2.351**	

[1]) 1934. évi október hóban az iparlajstrom alapján.

[2]) 1934. évi március hó 1-én.

Ezekből az adatokból megtudjuk, hogy Budapesten 4099 tejkiskereskedés, illetőleg viszonteladó van. A legtöbb viszonteladó, illetőleg tejet kicsinyben árusító kereskedés a fűszer-, csemege-, szatócsüzletekből rekrutálódik. Az összes tejkiskereskedés 14·3%-a a tejüzemi fiókokra esik; az eladott összmennyiségből azonban jóval nagyobb arányban részesednek.

Ha meg akarjuk állapítani, hogy átlagosan egy tejkiskereskedés, illetőleg viszonteladó naponta hány liter teljestejet ad el, akkor a következő az eljárás: az összes budapesti tejvállalat által naponta édes állapotban forgalomba hozott tejmennyiségéhez hozzáadjuk a vidéki tejüzemek által forgalomba hozott tejmennyiséget, levonva belőle a nagyfogyasztóknak közvetlenül eladott kb. 10% mennyiséget és a »termelői igazolványosok« által Budapestre beszállított tejmennyiség 25%-át; az így nyert összegből le kell vonnunk a Budapestről kiszállított napi 20.000 liter tejmennyiséget s a fennmaradó mennyiséget elosztjuk a budapesti összes tejkiskereskedések, illetőleg viszonteladók számával.

E szerint egy tejkiskereskedésre, illetőleg viszonteladóra 1934. évi január hó 1-étől szeptember hó 30-áig naponta átlag kereken 44 liter teljestej eladása jut.

V. A budapesti tej minősége és annak ellenőrzése.

1. A tejforgalom szabályozása.

A tej termelésére, forgalombahozatalára, árusítására, illetőleg minőségére vonatkozó jogszabályalkotások, az alkotásuk ideje és ez idők által megkövetelt gazdasági intézkedésük szerint két csoportba oszthatók.

A háború előtti és a jelenlegi gazdasági válságot megelőző időben a minőségi követelményeknek biztosítása volt a főelv. Azonban a jelenlegi közgazdasági szituáció mellett elsősorban a gazdasági és — mondhatnánk — csak másodsorban, vagy — legfeljebb — ezzel egyenlő rangban, a minőségi kérdés nyer különféle jogszabályok formájában szabályozást.

Tehát a tejforgalomra vonatkozó jogszabályokat mindig e két szempontból — a minőségi és gazdasági szempontból — kell osztályoznunk.

A háborút megelőző időkben a tej — és általában az élelmiszerek — minőségéről, különösen és majdnem kizárólag közegészségügyi szempontból *az 1876. évi XIV. t.-c.* tartalmaz konkrét intézkedéseket, amikor is kimondja, hogy: ártalmas gyümölcsnek, gombának, valamint romlott, hamisított vagy ártalmas anyagokkal kevert tápszereknek és italoknak árulása, nemkülönben az ezek előállítására és eltartására szolgáló, egészségre ártalmas edényeknek készítése és használata tilos (14. §).

Az 1876. évi XIV. t.-c. végrehajtásával kapcsolatos rendelkezések közül még ma is érvényben levő és reánk nézve fontos: *a 35.556/1905. B. M. számú rendelet*, amely az eladásra szánt élelmi- és élvezeti szereknek egészségre

ártalmas festékkel való festését és ilyen állapotban való eladását vagy áruba bocsátását tilalmazza; továbbá tilos még ártalmatlan festékkel is úgy festeni, hogy a festék a vevőt az élelmi- vagy élvezeti szer minőségére megtéveszthesse és ezen szernek romlottságát, vagy az egészségre ártalmas voltát vagy csekélyebb értékét leplezhesse. E törvényeken alapulnak az élelmiszernek tiszta és higiénikus kezelésére vonatkozó rendelkezések, az élelmiszerek letakarása: a tejet és a folyékony tejtermékeket (tejfölt, aludttejet stb.) befedett edényekben kell tartani. Egyéb tejtermékeket tiszta fehér tüllel kell letakarni (a székesfőváros polgármesterének 75.127/1910. X. számú rendelete); tiszta csomagolópapír használata: általában olyan élelmiszereknek, amelyek mosás, hámozás, sütés, illetve főzés nélkül kerülnek fogyasztásra, újságpapírba, írott vagy egyéb szennyes papirosba való csomagolása tilos (65.234/1925—X. sz. polgm. rendelet); a jég tiszta kezelése stb.

Időrendi sorrendben a következő fontos jogszabály az *1879. évi XL. t.-c.* (K. B. T. K.), amely a főzőedények és az étel- és italneműek kezelésére vonatkozólag tartalmaz reánk nézve is egy fontos intézkedést, amennyiben a 107. §-a szerint nyolc napig terjedhető elzárással, — továbbá az 1928. évi X. t.-c. (II. B. N.) 3. és 5. §-ai értelmében 600 pengőig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik az, aki az ételeknek réz-, cin- vagy más ércedényekben való főzésére nézve fennálló jogszabályokat megszegi, úgyszintén aki az elárusításra vagy szétosztásra szánt étel- és italcikkek tartására és azokkal való bánásmódra vonatkozó szabályokat megszegi. A »Kihágási tanács« gyakorlata szerint a fenti § alapján büntetendő az, aki a tejeskannák tisztántartásának a 71.000/1924. F. M. sz. rendeletben foglalt szabályait nem tartja meg.[1])

A következő és a mi szempontunkból a legfontosabb intézkedés volt a jelentékenyebb mezőgazdasági termények, termékek és cikkek közforgalmának törvénnyel hatósági ellenőrzés alá helyezése és hamisításuknak különleges törvényes intézkedésekkel való megtorlása.

Klasszikusan állapítja meg dr. Steinecker Ferenc az állam kötelességét a társadalommal szemben e téren: [2]) »A klasszikus nemzetgazdasági iskola tanítása, hogy a gazdasági élet a verseny alapján az állam beavatkozása nélkül fog legjobban fejlődni és az egyéni érdekek is ez alapon fognak leginkább kielégítést találni és a közérdekhez simulni, csődöt mondott és a modern gazdasági élet viszonyainak rendezésére irányadóul nem szolgálhat.

A termelést a közérdeknek kell irányítani, a közérdek védelme azonban mindig magában foglalja az egyéni érdek védelmét, de az etikai alapon álló,

---

[1]) *Kiss Zoltán* és *Kállay József*: »Az élelmiszerárusítás rendészetének jogszabályai.« Budapest, 1932. 27. l.

[2]) *Dr. Steinecker Ferenc*: »A mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításáról szóló 1895. évi XLVI. t.-c. és a vonatkozó jogszabályok magyarázata.« Budapest, 1906. 3. és 4. l.

tehát annak az egyéni érdeknek a védelmét, amely egyedül képezi a termelő-, alkotóerőt, szemben az önző, a más megkárosításával érvényesülni akaró egyéni törekvéssel, amely a köz szempontjából sohasem termel, mindig csak pusztít, fogyaszt, mert ma már tisztában vagyunk azzal, hogy az anyagi élet is csak úgy termelőerejű, ha etikai szempontok vezetik. És mivel az államnak legnagyobb kincse az ember és legnagyobb termelő képessége a kifejlődött, erős, egészséges ember, az emberi egészségnek védelme az államnak, mint a közjó megvalósítójának a termelés szempontjából is legelső feladata.«

Ezen az elven épültek fel a mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmazásáról szóló *1895. évi XLVI. t.-c.* (a következőkben : T.) és az ennek alapján kibocsátott jogszabályok, amelyek közül a tejre vonatkozó főbb jogszabályokat a következőkben ismertetjük.

A T. első szakaszának 1. pontja a tej- és tejtermékeket is mint idetartozókat felsorolja. Ennek értelmében ezek hamisítása, valamint hamisítottak forgalombahozatala tilos.

A végrehajtási rendelet (V. U.) (38.286/1896. sz. F. M. rendelet) 3—9. §§-ai az ellenőrzést a törvényhatóságok jogkörébe utalják. Tilos ezeknek a termékeknek hamisítására alkalmas anyagokat e célra hirdetni vagy forgalomba hozni. Úgyszintén tilos a termékeket, habár azok nem is hamisítottak, oly elnevezés alatt vagy oly megjelöléssel árulni, illetve forgalombahozni, mely azokat természetük, a származásuk szerint valósággal meg nem illeti. (V. ö. a törvény 3. §. *d)* pontjával.) — Végül tilos e termékeket oly módon kínálni, árulni, illetőleg forgalomba hozni, amellyel ezek ellenőrzése meghiusul, illetve lehetetlenné tétetik [a közforgalmának ellenőrzésével megbízott hatósági közeget ebbeli működésében akadályozni, illetőleg az ellenőrzést meghiusítani (T. 4. §-a)].

E termékek hamisítása alatt minden utánzás vagy olynemű megváltoztatás értendő, mely a fogyasztóközönséget vagy a vevőt a termék eredete, összetétele vagy minősége tekintetében tévedésbe ejteni alkalmas. (T. 2. §.) A végrehajtási rendelet 5. §-ának 1., 2. és 3. pontja pontosan részletezi és megállapítja T. 2. §-ában definiált »hamisítás« fogalmát.

A V. U. 8. §-ának 1. pontja a tej- és tejtermékeknek — ha azok a termelés helyéről elszállíttattak és üzletszerű eladásra bocsáttatnak — a minőségére, továbbá a kínálás vagy elárusítás módjára nézve állapítja meg a feltételeket. E rendelkezést a 24.323/1909. sz. F. M., továbbá a 82.500/1922. számú F. M. rendelet és a ma legnagyobbrészt érvényben levő *71.000/1924. F. M. IX. B. számú rendelet* (a tejforgalom szabályozásáról) módosította, illetőleg újból szabályozta. A legutóbb kiadott *13.000/1933. F. M. sz. rendelet* csak egyes (minőségi) részleteiben módosította a 71.000/1924. F. M. IX. B. sz. rendeletet.

A gazdasági helyzetnek megfelelő és a tej forgalmának korlátozására vonatkozó újabb jogszabályok közül a jelenleg érvényben levő *5000/1933. M. E. számú kormányrendeletet* és ennek végrehajtási utasítását a *66.900/1933. F. M. számú földmívelésügyi miniszteri rendeletet* az egyes fejezetek keretében — a megfelelő részben — ismertetjük.

Végül meg kell említenünk az 1884. évi XVIII. t.-c.-be iktatott ipartörvény módosításáról szóló 1922. évi XII. t.-c.-ben (Iparnovella) a tejellátó vállalatok iparűzése tekintetében megállapított rendelkezéseinek végrehajtása tárgyában kiadott *19.000/1925. F. M. számú földmívelésügyi miniszteri rendeletet.*

2. A budapesti tej minősége.

»A tej: élet, erő, egészség!« — vitte a köztudatba az »Országos Tejpropaganda Bizottság« állandó propagandája.

Ez a jelmondat azóta átment a köztudatba.

Azonban csak a jó tej: élet, erő és egészség! A rossz, romlott, hamisított, fertőzött tej több kárt és ártalmat okoz, mint hasznot és jót.

A közegészségi és közélelmezési szempontokon kívül egyre nagyobb jelentősége van a tej minőségi vonatkozásainak gazdasági szempontból is, mert nagyarányú tejfogyasztást csak valóban jóminőségű tejből remélhetünk, már pedig nem vitatható, hogy a minél nagyobb mértékű tejfogyasztáshoz a tejtermelő gazdaközönségnek is messzemenő érdekei fűződnek.[1])

A tej vízmentes anyaga különböző fehérjékből (kevés amidból), zsírból, tejcukorból és sókból áll, melyek közül a zsír mint emulzió, a kazein a hozzákapcsolt kalciumsók egy részével mint kolloid foglaltatik a tejben, amelyben valóban oldott állapotban csak a tejcukor, az albumin és globulin, továbbá a sók túlnyomó része van jelen.[2])

A teljestej törvényes kellékei a 71.000/1924. F. M. IX. B. számú rendelet 1. §-a szerint: »Teljestej a tehéntől megszakítás nélküli fejéssel teljesen kifejt, édes állapotban levő romlatlan tej, amelynek alkotórészeiből semmit el nem vontak, sem idegen anyagot hozzá nem adtak.

A teljestej kellékei:

1. legalább 1·029, legfeljebb 1·033 fajsúly (15 C°-ra vonatkoztatva);
2. legalább 3·3% zsírtartalom (a 13.000/1933. F. M. számú rendelet 1. §-ának 1. bekezdése különböző tejgazdaságokból eredő, iparengedélyes városi tejellátó üzemek útján forgalomba hozott tej (higiénikusan kezelt elegytej) zsírtartalmának alsó határértékét úgy a kannákban (kannatej), mint a palackokban forgalomba hozott tejre vonatkozóan legalább 3·5%-ban állapította meg);
3. legalább 12·3% szárazanyagtartalom;
4. legalább 8·5% zsírmentes szárazanyagtartalom;
5. legalább 0·6%, legfeljebb 0·9% hamutartalom;

[1]) *Báró Inkey Pál:* »A tej minőségének javítása.« Budapest, 1929.

[2]) *Dr. Weiser István:* »A tej kémiája és biológiája.«

6. legfeljebb 1·345 szárazanyagfajsúly;
7. legalább 38° savórefrakció-fok (Ackermann módszere szerint 17·5 C°-on mérve);
8. legalább 1·0265 savófajsúly (összealvadás útján, vagy 1·027 fajsúly ecetsavval készített savónál 15 C°-ra vonatkoztatva);
9. legfeljebb 9 savfok (Soxhlet—Henkel szerint mérve).

Budapesten — úgy, mint általában az egész országban — a vizsgálat és bírálat e határszámok figyelembevétele alapján történik. Vidéken — ahol istállópróba végzésére megfelelő mód van — istállópróba vételével összehasonlítás eszközölhető.

A tej kémiai és fizikai tulajdonságai mellett igen fontos — »vitális tulajdonsága« is van. E vitális tulajdonság a tej vitamintartalma. A tej volt az az élelmiszer, amelyből a vitaminok felfedezése kiindult. Igen sokszor azonban e vitális tápanyag nem olyan minőségben kerül a fogyasztóhoz, mint amilyennek lennie kellene. Ennek oka a még ma is oly gyakori mulasztásokban keresendő, amely mulasztások már a tejtermelő gazdánál kezdődnek s végigvonulva a tej termelő-fogyasztói útján, a fogyasztónál tetéződnek be. Pedig a lakosság egészségének eminens érdeke, hogy jó, kifogástalan tejjel láttassék el. Menjünk tehát végig azon az úton, amelyen a tej a termelőtől a fogyasztóig eljut, hogy figyelemmel kísérhessük, hol követik el a legtöbb hibát, hogy a kellő intézkedéseket megtehessük.

A tej kitűnő baktériumtáplálék. Ha a tejben a baktériumok kedvező életfeltételek (hőviszonyok) közé kerülnek, rohamosan elszaporodnak, megbontják a tejet, kellemetlen termékeket termelnek. Megváltozik a tej íze, szaga, állománya, esetleg gázképződés áll be. Betegségokozók is lehetnek köztük. Miután a tej minőségére törnek, a tejgazdaságokban állandóan harcban állunk a baktériumokkal.

Kérdés: mikép fertőződik a tej? Mi történik a tejbe jutott baktériumokkal és mit tehetünk ellenük?

Vizsgáljuk meg az első kérdést: Mikép fertőződik a tej?[1])

Itt az első állomás: a termelés.

A tiszta tehén egyik első kelléke a baktériumszegénytej termelésének. A tőgyből — még ha egészséges is a tehén — sohasem kerül ki a tej baktériummentesen, hanem néhány 100—1000 csírát mindig tartalmaz. Más, ha a tőgy beteg, így pl. ha a tőgy gümőkóros vagy lobos streptococcusos fertőzéstől. A gyermekekre különösen veszélyes a tőgy gümőkóros megbetegedése esetén a tej.

Az egészséges tőgyből tehát az elmondottak szerint a tejbe rendesen kevesebb baktérium jut, a többség a fejés közben és azután kerül bele a tehénről, az edényzetből, az istálló levegőjéből, a fejő személyről stb.

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* »A tejtermelés és kezelés bakteriológiája és hygiéniája.« Budapest, 1929.

Az előadottakból is láthatjuk, hogy már a legelső etappnál mily óriási fontosságú a körültekintő eljárás és a hanyagságnak mily óriási egészségügyi és szociális hatásai vannak.

A tejgazdaságban használt edényekben éri a tejet a legerősebb baktériumos fertőzés. A baktériumok 80%-a az edényekből ered. Sokkal fontosabb fertőzési forrás ez, mint az istálló, az istálló levegője és az ottani műveletek. Ezért a legszükségesebbre kell szorítani a tejgazdaságban, a tejüzemekben az edények számát.

Az edény sterilizálásánál szükséges, hogy az bakteriológiai értelemben tiszta legyen. — Az edény mosására használt víz is közvetíthet és pedig néha veszélyes csirákat a tejbe, így pl. tífuszbacillusokat. — A különböző fejési, szűrési munkálatok és az erre a célra használt edények és szerek minősége és tisztasága is nagymértékben befolyásolhatják a tej baktériumtartalmát. Az istállónak és takarmányozásnak csak alárendelt jelentősége van a tejnek baktériumokkal való fertőzése szempontjából. Bebizonyult, hogy a steril edényzet és tiszta tehén fontosabb, mint az istállóviszonyok.

Kérdés most már, hogy mi történik a tejbe jutott mikroorganizmusokkal? A tejnek van bizonyos bakterioid, baktériumölő hatása is, ez azonban gyakorlatilag — sajnos — nem használható fel. A tejben levő baktériumok szaporodása a hőmérséklettől függ.[1])

A baktériumok elleni védekezést két részre oszthatjuk: 1. a profilaxis, a megelőzés és 2. a küzdelem. Természetes, hogy a megelőzés mindig könnyebb, mint a küzdelem.

A tisztaság a higiéne legelemibb szabálya. A szennyet a tisztogatáskor teljesen el kell távolítani, mert az a baktériumok tanyája. A baktériumokat pedig el kell pusztítani.

A második védekezési módnál, a küzdelemnél elsősorban ismernünk kell a baktériumok életfeltételeit s ezek optimusát. A meleg, a nedvesség és a sötétség kedvez, míg a hideg szárazság és napfény (világosság) ellensége a baktériumoknak.

A baktériumok eme tulajdonságainak ismeretében történik a küzdelem, a védekezés ellenük. — A tejbe bejutott baktériumok ellen a tej megfelelő konzerválásával védekezünk.

A konzerválás kétféle lehet: kémiai és fizikai. A kémiai konzerválást, illetőleg a kémiai konzerváló szerek alkalmazását tiltják a jogszabályok. E tilalomnak az a magyarázata, hogy e kémiai konzerváló szerek csak úgy hatnak eredményesen, ha a baktériumok protoplazmáját elölik, vagyis

[1]) Ha a tejben a kezdeti csiraszám cm^3-kint 10, úgy 9 foknál 24 óra alatt 40-re szaporodnak, 20 foknál azonban 61.000-re. Budapesten Szász 52.800—18 milliót, 15 amerikai és európai városban minimum 77.400, maximum 15 millió baktériumot számláltak a tejben. A baktériumok száma elárulja a tisztasági és kezelési viszonyokat. *(Dr. Gratz Ottó:* i. m. 32. l.)

ezek sejtmérgek. Ha pedig ezek sejtmérgek, akkor nemcsak a baktériumokra nézve mérgek, hanem az emberi szervezet sejtjeire is mérgezőleg hatnak, ártalmasak.

A tejgazdaságban csak a fizikai úton való konzerválás jöhet szóba. A hideg és a hő a tejgazdaságban a legjobb konzerválási mód a baktériumszaporodás meggátlására. A hidegnek baktériumcsökkentő hatása 10 fok felett nincs, csak 10 fok alatt. Hővel, hevítéssel elpusztítjuk a tejben a baktériumokat, de ez már az üzemek feladata. A pasztőrözés azonban ne mentesítsen soha a tiszta, jó, baktériumszegény tej termelésétől.[1])

Sajnos, nálunk a tudatlanság, részben pedig a közömbösség miatt igen rosszak a viszonyok. Nemcsak egyes, elszigetelt jelenséggel állunk szemben, hanem sorozatosan, az egész vonalon, míg a tej az istállóból a reggelizőasztalig eljut, tapasztaljuk azt a hanyag, nemtörődöm kezelést. Pedig amint a későbbiekben látni fogjuk, a tej mikénti kezelésének és minőségének döntő befolyása van a tejértékesítésnél, különösen az ú. n. »vasúti tej« (»Bahnmilch«) kérdésénél.

A következőkben rámutatunk a tej konzerválásánál leggyakrabban elkövetett hibákra, amelyeknek talán a legmélyrehatóbb befolyásuk van a tej mikénti értékesítésére. — Elsősorban a fizikai konzerválással foglalkozunk.[2])

Egyes vidékek kistermelőinél gyakori az a rossz szokás, hogy az este fejt tejet, fejés után nem hűtik le mindjárt, hanem úgy tőgymelegen hagyva, helyezik el a pincébe vagy a kamrába.

Igen gyakran előfordul, hogy a tejhűtő mérete nem áll arányban a tej mennyiségével vagy a hűtést hanyagul végzik.

A hűtésnél — még a nagyobb termelők részéről is — előfordul az a hiba, hogy a késő őszi hónapokban, ha beállt az első hideg idő, sokan abbahagyják a hűtést s nem hűtenek tavaszig, arra számítva, hogy e mulasztásukat a természet hidege jóváteszi. Mások meg a gondos hűtést akkor mellőzik el, amikor a vonatokkal a hűtőkocsik járatása megkezdődik, helytelenül úgy gondolkodván, hogy a hűtőkocsi pótolja az otthoni hűtést. A hűtőkocsi — amint már mondottuk — nem hűtésre, hanem a kellően lehűtött tej hideg állapotban tartására szolgál.

A tejnek a szállítás közben való megsavanyodását az is előidézheti, ha a gazdaságból igen korán viszik ki a vasúti feladóhelyre s ott a napon s nem árnyékos helyen tartják. A tej szállítás közben való megromlását sietteti a személykocsiban vagy villamoson való szállítás.

Az elégtelen hűtés szintén oka lehet annak, hogy bár a tejet tisztán fejték, mégsem szállíthatóképes, mert a kellően le nem hűtött tejben a savanyodást okozó tejsavbaktériumok gyorsan elszaporodtak.

---

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* i. m. 33. l.

[2]) *Dr. Grenczer Béla:* »A tejértékesítésnek és a közfogyasztásra kerülő tej ellenőrzésének időszerű kérdései.« Budapest 1929. 46. és következő oldalak alapján.

Több községben a tejgyüjtők a tejhűtésre jéggel nem rendelkeznek. Jelentékeny minőségrontó tényező — ami azonban főleg a helytelen felszállítási rendszerben gyökeredzik —, hogy jelenleg naponkint csak egyszer lehet tejet a gazdaság vasútállomásain feladni.[1])

Pedig nemcsak a termelőnek, hanem a fogyasztónak is eminens érdeke, hogy a tej minél frissebb állapotban kerüljön a fogyasztóhelyre. Itt azonban a termelőket is nagyobb mulasztás, gondatlanság terheli, mivel sok esetben a szorgos munkaidőben a tejet azért küldik több órával a vonat indulása előtt az állomásra, hogy a lovak korán hazakerüljenek. Más esetben pedig az utak rossz állapotára számítanak, ami már azonban nem az ő hibájuk.

A tej szállítás közben való megsavanyodásának egyik oka az is, hogy a szállítókannákat töltés előtt kellően nem tisztítják ki. A tej minőségére továbbra hátrányos kihatással van az is, ha a kannák tömítésére korhadt szalmát, sáros, összetaposott, használat előtt forró vízzel meg nem mosott sást, vagy régi kiselejtezett poros iratokat, avagy újságpapirost használnak, ami a tej ízének elrontását és megfertőzését idézi elő.

A fővárosi tejellátás és tejértékesítés rendszerének főhibája abban van, hogy a fogyasztóknak édestejjel való ellátásába olyan tejkészletek vannak bekapcsolva, amelyek útja a termelés helyétől a fogyasztóig a megengedhetőnél hosszabb. Akárhányszor már előrehaladott savanyodással vagy romlásnak indulva jut el több községben gyüjtött tej a környéki vidéki nagy tejgyüjtőtelepre, onnan esetleg megszódázva, majd magas hőfokon pasztőrözve a vasútra. A vasútról a fővárosi tejellátó telepre s végül megelőzően újabb szódázáson és ismételt, most már alacsony hőfokú, ú. n. »kíméletes« pasztőrözésen átesve, tehát úgyszólván denaturálva. A tej természeténél fogva nem bír el ilyen hosszú utat s annyi közbeeső kezelést.

Ha az ilyen tejkészletek lent a termelés helyén, illetőleg a vidéki tejgyüjtő üzemnél maradnának, vagy ha a termelés helyéhez közeleső, könnyen megközelíthető, olyan feldolgozótelepen dolgoznák fel tejtermékké, amely hűtő- és pasztőrözőgéppel is fel van szerelve, a kocsifuvar, a vasúti szállítás költsége jelentékeny hányadban megtakarítható lenne, a tejnek szállítás közben előálló minőségcsökkenése elmaradna, úgyszintén az ilyen tejek feldolgozásakor technikai nehézségekből előálló veszteség is.[2])

Igen nagy hiba még az, hogy a székesfővárosi városi tejellátó üzem legtöbbjének műszaki irányítása nem áll a kívánt magas fokon. Ennek tulajdonítható, hogy a tejellátó üzemekben igen súlyos mulasztásokat követnek el. Ez különösen áll a pasztőrözésre.

A tej pasztőrözésének az a célja, hogy a nyerstejben levő baktériumok legnagyobb részét, a pathogen-baktériumokat pedig mind elpusztítsa s

[1]) *Gerlei Lajos:* »Gyakorlati tapasztalatok a tej termelésének és értékesítésének a minőség javításával kapcsolatos vonatkozásairól.« Budapest 1929. 79—80. l.

[2]) *Dr. Grenczer Béla:* i. m. 53. l.

ezáltal eltarthatóságát meghosszabbítsa. Ha a tejtermelés oly tökéletes, hogy pathogen-baktériumoktól való mentességét, illetőleg alacsony csiratartalmát biztosítani tudjuk — mint külföldön —, akkor természetesen a pasztőrözés felesleges.[1])

Nálunk azonban *a pasztőrözést* nem a csírák elpusztításáért, hanem inkább a savfok csökkentéséért, vagyis *a tej eltarthatóságáért*, a savfoktompítás vegyi folyamatának gyorsításáért *eszközlik*. Ezért a kannákban forgalomba hozott tejet is pasztőrözik.[2])

Amint már a budapesti tejnagykereskedelem tárgyalásakor említettük, az utóbbi években a pasztőrözött tejről való bakteriológiai leletek igen rossz bizonyítványt állítottak ki a budapesti pasztőrözött tej minőségéről, baktériumtartalmáról. E szomorú tény a fogyasztóközönséget két oldalról támadja meg: egészségügyileg és gazdaságilag. De igen érzékenyen érinti a tejtermelő gazdatársadalmat és a tisztességes, lelkiismeretes tejkereskedelmet is a pasztőrözött tej — sőt általában a tejfogyasztás — ez alapon érthető csökkentése.

A lelkiismeretlen pasztőrözés óriási egészségügyi veszedelmeket rejt magában.

A pasztőrözött tej eltarthatóságát csak a megfelelő alacsony hőfokú gyors lehűtés biztosítja. A 71.000/1924. F. M. IX. B) sz. rendelet 21. §-a szerint az édestejként forgalombahozatalra szánt tejet legalább 5 C°-ra lehűtött állapotban kell útnakindítani. A megfelelő módon pasztőrözött és szakszerű utókezelésben is részesült tej egy-két napig minden veszély nélkül eltartható.

A budapesti tej hőmérsékletére statisztikai adataink nincsenek. Az általános tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a tej kellő lehűtésének elmulasztása még igen sok panaszra ad okot.

Ami a budapesti pasztőrözött tej bakteriológiai összetételét illeti, a székesfővárosi Bakteriológiai Intézet vizsgálati adatai elszomorító képet nyujtanak. Körülbelül 80—90% súlyos kifogás alá esik. Összcsiraszámuk igen gyakran a milliót is túlhaladja, sőt vizsgáltak olyan tejet, amely 100 millió csirát is tartalmazott. A sok-sok pasztörizált tej közül csak kevés volt olyan, amelyet elfogadhatónak minősíthettek.[3])[4])

---

[1]) *Dr. Ströszner Ödön:* i. m. 3. l.

[2]) *Dr. Gratz Ottó:* i. m. 61. l.

[3]) *Dr. Ströszner Ödön:* i. m. 12. l.

[4]) A tej bakteriológiai standardszámának meghatározása terén nincsen egyöntetű nemzetközi értékelés. Ezek az értékek országok szerint változnak. Enyhébbek vagy szigorúbbak, a szerint, hogy milyen magaslaton áll az illető nemzet tejhigiéniai kultúrája. Az amerikai és angol standardszámok — amint a 22. számú táblázatból kitűnik — szigorúak.

Németországban általános érvényben levő standardszámok még nincsenek. Egyelőre csak a »teljestej« standardszámát állapitották meg: egy cm^3-ben 50.000 csiránál és 30 coliszámnál ne legyen több.

22. Külföldi tejstandardok.[1])

Tejminőség	Megengedett csiraszám 1 cm³ tejben a fogyasztóhoz való beérkezésig	Megjegyzés
I. Az U. S. A. államaiban 1926 óta.		
Nyerstej, Grade *A*	50.000	Állatállomány állandó állatorvosi felügyelet alatt. Tuberculinozás. Szigorú előírások az üzemek és azok berendezését illetőleg. Személyzet orvosi felügyelet alatt.
« « *B*	200.000	
« « *C*	1,000.000	
« « *D*	5,000.000	
Pasztőrözött tej, Grade *A* (palackozott tej, készül a nyers *A* vagy *B* tejből)	50.000	
Pasztőrözött tej, Grade *B* (palackozott, készül a nyers *A*, *B* vagy *C* tejből)	100.000	
Pasztőrözött tej, Grade *C*	500.000	
II. New-York városában 1917, illetve 1923 óta.		
Nyerstej, »mintatej« (certified milk) csecsemőknek	10.000	Tuberculinozott állatállomány.
Nyerstej, Grade *A*	100.000	
Pasztőrözött tej, Grade *A* (gyermekeknek)	30.000	
Pasztőrözött tej, Grade *B* (felnőtteknek)	100.000	
Grade *C*, nem felel meg sem az *A*, sem a *B* tej követelményeinek. Csak pasztőrözve, vagy 2 percnyi forralás után kerülhet forgalomba, kizárólag főzési vagyis ipari célokra	—	
III. Angliában 1923-óta.		
Nyerstej, »mintatej«	30.000	
Nyerstej, Grade *A*, palackozott	200.000	$^1/_{100}$ ccm coli-mentes legyen.
Pasztőrözött tej, Grade *A*	30.000	$^1/_{10}$ ccm coli-mentes legyen.
Közönséges pasztőrözött tej	100.000	Állatállomány állandó állatorvosi ellenőrzés alatt. Tuberculinozás. Szigorú előírások az üzemek és azok berendezésére illetőleg. Személyzet orvosi felügyelet alatt. $^1/_{10}$ ccm mentes legyen a coli csoporthoz tartozó fajoktól.

[1]) *Dr. Ströszner Ödön:* »A pasztőrözött tej és annak bakteriológiai ellenőrzése.« Budapest, 1932. — 4. l.

Az 5890/1931. M. E. és a 21.300/1931. F. M. sz. rendeletek által előírt tejgazdasági üzemi felülvizsgálatok igen szomorú eredményt adtak. Az üzemek e vizsgálat után — a bizottság javaslata szerint — a szükséges javításoknak záros határidőn belül való elvégzésére kötelezettek. Ugyanekkor kezdték meg a tejüzemek állandóbb és rendszeresebb egészségügyi (bakteriológiai) ellenőrzését is.[1])

A felülvizsgálat, az ellenőrzés és az ezek alapján kiadott utasítások eredménye volt a tejüzemek újabb és jobb berendezkedése.

A Bakteriológiai Intézet a most már szigorúbb, újabb standardszámok alapján adta meg a tejvizsgálatokról a szakvéleményét.[2])

Az 1933. évi budapesti bakteriológiai vizsgálati eredményekről a 23. számú táblázat tájékoztat.

23. A budapesti tejbakteriológiai vizsgálatok eredményei.

	Kifogástalan		
	1931.	1932.	1933.
Nyers tej	15%	32%	50·4%
Pasztőrözött tej	10%	20%	50·0%

A pasztőrözés és általában az üzemi kezelés szükségessége körül igen eltérőek a vélemények. Általánosságban e vita körül két táborra szakadnak a szakemberek és az érdekelt felek. E két felfogás közül az egyik táborhoz tartozók a pasztőrözés feltétlen szükségességét, sőt általános kiterjesztését

Hazánkban 1931-ben az Országos M. Kir. Kémiai Intézetben összehívott bizottság a földmüvelésügyi miniszternek javaslatot tett a tej megengedhető baktériumtartalmának megállapítására és szabályozására. A bizottságban dr. Ströszner Ödön, a székesfővárosi közegészségügyi és bakteriológiai intézet igazgatója a következő, a bizottság által elfogadott javaslatot tette: a pasztőrözött tej elfogadható, ha annak csiratartalma 1 cm³-ben kb. 500.000. A budapesti viszonyok figyelembevételével az átmeneti időben mint coli-standard számot 500 körülit ajánlott.

E megállapítások igen enyhéknek mondhatók, azonban a hazai alacsony tejhigiéniai állapotokra és az ínséges gazdasági viszonyokra való tekintettel első alkalommal nem lehetett szigorúbb követelményekkel fellépni.

[1]) E rendszeresebb ellenőrzés előtt az Országos Állategészségügyi Intézet vizsgálat alá vette a budapesti, ú. n. kannatejeket fertőzöttség szempontjából. Az 1930. évi január hó 14-étől, 1931. évi április hó 8-áig terjedő időben 33 tejüzemből vettek mintát a beérkező, nem pasztőrözött tejekből. *(Dr. Sal Gyula:* »Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből« XXV. K. 1—2. f. 1932. március 1.) Vizsgálataik eredménye az volt, hogy tuberkulózis-bacillusokat állatoltásban a vizsgált 186 próba közül 46-ban (24·7%) találtak. Abortus- (Bang-) bacillusokkal a vizsgált 129 próba közül 40 volt fertőzött (31%), 64 tejpróba közül pedig 20 mindkét bacillussal fertőzöttnek bizonyult és 33 tejforrás közül csak 8 tejcsarnok akadt, amelyiknek a teje egyik irányban sem esett kifogás alá. *(Dr. Hubay Őrs:* »A tejüzemek egészségügyi ellenőrzéséről«. Népegészségügy. XIV. (1933. évi) évf. 7. és 8. sz. 264. és 265. l.)

[2]) Ezek az új standardszámok (1932. év vége óta) a pasztőrözött tejnél télen 1 cm³-ben 500 coli és 100.000 összcsira, nyáron (május 1-étől szeptember 15-éig) 2000 coli és 300.000 összcsira.

hangoztatják és követelik az »üzemkényszer« és »pasztőrözési kényszer« bevezetését. E részhez elsősorban a fővárosi városi tejellátóüzemek, a székesfővárosi közegészségügyi és bakteriológiai intézet, a székesfőváros tiszti főorvosa és általában az egészségügyi hatóságok tartoznak.

A másik csoportba elsősorban a székesfővárosban és a közvetlen környékén gazdálkodó tejtermelők, a távolabbi tehenészetek, általában a gazdaérdekeltségek, a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet, a hivatalos agrárhatóságok és agrárszakemberek tömörülnek. E csoport a fővárosba érkező tej útját a fogyasztóhoz — a városi tejüzemben való kezelés mellőzésével — kívánja megrövidíteni. Ez esetben a pályaudvarokra, vagy fővárosi vámvonalakhoz beérkező tej közvetlenül a fogyasztóhoz kerülne (Bahnmilch).

Mindkét felfogásnak számos szakértő pártfogoltja van.

E fontos közélelmezési, gazdasági és közegészségügyi kérdés felett azonban nem lehet röviden napirendre térni, mivel Budapest jövő tejellátásának alakulása e sarkalatos problémának jobbra vagy balra való eldöntésével hosszú időre kiható fordulatot vehet.

E kérdés eldöntésénél azonban, mint általában majdnem az összes közélelmezési problémáknak eldöntésénél, nemcsak az egészségügyi, hanem a gazdasági momentumokat is figyelembe kell venni és azt a rendszert kell meghonosítani, amely a tejtermelők, a tejkereskedelem, illetőleg tejértékesítés és a fogyasztóközönség érdekeit kiegyenlíti, összhangba hozza és egyenlő mértékben igazságosan képviseli.

Nem lehet tehát egyoldalúan csak a tej minősége (így a tej vitamintartalma) szempontjából e kérdést eldönteni. Mert igen kétséges, hogy pl. a tej vitamintartalma nem sokkal többet veszít-e a sok ezer háztartásban a különbözőképen (a legtöbbször helytelenül) alkalmazott felforralásnál, mint az egy-két üzemben alkalmazott ú. n. »kíméletes pasztőrözés«-nél.

Vajjon a fogyasztótömegnél összegezett vitaminveszteség a helytelen kezelés (felforralás) következtében nem nagyobb-e, mint az egy-két üzemben pasztőrözött tej vitamintartalom csökkenése?

Avagy arányban áll-e a jelenlegi üzemi kezelés kétségtelenül magas költsége az elért minőségi eredménnyel?

Lehetséges-e a »vasúttej« rendszerét a tejelosztás technikai és minőségi ellenőrzésének szempontjából zökkenésmentesen fenntartani?

Általános nemzetgazdasági szempontból vizsgálva e problémát, felmerül a kérdés, hogy a sok ezer és ezer kistermelő képes-e eleget tenni a városi tejellátásnál megkövetelt magasabbfokú higiéniai követelményeknek? Be tud-e kapcsolódni a higiénikus, közvetlen tejellátásba? És vajjon az ezáltal megkövetelt széleskörű, intenzívebb s így költségesebb ellenőrzés arányban áll-e a vélt alacsony tejárral?

De kérdés, hogy a jelenlegi rendszer mellett, az aránytalanul sok és kapacitását csak kis százalékban kihasználó tejüzem intenzív ellenőrzésével minden vonatkozásban megoldottnak mondható-e ez a probléma?

Mind olyan kérdés, amelyet csak az összes érdekek és tényezők figyelembevételével lehet és szabad megoldani. A tejminőség kérdése túlnő a közegészségügyi vonatkozáson és mélyen bentgyökerezik a mezőgazdasági értékesítés, a mezőgazdasági piackutatás és a közélelmezési problémák komplexumában.

E kérdés megoldására, illetőleg a tejminőségi kérdéssel kapcsolatos újabb tejelosztási rendszerre a későbbiekben — az előző fejezetekben már lefektetett általános és részletes irányelvek alapján — kívánunk visszatérni.

A fentebb elmondottakból láttuk, hogy a fővárosi tejüzemek tejkezelése körül igen sok mulasztás történik, amit még hatványoz a tejüzemek által tisztátalanul kezelt szállítóedények fertőzése. Betetőzi a sok mulasztást és hibát a tejkiskereskedelem igen nagyfokú szakértelem- és higiénia-érzékhiánya. Ez a tejüzemekben jól kezelt tejek megfertőzésében és a kevésbbé jól kezelt tejek további megromlásában nyilvánul meg.

Jelenleg Budapesten a teljestej legnagyobb hányadban kannákban és nem zárt palackokban kerül forgalomba.

A kannákban kiszállított tej további sorsa, tisztasága a tejkiskereskedőtől függ. Sajnos, igen sok tejkiskereskedő (szatócs, fűszeres, pék) a felnyitott kannában szabadon, a sokszor fedetlen tej kezelésénél a legelemibb egészségügyi követelményeket sem tartja be. Az ilyen üzletben az összes többi élelmicikkel (átható szagú fűszerfélék, földes és port képző burgonya és gyökérzöldség stb.) és átható szagú iparcikkekkel együtt, az üzlet egy sötét és kétes tisztaságú részében, avagy az üzleti árusítóasztal elé állítva — a por fertőzésének kitéve — árusítják a tejet. Az ilyen tejkereskedésben a kiszolgáló személyzet, a tej keverésére és kimérésére szolgáló eszközök sem megfelelő tisztaságúak. Természetesen, hogy az ily hanyagul kezelt tej baktérium és szennytartalma nem felel meg az egészségügyi követelményeknek.

Általában már sokkal megfelelőbb és jobb viszonyokat találunk a tejüzemek fiók- (mellék-) üzleteiben. Ez üzletekben már nem árusítanak — habár újabban ezzel is találkozhatunk — a tejre káros élelmicikkeket, de különösen nem átható szagú iparcikkeket. A kiszolgáló személyzetnek, a tej kezelésének, a tejesedényeknek, az üzlet levegőjének tisztasági és egészségügyi állapota összehasonlíthatatlanul jobb, mint a többi tejkereskedésben.

Végül meg kell emlékeznünk arról, hogy igen sok esetben a fogyasztóközönség sem jár el a tej kezelése és eltartása terén azzal a körültekintő gondossággal, amit a tej — mint talán a legkényesebb élelmiszer — kezelése és eltartása egészségügyi szempontból megkövetel.

*

A »budapesti tej« minőségére vonatkozó adataink távolról sem közelítik meg a külföldi nagyvárosokban (pl. az Egyesült-Államokban, Angliában, Németországban) általában, rendszeresen gyüjtött minőségi adatokat.

A székesfővárosban a tej minőségi vizsgálata, amelyet a vett hivatalos mintákon a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet végez, a 71.000/1924. F. M. IX. B számú rendeletben előírt minőségi kellékekre (a fajsúlyra, zsírtartalomra, a szárazanyagtartalomra, szárazanyagfajsúlyra, a savórefrakciófokra, a savófajsúlyra és a savfokra) terjed ki. Az elenyésző csekély számú — nem rendszeres — bakteriológiai vizsgálatokat a fővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet végzi.

A minőségi megállapításokról, szakvéleményekről részletes és rendszeres, a tej termelő—fogyasztói útjának minden egyes szakaszáról a gyakorlati közélelmezési politika szempontjából elsőrendű fontossággal bíró minőségi adataink nincsenek. Így nincsen pontos adatunk: a tej termelő—fogyasztás útjának az egyes szakaszaiban (az istállóban, a gazdaságból való expediáláskor, a vasúti feladóállomáson, a budapesti pályaudvaron, a városi tejellátóüzemben, a tejkiskereskedésben) levő tejek átlagos zsírtartalmáról, savfokáról, hőmérsékletéről, koráról, baktérium- és szennytartalmáról.

Ez adatok birtokában pedig a tejellátásra vonatkozó igen sok egészségügyi, gazdasági és általában közélelmezési kérdésre feleletet adhatnánk és az ú. n. »tejproblémát« már határozottabb biztonsággal és az igazságnak, a közérdeknek megfelelőbben oldhatnók meg. (Pl. »vasúttej« kérdését.)

Az adatok felvételének elmulasztását e kérdés általános elhanyagolása mellett elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy ez ügyben nincsen kidolgozott és előre megállapított rendszer. Másodsorban azzal, hogy egy miniszteri rendelet (10.757/1905. F. M.) rendelkezése alapján a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet nem tudja a vizsgálatkor, hogy a minta kitől s milyen helyen s körülmények között vétetett, így egységes, központi nyilvántartást sem vezethet erről.

Ilyenformán az egy évben elvégzett vegyvizsgálatok összesített kimutatásából nem tudjuk megállapítani, hogy számszerűleg mennyi és milyen minőségű tej származott budapesti tejtermelőtől, városi tejellátó üzemtől, termelői igazolványos tehenészettől, tejkiskereskedőtől stb. Tehát bírálatot sem tudunk mondani az egyes kategóriák által forgalomba hozott tej minőségéről.

A rendelkezésre álló adatokból csak a fővárosban vett teljestej-minták számát és ezek átlagos zsírtartalmát, az ezek közül kifogásolt minták számát és a városi tejellátó üzemekbe beérkező tejek s az üzemből kivitt tejek átlagos zsírtartalmát állapíthatjuk meg. Ezeket a 24. számú és a 25. számú táblázatban ismertetjük.

A vegyileg kifogásolt minták számában nem foglaltatik benne a rendészetileg is kifogásolt minták száma.

24. A budapesti városi tejellátó üzemekhez vasúton érkező tejek és a forgalomba hozott tejek átlagos zsírtartalma. — 1926—1933.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1926—1933 átlag %
	évi átlagos zsírtartalom (%)								
Beérkező tej	3·78	3·76	3·77	3·75	3·78	3·77	3·69	3·78	3·76
Kimenő tej	3·54	3·47	3·45	3·45	3·56	3·52	3·59	3·61	3·52
Különbség	0·24	0·29	0·32	0·30	0·22	0·25	0·10	0·17	0·24

1933-ban a tejvállalatok által forgalomba hozott édestejmennyiség 83,987.290 literéből 0·17% zsírtartalomhiány = 142.778·39 zsírpont. — Ha a tej literjét nagybani áron 28·8 fillérrel számítjuk és 3·50% zsírtartalmat veszünk fel, akkor egy zsírpont 8·23 fillért ér. *Az összes zsírhiány értéke ez alapon 1933-ban 11.750 pengő és 63 fillér.*

25. A székesfővárosban 1922—1934. években vett tejminták száma és azok vegyvizsgálati eredménye.

Megnevezés	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Kerületekből érkezett minták száma	2.258	2.855	3.306	2.852	2.173	2.186	2.086	2.375	2.275
Ebből :									
megfelelő	327	779	1.484	1.903	1.738	1.744	1.665	1.955	2.066
kifogásolt { absz.	1.931	2.076	1.822	949	435	442	421	420	209
kifogásolt { %	85·5	27·7	51·1	33·2	20·0	20·2	20·1	17·7	9·2
megfelelő tejek zsír %-a	3·17	3·30	3·53	3·64	3·69	3·59	3·58	3·61	3·65
Vásárcsarnokokból érkezett minták száma..	122	124	236	152	167	179	165	193	225
Ebből :									
megfelelő	77	89	186	122	138	130	137	177	222
kifogásolt { absz.	45	35	50	30	29	49	28	16	3
kifogásolt { %	36·8	28·2	21·1	19·7	17·3	27·3	16·9	9·0	1·0
megfelelő tejek zsír %-a	3·15	3·20	3·40	3·50	3·56	3·50	3·48	3·45	3·53
Központi tejhivataltól érkezett minták száma[1])	185	612	2.601	1.112	1.118	926	1.053	718	464
Ebből :									
megfelelő	21	209	913	549	850	773	800	596	441
kifogásolt { absz.	164	403	1.688	563	268	153	253	122	23
kifogásolt { %	88·6	65·8	64·8	50·6	23·8	16·5	24·0	17·0	4·9
megfelelő tejek zsír %-a	3·26	3·33	3·50	3·51	3·57	3·55	3·48	3·50	3·68
Központi ellenőrzésből érkezett minták száma	4.071	9.588	6.130	7.468	7.437	15.621	13.364	10.303	11.345
Ebből :									
megfelelő	408	588	4.709	6.270	6.805	14.704	12.586	9.721	10.841
kifogásolt { absz.	3.663	9.000	1.421	1.198	632	917	778	582	504
kifogásolt { %	89·9	93·8	23·1	16·0	8·4	5·8	5·8	5·6	4·5
megfelelő tejek zsír %-a	3·50	3·49	3·96	3·77	3·85	3·77	3·82	3·72	3·77
Az összes beérkezett minták száma[2])	6.636	13.179	12.273	11.584	10.895	18.912	16.668	13.589	14.309
Ebből :									
megfelelő	833	1.665	7.292	8.844	9.531	17.351	15.188	12.449	13.570
kifogásolt { absz.	5.803	11.514	4.981	2.740	1.364	1.561	1.480	1.140	739
kifogásolt { %	87·5	87·3	40·5	23·6	12·5	8·2	8·8	8·4	3·5
megfelelő tejek zsír %-a	3·31	3·36	3·55	3·70	3·76	3·69	3·73	—	—

[1]) Ezenkívül a központi tejhivataltól érkezett minták összes száma 1931-ben 434 ; ebből megfelelő 399 ; kifogásolt 35.

[2]) Ezenkívül :

	Összes	Megfelelő	Kifogásolt
	minták száma		
1931-ben	12.614	12.152	462
1932-ben	11.433	11.069	364
1933-ban	6.836	6.516	320
1934-ben	6.259	6.059	200

3. Az ellenőrzés szervezete, az ellenőrző szervek és ezek tevékenysége.

A tejnek, valamint az összes tejtermékeknek, mint elsőrendű élelmicikkeknek hatósági ellenőrzés alá helyezése és hamisításának különleges törvényes intézkedésekkel való megtorlása a mezőgazdasági, illetőleg tejgazdasági termelés, a kereskedelem és a fogyasztóközönség érdekeinek együttes védelmét célozza. A hatósági ellenőrzés és védelem különböző hatóságok kezében van. Ezek tevékenységének jogosultsága különböző jogszabályokban, törvényekben, rendeletekben, szabályrendeletekben stb. gyökerezik.

A hamisítások ellen a legjobb védelem a rendszeres hatósági ellenőrzés. Nálunk ezt az elvet az 1895. évi XLVI. t.-c. mondotta ki, mely a tejet és az összes tejterméket hatósági ellenőrzés alá helyezi.[1][2])

Budapesten a gyakorlatban az ellenőrzést igen sok szerv végzi. Ellenőrzi a tejgazdasági üzemeket: a m. kir. Kémiai Intézet, a m. kir. gazdasági felügyelők, a székesfőváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézete, a kerületi elöljárók — mint elsőfokú ipar- és közegészségügyi hatóságok — nevében a kerületi tiszti orvosok és a kerületi vásárfelügyelők (okl. gazdák —

---

[1]) *Dr. Steinecker Ferenc:* »A tej közforgalmának ellenőrzése és a tejhamisítás megtorlása«. Budapest, 1912. 76. l.

[2]) Az 1895. évi XLVI. t.-c. 5. §-a szerint ugyane törvény 1. §-ában felsorolt termények, termékek és cikkek (tehát a tej és tejtermékek is) közforgalmának ellenőrzésére a következő hatóságok az illetékesek:

Első fokon:

1. a székesfővárosban a kerületi elöljáró;

2. a törvényhatósági joggal bíró és rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitány, vagy ez utóbbiakban a Tanács által e részben megbízott tisztviselő;

3. nagy- és kisközségekben a főszolgabíró.

Másodfokon:

Vármegyékben, a székesfővárosban és törvényhatósági joggal bíró városokban a közigazgatási bizottság.

Harmadfokon:

a földművelésügyi miniszter.

Ugyane hatóságok voltak illetékesek e (5.) § szerint a T. 3. és 4. §§-aiban felsorolt kihágások feletti eljárásra és ítélkezésre.

E kihágási eljárásra és ítélkezésre illetékes hatóságokat megállapító rendelkezéseket az 1901. évi XX. t.-c. (a közigazgatás egyszerűsítéséről), majd pedig az új közigazgatási törvény, az 1929. évi XXX. t.-c. megváltoztatta. A minőségi ellenőrzést gyakorló hatóságokat megállapító alaprendelkezés megváltoztatása iránt azonban intézkedés nem történt. Erre pedig igen alkalmas lett volna a 71.000/1924. F. M. IX. B. sz. földművelésügyi miniszteri rendelet, amely a tej forgalmának szabályozásáról intézkedik. Az ellenőrzésre vonatkozó ily konkrét rendelkezést találunk a kiadott iparengedélyek alapján működő tejgazdasági üzemek ellenőrzéséről, valamint az iparnovellában (1922. évi XII. t.-c.) a tejellátó vállalatok iparűzése tekintetében megállapított rendelkezések végrehajtása tárgyában kibocsátott 19.000/1925. F. M. számú földművelésügyi miniszteri rendelet VIII. fejezetének 36—42. §-aiban.

az 1893. évi XXX. t.-c. alapján). Továbbá a tejterméket is gyártó üzemeket a »Tejtermékek m. kir. Ellenőrző Állomása« is ellenőrzi. Végül ellenőrzési joga van az 5000/1933. M. E. számú rendelet által meghatározott esetekben az »Országos Tejgazdasági Bizottság«-nak (a 66.900/1933. F. M. számú rendelet 2. §-a és a tejipari vállalatok állandó ellenőrzéséről szóló 90.553/1933. F. M. sz. rendelet alapján); a »Tejtermelők Budapesti Szövetségé«-nek és a »Tejipari Vállalatok Budapesti Szövetségé«-nek.

A székesfővárosban a minőségi ellenőrzés szervezete és az ellenőrző szervek a következők:

Budapesten az élelmiszerek — így a tej és tejtermékek — minőségi ellenőrzését 1. a székesfőváros kerületi elöljáróságairól szóló 1893. évi XXX. t.-c. alapján a kerületi elöljáróságokhoz beosztott okleveles gazda és kerületi vásárfelügyelők; 2. a vásárcsarnokok felügyelőségeihez beosztott közélelmezési tisztviselők (okl. gazdák) és 3. a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézethez beosztott tisztviselők látják el.

E rendelkezés második részét, az élelmiszerhamisításokkal elkövetett kihágási ügyeknek elsőfokon való elintézését a székesfőváros polgármestere 196.043/1932—I. számú rendeletével 1933. évi március hó 1-étől kezdődően a IV. kerületi elöljáró hatáskörébe utalta.

Az ellenőrzés rendes formái: az ellenőrzési szemle és a mintavétel.

Az ellenőrzési szemle olykép történik, hogy a hatóság szakközegei megjelennek a tej vagy tejtermék termelési vagy elraktározási avagy árusítási helyén s megvizsgálják, hogy betartattak-e az előállításra, az edények és helyiségek, szállítási eszközök, az alkalmazottak ruházatának tisztántartására, a minőség és mennyiség jelzésére előírt szabályok. Aki ezen szabályokat megszegi, kihágást követ el s mint szoros értelemben vett »rendészeti« kihágást elkövető az 1895. évi XLVI. t.-c. 4. §-a alapján büntettetik.

A hatósági ellenőrzés további módja a »mintavétel« s ennek a mintának hivatalos, tudományos kémiai úton való megvizsgáltatása.

A hatósági ellenőrzés »különleges« módja az üzleti iratok (megrendelések, számlák) átvizsgálása (V. R. 26. §.).[1])

Budapesten a hatósági élelmiszerellenőrzésnek kétféle rendszere, módja van gyakorlatban: a preventív, az előzetes és az utólagos ellenőrzés. A legtöbb élelmiszernél azonban az utólagos ellenőrzés nyer alkalmazást, míg az előzetes ellenőrzés csakis egyes fontosabb élelmicikkeknél használatos. Előzetes ellenőrzés van: általában a húsnál (a vágóhidakon) és a vásárcsarnokokban a gombánál, a tejnél és a tejfölnél. Az előzetes ellenőrzés lényeges tartalma abban van, hogy a hatóság valamely élelmicikknek a

[1]) *Dr. Steinecker Ferenc:* i. m. 76—77. l.

forgalombahozatalát mindaddig tilalmazza, míg annak egész tömegét a saját szakközegei által eszközölt vizsgálat útján közfogyasztásra alkalmasnak nem nyilvánítja. Ez esetben az ellenőrzés megtörténtét megfelelően jelzik (pl. a húsnál pecséttel, hatósági bizonylattal stb.).

A székesfővárosi kerületi vásárfelügyelők és a vásárcsarnokok felügyelősége által végzett ellenőrzés a forgalombahozatal és árusítás rendjére, vagyis az előírt forgalombahozatali, illetőleg árusítási szabályok betartására, a tej előírt szakszerű kezelésére és előírt minőségének ellenőrzésére terjed ki. Utóbbit az ellenőrző közélelmezési tisztviselő elsődlegesen laktodenziméterrel állapítja meg. Az elsődleges vizsgálat a vásárcsarnokokban állandóan és rendszeresen, az összes itt forgalomba kerülő, illetőleg eladásra szánt mennyiségre kiterjed. (Reggel, az árusítás megkezdése előtt minden kanna tejet külön-külön megvizsgálnak és csak a vizsgálat után lehet az árusítást megkezdeni.) Ebből a szempontból a vásárcsarnokokban rendszeresített ellenőrzés úgyszólván tökéletesnek mondható. Itt a fogyasztóközönség csak a már előzetesen megvizsgált és kifogástalan minőségű tejet vásárolja meg. Ez a preventív, előzetes hatósági élelmiszerellenőrzés.

Nem ily tökéletes, ú. n. »utólagos ellenőrzés« nyer alkalmazást a piacokon, nyilt élelmiszerüzletekben és élelmiszer-ipartelepeken, az élelmiszergyárakban, raktárakban stb., ahol a kerületi vásárfelügyelők látják el e fontos közélelmezési feladatot. Ez esetben a már forgalomban levő tej és tejtermékek kerünek ellenőrzés alá. Természetesen ez sem minden nap, mivel az egyes kerületi elöljárókhoz beosztott egy-két vásárfelügyelő a kerületében levő tejet árusító üzletek közül naponta csak jelentéktelen számúban tud vizsgálatot tartani.

A »preventív vizsgálat« alkalmával nem megfelelő minőségűnek bizonyult és az »utólagos vizsgálat« alkalmával talált tejkészletből a szakközegek hatósági mintát vesznek.

A minták hivatalos, ellenőrző, szakszerű megvizsgálás céljára az 1895. évi XLVI. t.-c. végrehajtási rendeletének (V. R.: 38.286/1896. F. M. sz. rendelet) 11. és 12. §§-ai és a 71.000/1924. F. M. IX. B) rendelet V. fejezetének 27. §-a alapján vétetnek.

A végrehajtási rendelet 12. §-a szerint Budapest székesfőváros területén a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet illetékes a T. határozmányai alá eső mezőgazdasági terményeknek, termékeknek és cikkeknek, illetve az ezek hamisítására alkalmas anyagoknak a szükségessé váló szakszerű megvizsgálására és az ítélethozatal alapjául szolgáló szakvélemények adására. (V. R. 14. és 15. §§-ok.)

A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet tehát az élelmiszerellenőrzés kisegítő szerve s mint ilyen, igen fontos hivatást tölt be.

A Fővárosi Vegyészeti Intézet az elsőfokon eljáró hatóságok vagy magánfelek részéről beérkezett, továbbá az ú. n. »ellenőrző osztály« által vett minták szakszerű vizsgálatát haladéktalanul foganatosítja. A földmüvelésügyi miniszter 41.499/1904. F. M. számú körrendelete alapján általánosságban a mintavétellel együtt a vonatkozó összes tárgyiratok is megküldendők. Budapest székesfőváros területén elsőfokon eljáró hatóságok azonban ezen szabály alól ki vannak véve, amennyiben a mintavételi jegyzéken kívül, amelyben a minta tulajdonosának neve nincs feltüntetve, más iratok vagy adatok a vizsgáló intézettel nem közöltetnek. (10.757/1905. F. M. sz. rendelet.)[1])

Az intézet a vegyvizsgálatoknál a földmüvelésügyi miniszter által — a szükséghez képest — időről-időre előírt eljárási módszert köteles alkalmazni. A szakszerű vizsgálat befejezése után szakvéleményét a vizsgálat eredményéhez képest azonnal kidolgozni és a minta beküldőjének haladéktalanul megküldeni tartozik. Végül taxative fel van sorolva, meg van állapítva, hogy a szakvéleménynek mit kell tartalmaznia. (V. R. 14. §-a.)

Az intézet a közegészségügyi szolgálatban felmerülő vegyi és górcsövi vizsgálatok végzésére is fel van hatalmazva (80.708/1897. F. M. sz. rendelet), de egészségügyi szakvéleményt nem adhat, mivel egészségügyi szakvélemény adására ily esetekben is a hatóság orvosi szakközegei (kerületi tiszti orvosok, illetőleg a fővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet) hivatottak.

A székesfőváros a tej egészségügyi, bakteriológiai ellenőrzéséről, illetőleg bakteriológiai szakvéleményadásról — a fentiek alapján — nem a vegyészeti intézete, hanem a Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézete útján intézményesen, központilag gondoskodott. Sajnos, — amint ezt már kifejtettük — ez a tevékenység még korántsem éri el azt a fokot, amit egy nagyváros milliós népének a higiénikus tejjel való ellátása megkövetel.

A tej egészségügyi ellenőrzése és bakteriológiai minták vétele a tejüzemek és a tej minőségi (vegyvizsgálati) ellenőrzésére hivatott szervek feladata. Ezeken kívül még a székesfővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézetek szakközegei is — az illetékes kerületi tiszti orvos vagy kerületi vásárfelügyelő közbejöttével — közreműködnek a tej egészségügyi ellenőrzésénél, illetőleg szakszerű bakteriológiai minták vételénél.

1933-ban a székesfővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet — a rossz gazdasági viszonyokra való tekintettel [2]) — csak a meglevő relatív

[1]) *Dr. Steinecker Ferenc:* i. m. 43. l.

[2]) *Dr. Strószner Ödön:* »Jelentés a székesfővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet 1933. évi működéséről.« Budapest, 1934. 13. l.

higiénikus állapotok fenntartására és a tejgazdasági üzemeket felülvizsgáló ötös-bizottság által előírt javítások megtörténtének ellenőrzésére szorítkozott.

1933-ban 151 tejmintát vizsgáltak meg; ezek közül 70 nyers, 70 pasztőrözött és 11 forralt tejet.

A jelentés kiemeli, hogy: »a tejellenőrzésnek érvől-évre nagyobb volna a jelentősége. Sajnos, személyzethiány következtében a tejellenőrzés a helyett, hogy növekednék, folytonosan csökken.«[1])

A tej egészségügyi, bakteriológiai ellenőrzése csak akkor hatályos, ha az elegendő számban és a tejforgalom minden egyes fázisában — a tej Budapestre érkezésétől a fogyasztásáig — állandóan és rendszeresen történik. Ha tejmintákat mindazon edényekből, tartályokból és vezetékekből stb. veszünk, ahol a tej akár hosszabb, akár rövidebb ideig áll vagy csak keresztülfolyik. Tehát kannákból, tároló medencékből, palackokból, pályaudvarokon, tejgazdasági üzemekben, viszonteladóknál stb. tervszerű sorrendben.[2])

Különösen fontos a pasztőrözött tej ellenőrzése, amelynek helytelen kezelése igen nagy veszélyt rejt magában. A pasztőrözött tej ellenőrzésével szorosan összefügg az egész tejüzem, illetve a tejkezelés minden szakaszának ellenőrzése: a befutó tej, szűrés és keverés után, pasztőrözés előtt és után, hűtés után, medencetárolás, palackozás, kannázás és kannatisztítás.[3])

Bakteriológiai szempontból kifogásolt tej forgalombahozatala az 1876. évi XIV. t.-c.-be ütköző kihágás (999/1931. B. M. kih. számú harmadfokú ítélet).[4])

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy: »a tej higiénikus és bakteriológiai ellenőrzése nálunk még gyermekkorát éli.«[5])

A 25. számú táblázatban feltüntettük a székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet által megvizsgált tejminták számát, amelyekből az ellenőrzés mérvéről az ellenőrző szervek és az Intézet működéséről nyertünk összefoglaló — de nem részletes — áttekintést. Egyben e táblázatból az intenzív ellenőrzés kiterjesztésének szemléltető hatását látjuk.

A fővárosi Vegyészeti Intézet működését a 26. számú táblázatban ismertetjük, amelyből kitűnik, hogy az összes megvizsgált mintából 1909—1933. években a tejminták 26·3—59·4%-ot tettek. Tehát a beérkezett tejminták vizsgálata az Intézet össztevékenységének egynegyed-egyfél, tehát igen jelentékeny részét alkotta.

---

[1]) *Dr. Ströszner Ödön:* i. m. 13. l.
[2]) *Dr. Hubay Örs:* i. m. 271. l.
[3]) *Dr. Ströszner Ödön:* »A pasztőrözött tej és annak bakteriológiai ellenőrzése.« 13. l.
[4]) *Kiss Zoltán* és *Kállay József:* i. m. 222. l.
[5]) *Dr. Ströszner Ödön:* i. m. 15. l.

26. A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet működése 1909-től 1934-ig.

Év	A vegyészeti intézet által megvizsgált						A megvizsgált tejminták száma az összes minták %-ában
	élelmiszerminták			tejminták			
	száma	kifogásoltak száma	kifogásolt az összes %-ában	száma	kifogásoltak száma	kifogásolt az összes %-ában	
1909	12.217	2.406	19·7	3.217	1.341	41·7	26·3
1910	13.874	3.026	21·9	4.354	1.827	41·9	31·4
1911	13.285	2.716	20·4	3.777	1.780	47·1	28·4
1912	12.670	2.361	20·7	3.705	1.471	39·7	29·2
1913	14.601	2.739	18·7	4.477	1.297	28·9	30·6
1914	14.101	3.000	28·3	4.467	1.556	34·8	31·6
1915	14.741	5.199	35·2	5.636	3.581	63·5	38·2
1916	13.902	4.382	31·5	4.576	2.823	61·3	32·9
1917	14.412	6.446	44·7	6.324	4.877	77·1	43·8
1918	10.501	3.986	37·9	3.493	2.434	69·6	33·2
1919	7.003	2.312	33·1	2.024	1.458	71·0	28·9
1920	9.645	3.666	38·0	3.183	2.617	82·2	33·0
1921	13.786	6.606	47·9	6.439	5.569	86·4	46·7
1922	14.703	6.705	45·6	6.636	5.803	87·5	45·1
1923	22.158	7.886	35·6	13.179	11.514	87·3	59·4
1924	22.632	7.206	31·9	12.273	4.981	40·5	54·2
1925	26.598	5.695	21·4	11.584	2.740	23·6	43·9
1926	25.618	3.990	15·5	10.895	1.364	12·5	42·5
1927	33.615	4.093	12·2	18.912	1.561	8·2	56·2
1928	30.259	3.133	10·3	16.668	1.480	8·8	55·1
1929	28.953	2.744	9·4	13.589	1.140	8·4	46·9
1930	30.591	2.387	7·8	14.309	504	3·5	46·7
1931	29.197	1.867	6·4	12.614	462	3·6	43·2
1932	28.257	1.763	6·2	11.433	364	3·1	40·4
1933	25.028	1.956	7·8	6.836	320	4·9	27·3

Ha a kihágások feletti ítélkezésre hivatott hatóságok (IV. kerületi elöljáró, a polgármester, vagy a belügyminisztériumban szervezett kihágási tanács) a fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet szakvéleményében a megvizsgált minta, illetve az ennek megfelelő tejkészlet megbírálásáról szóló kijelentést nem találják eléggé világosnak, vagy oly határozottnak, hogy annak alapján a külső ténykörülmények figyelembevételével sem bírálható el helyesen az elkövetett cselekmény s ha ennélfogva az ilyen szakvéleményt az ítélethozatal alapjául elfogadhatónak, illetve elegendőnek nem tartják, ebben a kivételes esetben jogában áll úgy az elsőfokú, mint a felebbviteli hatóságnak a fővárosi Vegyészeti Intézet ilyen szakvéleményeit a felülbíráló szaktanács »felülbírálása alá bocsátani«, mivégből ebben az esetben az ilyen szakvéleményt a vonatkozó tárgyiratokkal együtt a földmüvelésügyi miniszterhez terjesztik fel, ki azt a felülbíráló szaktanácsnak felülbírálat végett kiadja. (V. R. 29. §.) A gyakorlatban a legtöbb ily esetet a hivatalos minta és a fél részére adott »ellenminta« szakvéleménye között mutatkozó eltérés idézi elő.

Az állandó felülbíráló tanács feladata elsősorban a vizsgáló-állomásoknak a büntető eljárás, illetőleg ítélethozatal alapjául szolgáló és a törvény értelmében illetékes hatóságok által felülbírálás végett hozzá utalt szakvéleményeket szakszempontból felülbírálni és ennek alapján végleges szakvéleményt adni. (V. R. 16. §. 1. pontja.)

*

A 71.000/1924. F. M. IX. B) számú rendelet V. fejezetének 26. §-a alapján : »aki e rendelet rendelkezéseit megszegi, vagy kijátssza, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágás miatt az 1895. évi XLVI. t.-c.-nek és a végrehajtása tárgyában kibocsátott 38.286/1896. F. M. számú rendeletnek rendelkezései szerint büntetendő.« (1. bekezdés.)

A törvény szigorú büntetések kilátásbahelyezésével a hamisításoknak akarja elejét venni, tehát preventív úton is hatni igyekszik.

A T. 6. §-a szerint : »kihágás megállapítása esetén a hamisítványok elkobzása elrendelendő és megsemmisítésük is elrendelhető.« Ez alól kivételt képez az elkobzott tejkészlet. A 93.710/1920. F. M. számú rendelet szerint : »a hamisítottság alapos gyanuja vagy egyéb perrendszerű« bizonyíték alapján elkobzott tejkészleteket nem szabad megsemmisíteni, hanem megfelelő (táplálkozási, takarmányozási vagy ipari) célra való értékesítését mindig meg kell kísérelni.« A Budapesten elkobzott tejkészletek további kezeléséről a főváros tanácsának 112.170/1922—VIII. számú határozata intézkedik. E szerint úgy az engedély nélküli, valamint a hamisításra gyanús tejkészletek — a tejipari vállalatok kocsijával — a legközelebb fekvő budapesti tejipari vállalat telepére szállítandók. A tejvállalatokhoz beszállított tejmennyiségekről a Vegyészeti Intézet tartozik a tejvállalatokkal elszámolni. Az elkobzott tej értékesítéséből befolyt összeg felerésze a székesfőváros szegényalapját illeti, a másik fele a pénzügyminiszter kezelése alá tartozik. (1901. évi XX. t.-c. 23. §-a.)

A hamisítások ellen alkalmazott megtoriások közül visszarettentő intenciója van a marasztaló jogerős ítéletek közhírrétételének. Ugyanis »az eljáró hatóság a marasztaló jogerős ítéletnek az elítélt fél költségén leendő közlését elrendelheti, visszaesés esetén pedig elrendelni köteles. Felmentés esetén a felmentett fél kívánságára az ítélet közzététele elrendelendő.« (T. 7. §-a.)

A székesfőváros tanácsa 5335/1929., továbbá 5584/1930—VIII. számú felterjesztésében a közhírrétételnek olyképeni szabályozását kérte, hogy Budapesten a közhírrététel csak hírlapi úton és csak akkor alkalmaztassék, hogyha azt a kihágás súlyos mérve, valamint a fogyasztóközönség tájékoztatásának szükségessége indokolja. Indokolásul felemlíti, hogy a fővárosnak az élelmiszerkihágásokról vezetett központi nyilvántartásában több, mint tízezer olyan egyén szerepel, akik élelmiszerkihágások miatt büntetve voltak.

Már pedig a gyakran alkalmazott megtorlási mód megszokottá válik és a tapasztalat szerint elrettentő és visszatartó hatását elveszti. Különben is az árusok bizonyos körével, mint pl. a piaci árusokkal, tejházalókkal stb. szemben a közhírrététel a kívánt célt nem éri el, mert az illetőket a vásárlók névszerint nem is ismerik. Ezenkívül a felmerült költségek szempontjából is kívánatos, hogy a közhírrététel csakis az indokolt esetekben alkalmaztassék.[1])

Budapest székesfőváros területén az élelmiszer-, illetőleg tejkihágások ügyében az új közigazgatási törvény (1929. évi XXX. t.-c.) 59. §-a értelmében eljáró és döntő hatóságok:

1. *Elsőfokon:* a IV. kerületi elöljáró vagy helyette a törvényhatósági bizottság közgyűlése által megbízott tisztviselő;

2. *Másodfokon:* a polgármester vagy a polgármester felhatalmazása alapján a VIII. (közélelmezési) ügyosztály tanácsnoka (1929. évi XXX. t.-c. 44. §-a értelmében);

3. *Harmadfokon:* a belügyminisztériumban szervezett »kihágási tanács«, amelynek tanácsülésében a tejkihágási ügyet a földművelésügyi miniszter által kijelölt földművelésügyi minisztériumi tisztviselő — mint a tanács szavazó bírája s ez ügyben előadója — ismerteti.

VI. A tej ára.

A tej minősége mellett a tej ára a legfontosabb tényezője a racionális tejellátásnak. A fogyasztók szempontjából a tejellátás e két legfontosabb tényezője bír a legtöbb jelentőséggel. Az ár kérdése szempontjából az elmult években (1930. óta) történt árváltozások irányították a fogyasztók százezreinek figyelmét a tejárra és ezen keresztül az ú. n. »tejkérdés«-re. Érthetetlennek találták, hogy míg a békében majdnem változatlan, állandó volt a tej ára Budapesten, addig újabban ugyanabban az időben a tejvállalatokon keresztül értékesülő tej és a közvetlen a termelő által forgalomba hozott tej fogyasztói ára között 6—8 fillérig menő árkülönbözet is volt tapasztalható.[2])

A »kartell-ellenes hangulat« állandóan a budapesti tejipari vállalatok ellen hangolta a közvéleményt. Mivel pedig a »milimári-tej« és »üzemi-tej« minőségi elbírálásánál megoszlottak a vélemények, igen sokan azt hirdették, hogy a tejvállalatok működése nemcsak a fogyasztóközönségnek, hanem a tejtermelőknek is egyaránt hátrányos és káros. A közvetítő kereskedelem — a tejüzemek — bekapcsolódása a tejellátásba, a fogyasztói tejárat növeli, míg a termelői tejárat csökkenti — hangoztatták.

[1]) *Kiss Zoltán* és *Kállay József:* i. m. 36. l.
[2]) *Löcherer Béla:* i. m. 1. l.

Kétségtelen, hogy nincsen olyan mezőgazdasági terményünk és termékünk, amelynél a termelői majorban elért ár és a nagykereskedelmi ár között oly nagy különbség lenne, mint a tejnél (l. a 27. számú táblázatot).

27. A mezőgazdasági termények majori árai 1932-ben.[1])

Termény és termék	Egység	Mérlegelt majori árak az összes feldolgozott üzem átlagában, pengő	Az összes feldolgozott üzem átlagára a nagykereskedelmi árnál kisebb %
Búza (bolettával: 3 P)	q	16·06	7
Rozs (bolettával: 3 P)	«	12·60	13
Árpa	«	11·54	11
Zab	«	12·66	18
Tengeri	«	11·49	13
Burgonya	«	4·98	22
Tej	l	0·14	*53*
Sertés (sovány)	kg	0·82	8
Sertés (hizott)	«	0·70	23
Szarvasmarha hízott	«	0·50	18
Szarvasmarha mustra	«	0·31	16
Borjú	«	0·53	28
Átlagban	—	—	19

A tárgyilagos bírálat — és a közélelmezési szociálpolitika — szempontjából az egyes érdekek fölé emelkedve és az egyetemes közérdeket szem előtt tartva kell e kérdést bonckés alá venni. Abszolút igazságot nehéz teremteni, de az igazságot megközelíteni csak a tárgyilagos bírálat és az egyetemes érdekek szem előtt tartásával lehet. Végeredményben a kérdés azon fordul meg, hogy a fővárosi lakosságnak szüksége van a tejre, amit azonban a tejtermelő gazda csak akkor termel, ha ez kifizetődik neki. A tejtermelés, illetőleg a tejértékesítés — megfelelő áron — túlnő az egyes gazdák érdekein, sőt az általános mezőgazdasági érdekeken is, mivel az egész nemzetgazdaságot közvetlenül és közvetve átszövő érdekeket jelent. A fogyasztók és a termelők érdekeit közös nevezőre hozni az ellentétes érdekek különböző síkban való mozgása miatt nehéz. A racionális tejtermelésnek azonban meg kell adni a termelési költségeken felül az őt megillető hasznát. A fogyasztónak viszont — a jelenlegi alacsony vásárlóképességéhez viszonyítva — olcsó tejet kell juttatni. Ha ezek mellett a teljesen nincstelen, munka- és keresetnélküli, sőt a létminimumon aluli jövedelemmel rendelkező ú. n. »ínséges« családoknak, továbbá a szegénysorsú gyermekeknek a tejellátásáról intézményesen gondoskodunk, megközelítjük az igazságos megoldást.

A fenti elvek alapján foglalkozunk a tej árával. Elsősorban röviden a tej áralakulásával, majd a tej termelői és végül a tej fogyasztói árával.

[1]) »Mezőgazdaságunk üzemi eredményei az 1932. évben.« az O. M. G. E. üzemstatisztikai bizottságának II. kiadványa az országos számtartás-statisztikai adatgyűjtés alapján: Budapest, 1934. 16. l.

28. A budapesti tejáralakulás 1876—1934. években.

Év	Krajcár	Év	Fillér	Év	Fillér	Év	Fillér	Év	Fillér
1876	14	1894	22	1906	23	1917	62—107	1928	41
1877	13	1895	22	1907	24—28	1918	107—181	1929	40
1878	14	1896	22	1908	16—28	1919	181—420	1930	37
1879	12	1897	22	1909	16—28	1920	420—1000	1931	26—32
1880	11	1898	22	1910	16—36	1921	1.261	1932	32—34
1881	11	1899	21	1911	20—32	1922	3.523	1933	32
1882	10	1901	21	1912	22—35	1923	5.368	1934	32
1883	10	1902	21	1913	31	1924	5.053	—	—
1884	10	1903	21	1914	31—34	1925	5.517	—	—
1885	10	1904	22	1915	34—42	1926	4.782	—	—
1889—90	9	1905	22	1916	42—46	1927	40	—	—
1891—93	11	—	—	—	—	—	—	—	—

29. A tejáralakulás 1929—1934. években havonkint.

(Vásárcsarnoki kicsinybeni fogyasztási tej literenkint fillér.)

Hónap	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Január	42·8	39·3	30·9	32·8	32	32
Február	42·8	38·6	31·2	28·3	32	32
Március	42·7	38·6	35·1	[1])32·0	32	32
Április	39·0	39·6	35·0	32·0	32	32
Május	39·1	39·2	34·9	32·0	32	32
Június	39·1	38·9	35·0	32·0	32	32
Július	39·2	39·0	35·0	33·7	32	32
Augusztus	39·2	38·9	35·0	34·0	32	32
Szeptember	39·2	35·1	34·6	34·0	32	32
Október	39·2	34·7	34·4	34·0	32	32
November	39·3	34·2	33·5	32·1	32	32
December	39·3	31·3	33·3	32·0	32	32

30. A budapesti vajáralakulás 1928—1934. években havonkint.[2])

(Vásárcsarnokokban 1 kg centrifugált tömbvaj kicsinyben, fillér.)

Hónap	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Január	501	546	441	356·6	316·1	276·3	249·6
Február	—	—	437	392·7	332·7	273·5	250·—
Március	599	562	480	436·2	394·0	273·1	249·9
Április	—	—	482	448·3	427·3	274·8	248·3
Május	690	590	436	485·9	406·1	282·3	267·1
Június	—	—	457	419·9	321·5	278·0	258·7
Július	608	592	451	424·2	324·2	272·3	257·1
Augusztus	—	—	402	356·3	315·5	271·7	247·5
Szeptember	620	498	383	341·4	307·8	270·0	237·3
Október	—	—	414	321·5	313·7	257·0	238·9
November	557	486	425	326·1	314·2	249·5	244·4
December	—	—	408	344·5	309·9	249·5	261·1

[1]) Első ármegállapítás.
[2]) Budapest székesfővárosi vásárcsarnokok és vásárok igazgatóságától nyert adatok.

1. A tej áralakulása.

A szabadforgalom mellett a tej ára a kínálat és kereslet törvényei szerint alakult ki. A háború előtt a tej ára meglehetősen egyenletes volt. Nagyobb kilengések, áremelkedések és árzuhanások nem igen fordultak elő. A háborút megelőző budapesti kicsinybeni tej áralakulásáról a 28—30. számú táblázatok nyujtanak felvilágosítást.

Már a háború előtt is voltak Nagy-Magyarországon oly vidékek, ahol tejfeleslegek jelentkeztek. E feleslegek tejtermékekké feldolgozva, mint ipari tejek értékesültek. (Ipari tej elnevezés alatt értjük a tejtermékek előállítására szolgáló tejmennyiségeket.)

A tejtermelésünk legnagyobb hányadát azonban teljestejként fogyasztottuk el. Köztudomású, hogy a tej a legjobban értékesül friss, teljestej alakjában. A nagyobb fogyasztócentrumok körül tehát — ahol a tej mint friss, teljestej értékesült —, jobban kifejlődött a tejtermelés, a tejgazdaság, mint az ezektől távolabb fekvő vidékeken.

Az 1906. évben a magyar szent korona országainak 18 városában a tej átlagos piaci (fogyasztói, kicsinybeni) árát és a centrifugált vaj piaci kicsinybeni árát a 31. számú táblázatban ismertetjük.[1])

31. A teljestej és a vaj kicsinybeni (fogyasztói) 1906. évi átlagára a magyar szent korona országainak 18 városában.[2])

Város	Édestej (fölözetlen) 1 liter/fillér	Ia vaj 1 kg	IIa fillér
Budapest	23	243	—
Győr	20	271	211
Miskolc	22	244	215
Szeged	18	257	218
Pozsony	21	222	178
Debrecen	20	350	228
Kassa	22	263	246
Temesvár	18	225	—
Zágráb	20	282	238
Besztercebánya	16	229	205
Pécs	18	260	205
Sopron	19	220	170
Nagyvárad	19	174	114
Arad	25	243	210
Eszék	18	240	200
Kolozsvár	23	279	240
Marosvásárhely	18	238	201
Brassó	24	183	162

[1]) Ekkor tehát Nagy-Magyarországon a friss fogyasztói teljes tej átlagosan 20·2 fillérért, míg a tejtermékeknek feldolgozott ipari tej 9·84 fillérért (a feldolgozási költséget nem számítva) értékesült. Ugyanez időszakban: Berlinben az elsőrendű vaj kg-ja nagyban 2·393 márka (2·513 korona); Bécsben kicsinyben 2·80 korona volt. Az exportált 38.442 métermázsa vaj átlag kg-kint 2·18 koronáért értékesült.

[2]) »Statisztikai adatok az életszükségleti cikkek áremelkedéséről.« Budapest, 1908.

Már a háború előtt több, mint 50%-os volt a fogyasztói és ipari tejár különválása. A gazdák az áralakulásnak megfelelően rendezték be mezőgazdasági üzemeiket: közel a teljestej-fogyasztó piacokhoz lefejő tehenészetre, intenzív fejő tehenészetre, távolabbi vidékeken inkább állatnevelésre, tenyésztésre.

A háború utáni években nem volt ipari tejprobléma, mivel a belföldi tejtermelés alig-alig fedezte a szükségletet. Tejfeleslegek nem jelentkeztek s így az évtizedes tejgazdasággal rendelkező országok elnyomó versenyétől függetlenül alakult ki a hazai tejár. Természetesen ez időben is különbség volt a fogyasztói és ipari tej ára között. E különbség azonban nem volt aránylag nagy, mivel a külföldi sajtbehozatal korlátozása (védővám) által támogatott és erős fejlődésnek induló sajtiparunk, amely a belföldi fogyasztást volt hivatva kielégíteni, elég magas — a tejtermelőnek hasznot biztosító — árat fizetett az ipari tejért. Ezt megérthetjük, mivel — a védővám mellett — magasabb sajt ár alakult ki a belföldön. Ugyanez a helyzet volt a vajgyártásnál is.

1929. év nyarán a hazai tej- és tejtermékpiac telítődött: a termelés fedezte a fogyasztást. Ez időponttól mindtöbb tejfelesleg jelentkezett. Ennek oka nem annyira a termelés növekedése, mint inkább a belföldi piac felvevőképességének, a fogyasztók vásárlóerejének csökkenése volt, a nagyobb kínálat és a csökkenő kereslet, az ezáltal jelentkező tejfeleslegek a tej árát a világpiaci ipari tej-, illetőleg vajárak nívója felé nyomta le.

A világpiacon kialakuló vajár állandóan csökkenő tendenciát mutatott. Ennek oka a világpiacon állandóan növekvő vajfeleslegek — amelyeknek tekintélyes része előnyös termelési viszonyok között, alacsony előállítási áron keletkezett — árromboló versenye volt. A folyton növekvő vajfeleslegekkel ellentétben az import-államok felvevőképessége csökkent. Az eddigi import-államok (Németország, Anglia, Svájc, Olaszország, Franciaország, Belgium, Ausztria és Csehország) — ugyanúgy, mint hazánk — védővámokkal támogatták az önellátásra berendezkedett belföldi vajtermelésüket s ezáltal idővel épúgy növelték a tejtermelésüknek mennyiségét, mint csonka hazánk.

A vajexport e nagymérvű megindulásával az eddigi magas belföldi tejárak rohamosan lezuhantak. Ennek oka — a már előbb említett nagymennyiségű tejfeleslegen kívül — az előbb ismertetett, mind alacsonyabb külföldi értékesülési ár. Ez időponttól a magyar tejtermékpiac áralakulása a világpiacon kialakult vajáraktól függött.[2])

[1]) A 2. számú táblázat adataiból tudjuk, hogy míg 1928-ban még 2,513.000 pengő passzívát mutatott fel a tejtermékek külkereskedelmi mérlege, ez 1929-ben már 141.000 és 1930-ban 4,310.000 pengő aktivával zárult. Főleg a vajkivitelünk emelkedett óriási mértékben: 1928-ban 1932 métermázsát, 1929-ben már 5397 métermázsát és 1930-ban 15.564 métermázsát exportáltunk.

[2]) Míg 1928-ban az exportált vaj kilogrammja átlagosan 4·84 pengőért értékesült (ami a Budapesten nagyban eladott »centrifugált tömbvaj«, 1928. évi átlagos árával, 5·14 pengővel és a vidéki ú. n. »szedett vaj« budapesti 1928. évi átlagos kicsinybeni árával, 4·57 pengővel szemben már akkor sem volt előnyös), 1929-ben 4·55 pengőre emelkedett, hogy azután 1930-ban 3·56 pengőre és 1931-ben 2·69 pengőre süllyedjen.

Azonban nemcsak a budapesti fogyasztási és ipari tejárak estek, hanem ezzel párhuzamosan a vidéki városok fogyasztási tejára és a vidék ipari tejára is csökkent (l. 3. számú táblázatot). Ez a nagymérvű és hirtelen áresés a tejértékesítésnél súlyos zavarokat idézett elő.[1])

A budapesti tejvállalatok által meg nem vásárolt tej a vállalati árat (a »kartellárat«) alákínálta. Erre 1931. évi november hó 13-án — a fokozódó verseny nyomásának engedve — a vállalatok az eddigi »kartellárat« (36 fillért) 34 fillérre leszállították. Ugyanekkor azonban Budapesten az átlagos kicsinybeni fogyasztási kannatejet már 28 fillérért is meg lehetett vásárolni. Tehát a kartellár csak névleges ár volt, mivel a »kartell«-ba nem tömörült tejkereskedelem és a »milimárik« ez áron alul is árusítottak. Voltak azonban olyan kartellba tömörült tejvállalatok és viszonteladók is, akik nem tartottak ki a »kartellár« mellett. Erre a tejkartell egy körlevél útján megfenyegette a tejkiskereskedőket, viszonteladókat azzal, hogy aki nem tartja be a kartellárat, nem kap viszonteladásra tejet. (A körlevelet az összes tejvállalatok aláírták.)

Ez a fenyegetés azonban nem vezetett célhoz, mivel a csökkenő vásárlóképességű fogyasztóközönség, az olcsóbb tejet keresve, inkább a »milimárik«-hoz és a közvetlenül a fogyasztóknak árusító tejtermelőkhöz pártolt.[2])

A féktelen verseny azonban tovább tartott, úgyhogy a tejvállalatok 1932. évi február hó 1-én 28 fillérre szállították le a budapesti kicsinybeni tejeladási árat.[3])

Budapest tejellátása, valamint a tejtermelés kontinuitása veszélyben volt. Ezért a földművelésügyi miniszter a 30.700/1932. F. M. számú rendeletével megállapította azt a legalacsonyabb tejárat — 32 fillért —, amelynél keve-

[1]) A budapesti fogyasztási tej ára 1930. év decemberéig az eddigi 40—44 fillérről 31—32 fillérre, az ipari tej ára — a vajárak esésével párhuzamosan, még nagyobb mértékben — az 1928-ban még 20 filléres és 1929-ben 18 filléres átlagos árnívóról 12 fillérre zuhant.

Mivel a gazdák a Budapestre felszállított tejért (helyt Budapest) 1928-ban literenkint 24—25 fillért és 1929-ben 24—27 fillért kaptak, az ipari tej 12 filléres ára óriási (50%-os) árkülönválást eredményezett. A két tejár között mutatkozó nagy különbség a kínálatot, illetőleg a budapesti tejfelszállítást növelte és ezzel megindult a féktelen verseny.

[2]) Ennek megfelelően a budapesti tejfelszállításban 1929-ben csak 13·3%-os arányban résztvevő vidékről közvetlenül — tehát a budapesti vállalatok kikerülésével — érkező tejmennyiség 1930-ban már 14·4 és 1931-ben már 17·9%-kal szerepelt. Ugyanilyen mértékben csökkent természetesen a vállalatok által forgalomba hozott tej mennyisége is.

[3]) Ekkor a fővárosban átlagosan 28·3 fillér volt egy liter fogyasztási tej kicsinybeni ára. A vállalatok által megállapított 28 filléres tejár mellett az érvényes szerződések alapján a tejtermelő gazdák csak 11—12 fillér közötti frankó Budapest tejárat kaptak volna, bár ténylegesen 12—14 fillért kaptak. Ilyen tejár mellett, a nagyobb költséggel járó tejtermelés fenntartása már nem volt gazdaságos, amit igazol az a körülmény, hogy 1932. évi február hó 1-étől 23-áig, az első ármegállapító rendelkezés kiadásáig, a vállalatokhoz szállító tejtermelők tejmennyisége kerek 20%-kal esett vissza.

sebbért a tejet kicsinyben árusítani Budapesten nem szabad, ezzel egyidejűleg megszabta a viszonteladói jutalék legmagasabb mértékét 10% = 3·2 fillérben és a termelőknek a fogyasztási tejért kifizetendő legalacsonyabb tejárat: ab Budapest 20·2 fillérben.

1932. évi február hó 23-ától Budapesten a tej ára nem a kereslet és kínálat törvényei alapján alakul, hanem kormányhatósági ármegállapítás (maximálás, illetőleg minimálás) által rögzített.

A megállapított 32 filléres fogyasztói kicsinybeni budapesti tejár állandó volt. Úgyszintén állandó összeget jelentett a 10% = 3·2 fillér viszonteladói jutalék is. A tejtermelők, illetőleg a tejfelszállítók azonban nem kapták meg a rendeletben előírt helyt Budapest 20·2 filléres árat, mivel ez az ár csak a fogyasztási tejre vonatkozott. Az ipari tejért pedig alacsonyabb, az O. T. B. által havonta — a vaj belföldi és külföldi értékesülésének átlagárából — megállapított ú. n. »ipari tejár«-at kaptak (l. az 5. és 6. számú táblázatokat).

A tejfeleslegek szaporodása az ipari tejszázalék emelkedését és a külföldön mindalacsonyabb áron értékesülő vaj az ipari tej árának csökkenését vonta maga után. Természetes, hogy így a tejszállító gazdák mindalacsonyabb tejárat kaptak, vagy aki nem szállította fel a teljes törzskeretét — a mindinkább emelkedő ipari tejszázalék miatt —, tekintélyes tejfelesleggel rendelkezett.

A gazdák ekkor — engedély alapján — az ipari tejszázaléknak megfelelő tejmennyiséget tejszín alakjában is felszállíthatták.

1933. évi május hó 15-étől 18·50 fillért kapnak a gazdák helyt Budapest egy liter fogyasztási tejért, úgyhogy a teljes törzskeret felszállítása esetén 1934. évi augusztus hóra már csak átlagosan 10·96 fillért kaptak helyt Budapest (l. az 5. számú táblázatot).

1933. évi augusztus 1-étől a tejszín és a tejföl ára hatósági megállapítást nyert és e tejtermékek ez időtől fogyasztási tejként számoltatnak el. (66.900/1933. F. M. sz. rendelet 5., 7. és 13. §-ok.)

Az elmondottakból láthatjuk, hogy — a jelenlegi világgazdasági helyzet mellett — mindaddig, míg jelentékeny tejfelesleggel rendelkezünk, a tejáralakulásának a legfontosabb tényezője a vaj alakjában exportált tejfelesleg, illetőleg ipari tej értékesülése. Ha a vajat megfelelő áron tudjuk külföldön értékesíteni, akkor a hazai ipari tej ára emelkedik, az árkülönválás, a fogyasztói és ipari tejár között csökken, ami által a jobb értékesülés reményében Budapestre gravitáló és a fővárosi tejpiacot veszélyeztető telfelesleg elvonatik. Megszűnik az ipari tej árromboló hatása és a fogyasztóknak és tejtermelőknek egyaránt előnyös tejár alakul ki.

2. A tej termelői ára.

Normális gazdasági viszonyok között a tej termelői ára a tej termelői költségéből és a tejtermelő gazda hasznából tevődik össze. A kínálat és kereslet ingadozása által előidézett tejáralakulás a tej termelői árából

a termelő gazda haszonrészesedését csökkenti vagy növeli. Rossz mezőgazdasági viszonyok között a tejtermelő haszna esetleg teljesen elmarad és a termelői ár a termelési költség alá süllyed. Ily esetben a gazda, — az esetleg akkor — nagyobb jövedelmet biztosító borjúnevelésre, vagy ha az sem gazdaságos, a tehenészet feladásával más állattenyésztési ágra, esetleg más üzemágra tér át. Adódhatnak azonban olyan körülmények is, hogy a gazda a mezőgazdasági üzem biztonságát, a talajerő-egyensúlyt szem előtt tartva, nem térhet át más állattenyésztési ágra vagy más üzemágra, egyrészt mivel az összes állattenyésztési ág veszteséges, másrészt mivel a gazdaságos növénytermelés miatt istállótrágyát termelő állatokat tenyésztenie, illetőleg tartania üzemi kényszerből feltétlenül kell. Ez eset áll fenn ma hazánkban.

A tejtermelő gazdának tehát nincsen más választása, mint a feltétlenül fenntartandó állattenyésztési ágat, a szarvasmarhatenyésztést s a tejgazdaság termelését gazdaságossá átszervezni, — ha csak nem helyezkedik arra az álláspontra, hogy számolva a növénytermelés hozadékának — az istállótrágya hiánya következtében beálló — katasztrófális csökkenésével, végleg feladja, abbahagyja a tejgazdaságot, a tehéntartást.

A tejtermelő gazdának tehát — a világversenynek megfelelően — úgy kell megszervezni, racionalizálni a mezőgazdasági üzemébe beillesztett nélkülözhetetlen tehenészetét, hogy az — az elérhető termelői tejár mellett — gazdaságos legyen, de legalább is ne járjon ráfizetéssel.

A következőkben vizsgálat tárgyává tesszük, hogy jelenleg átlagosan mennyibe kerül egy liter tej termelése, vagyis mennyi egy liter tej termelési költsége (l. a 32. és 33. számú táblázatokat).

32. A tej termelési költsége.[1])

Sor-szám	Megnevezés	5 liter napi fejés mellett 1 liter tejre jut költség fillér	10	15	20
1.	A fenntartó takarmány értékéből, napi 56 fillérből	11·12	5·6	3·73	2·8
2.	1 kg póttakarmány értékéből, 13·3 fillérből [2])	5·3	5·3	5·3	5·3
3.	Cselédbérből	3·02	1·65	1·21	1·—
4.	Egyéb költség (takarmányhordás, épület-, eszközköltség, tejház, takarmányelőkészítés stb., a trágya- és a borjúérték figyelembevételével)	3·10	1·83	1·36	1·15
	Összes tényleges kiadás télen uradalmi tehenekben	**22·54**	**14·38**	**11·60**	**10·25**
5.	Egy literre eső 85—45—33—27 fillér tőkebefektetés 5%-os kamata	**4·25**	**2·25**	**1·65**	**1·35**
	A tej termelői ára (termelési költsége) a befektetett tőke 5% kamatával együtt, téli takarmányozás mellett, uradalmi tehenészetekben, 1935. évi január hóban	**26·79**	**16·63**	**13·25**	**11·60**

[1]) Az ebben a táblázatban szereplő költségek uradalmi tehenészetekre értendők, melyek nyári takarmányozás mellett némileg csökkennek, úgyhogy a tényleges kiadások 20·5—12·3—11—10 fillérre tehetők. Tőkekamattal pedig 24·7—15·6—12·6—11·3 fillér körül vehetők fel. Kisgazdáknál azonban úgy a tényleges kiadások, mint a termelői ár kb. 2—3 fillérrel kevesebb lesz, mert náluk a cselédbér nem számíttatik, a takarmányozási költség, tejház kezelés stb. szintén kevesebb. (*Világhy Károly* magyaróvári m. kir. gazd. akadémiai r. tanártól nyert 1935. évi január—februári adatok.)

[2]) Egy kg vegyes abrakból (korpa, takarmányliszt, lenmagpogácsa, napraforgó, repcepogácsa, tengeri és korpa) 2·5 kg tej származik (árak a »Köztelek« 1935. évi február 7-i számából).

33. Egy liter tej termelési költsége 1934. év tavaszán.

Takarmányozás.

Egy tehénre esik egész évben:	Egységár pengő	Összesen
2·00 q szójadara	24.—	48.—
5·00 « tengeri	11·—	55·—
3·00 « vegyes	9·—	27·—
0·15 « só	22·—	3·30
Összesen		**133·30**

Alaptakarmány.

Télen 210 napig darabonkint:	Egységár pengő	Összesen
Napi 3 kg lucerna, 210 napra 6·30 q	6·50	40·95
« 3 « baltacim, 210 « 6·30 «	6·50	40·95
« 20 « takarmányrépa, 210 « 42·— «	—·80	33·60
« 6 « polyva, szalma, 210 « 12·60 «	1·50	18·90
Összesen		**134·40**

Nyáron 155 napig darabonkint:	Egységár pengő	Összesen
Legelőbér 1 drb-ért 80 kg búza	12·—	9·60
Napi 50 kg zöldtakarmány, 155 napra 77·5 q	1·—	77·50
Összesen		**87·10**
Mindössze évi		**354·80**

Egy tehén napi takarmányozási költsége 0·972 pengő.

Általános költségek.

(65 tehén egy istállóban, erre egy segédtiszt fizetésének negyedrésze, 13 tehénre egy tehenes, egy tehénre esik az istállóból 200 pengő kockázat, 4%.)

Segédtiszt fizetésének negyedrésze	300 P,	1 tehénre	4·60 P
Egy fogat (tej- és takarmányszállítás)	1.500 «	1 «	23·10 «
Egy tehenes bére	600 «	1 «	46·15 «
Épület értéke 200 P, erre 3·5% amortizáció, karbantartás és biztosítás		1 «	7·— «
Egy tehén értéke 400 P, 4% kockázat			16·— «
Eszközök, világítás			4·— «
Összesen			**100·85 P**

Egy tehén napi általános költsége 0·277 pengő.

Tehénamortizáció és bikatartás.

Tehén beállítási ára 400 P, eladási ára 160 P, 6 évi amortizáció		40·— P
65 tehénre 2 bika; ára egyenkint 800 P, eladási ára 300 P; 3 évre használat után, évi amortizáció	333 P	
2 bika évi ellátása 65 tehénre, összesen	730 «	
	1.063 P	16·30 «
Egy évre esik egy tehénre		**56·30 P**

Amortizáció és bikatartás 1 napra 0·154 pengő.

Tőkekamat.

Egy tehén értéke	400·— P
Egy tehénre bika	24·50 «
Egy tehénre épület	200·— «
Vegyes tőke	20·— «
Egy tehénre egy évben összesen	**644·50 P**
Ennek 6%-os kamata egy évben	38·70 «

Tőkekamat egy tehénre 1 napra 0·106 pengő.

Borjúbevétel.

4 hetes borjúból 36·50 pengő, ebből egy napra 0·10 pengő.

Ez naponkint és tehenenkint 0·07 pengő.

Összesítés.

Egy tehén napi költségei:

	Pengő
takarmányozás	0·972
kiszolgálás	0·277
bika és amortizáció	0·154
tőkekamat	0·106
Összesen	**1·509**
Levonva borjúért	0·070
Marad	**1·439**

Ez egy évben 525·24 pengő, marad 3200 liter eladható tej tehenenkint, tehát egy liter tej belekerül 16·41 fillérbe.

A fenti két táblázatból megállapíthatjuk, hogy a tehenészet rentabilitása főleg két tényezőtől függ: 1. a tej termelői árától és 2. a tehenek tejelőképességétől, illetőleg tejhozamától.

Általánosságban a tejtermelésnél kétféle költség merül fel: 1. állandó, konstans és 2. változó értékű.[1])

[1]) 1. Az állandó, konstans értékű, ú. n. általános költségekhez tartoznak mindazok a kiadások, amelyek tekintet nélkül a tehén egyedi tulajdonságaira, minden egyes tehenet egyforma mértékben, összeggel terhelnek. Ezek közül csak az állattőke kamata, kockázata és értékcsökkenése az a tétel, amely az állat egyedi tulajdonságaival párhuzamosan emelkedik. (A 20 liter tejet adó tehén forgalmi értéke nagyobb, mint a csak 5 liter tejet adóé.) Az állandó általános költségekhez tartoznak: a gazdatiszti fizetésnek a tehenészetre eső hányada, a cselédbér, épület- és eszközbér, világítás, orvoslás, kezelési költségek és végül az állattőke kamata, kockázata és értékcsökkenése.

2. A változó költségekhez tartoznak: a feletetett alaptakarmány és abraktakarmány értéke.

Természetesen a szak- és okszerű takarmányozással karöltve a helyes tenyészkiválasztást is alkalmazni kell, mivel csak a jó takarmányértékesítésű egyed hálálja meg az intenzív takarmányozást[1].)

A Budapestre felszállító törzskeretesek, hogy jobb átlagárat érjenek el, kevesebb mennyiségű tejet szállítottak fel, mint a törzskeretük s így részben mentesültek az alacsony ipari tejár átlagárrontó hatásától.

3. A tej fogyasztói ára.

Az előző fejezetben megismertük a tej termelési költségét és a termelői árát. Most ennek ismeretében menjünk végig a tej termelő-fogyasztói útján és vizsgáljuk meg, hogy a kötött forgalom mellett miként osztatott el egyes tételekre a 32 filléres kicsinybeni kannatej-ár.

Állítsuk össze a fennálló rendeletek által meghatározott tételeket:

Termelői tejár helyt gazdaság.....	15·50 fillér	(48·4%)	(fogyasztási
100 km-ről szállítási költség (jegeléssel)	3·— «	(9·4%)	tejért)
Termelői tejár helyt Budapest	**18·50** fillér	**(57·8%)**	
»Tejvállalati spannung« (az üzemi kezelés költsége és haszna)	8·40 fillér	(26·3%)	
Viszonteladói jutalék	3·20 «	(10·0%)	13·50 fillér
Árkiegészítő alaphoz hozzájárulás	1·70 «	(5·3%)	
Fővárosi hatósági ellenőrzési díj.....	0·20 «	(0·6%)	
Budapesti kannatej kicsinybeni, fogyasztói ára	**32·—** fillér	**(100·0%)** [2]	

[1]) Ugyanis ha egy tehén napi életfenntartó takarmányozását 55 pont értékűnek és minden liter tej termelési költségét átlag 5 pont értékűnek vesszük, akkor:

1	liter	tej	termelésénél	az	összes	takarmány	értékéből	egy	literre	.....	60·0	pont	esik
5	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	16·0	«	«
6	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	14·1	«	«
7	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	12·8	«	«
8	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	11·8	«	«
9	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	11·1	«	«
10	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	10·5	«	«
15	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	10·0	«	«
20	«	«	«	«	«	«	«	«	«	.....	8·75	«	«

E sémából világosan láthatjuk, hogy a jobb tehén-egyedek sokkal olcsóbban termelnek, mint a gyengébbek. Ezért bír óriási jelentőséggel a helyes tenyészkiválasztás, a törzskönyvezés és a tejelés-ellenőrzés. Ha a jelenlegi igen alacsony 6·1 literes napi országos fejési átlagot, amelynek összes takarmányozási költsége — a fenti séma szerint — 14·1 pontot jelent, *csak* napi egy literrel növelnénk, akkor a napi összes takarmányköltség csak 12·8 pont lenne, ami 1·3 pont különbözetnek felel meg. Ez egy év alatt az összes tejtermelésnél, vagyis az évi »tejbázis«-nál (fillérre, illetőleg pengőre átszámítva) 21,598.000 pengőt több-bevételt jelentene a mezőgazdaságnak.

[2]) Ugyanekkor pl. New-Yorkban a kiskereskedő, fogyasztói tejár alakulása a fogyasztói tejár %-ában a következő *(Th. Brinkmann:* Aus dem Betrieb und der Organisation der Amerikanischen Landwirtschaft.« Berlin, 1927.)

A tej ára a faluban	52·5%
Szállítási költség a gyüjtőtelepre	8·4%
Gyüjtőtelep költsége	10·6%
Eladási költségek	4·8%
Szállítási költségek	21·4%
A kiskereskedő haszna	2·3%
Összesen	**100·0%**

a) *A szállítás költsége.*

A szállítás költsége jelentékeny tényezőt képez a termelői és közvetve a fogyasztói tejár alakulásánál. Ugyanis a 66.900/1933. F. M. számú rendelet 13. §-ának 4. pontja szerint: »A termelői árat vasúti szállítás esetében a címzett vasútállomásán átvéve, tengelyen szállítás esetében pedig az átvétel helyén kell érteni. A címzett vasútállomásán átvett tejszállítmány esetén az üres kanna visszaszállítási és a jegelési költségek, valamint kövezetvám a tejszállítót terhelik. Egyéb költségek a termelői árba be nem számíthatók. A tejszállításhoz szükséges edényeket a tejet átvevő köteles díjmentesen rendelkezésre bocsátani. A feleknek ezekkel a rendelkezésekkel ellenkező megállapodásai érvénytelenek.«

Tekintettel arra, hogy a jelenlegi felszállítás igen nagy távolságokról történik, a tejszállítás költsége jelentékenyen csökkenti a szállítónak jutó termelői tejárat.

A háború utáni években Budapesten igen kevés volt a fogyasztásra rendelkezésre álló tej és sokszor a »tejhiány« súlyos zavarokat idézett elő. Ezért a M. Á. V. a vasúti tarifát úgy állította össze, hogy a megállapított díjtételekkel elsősorban a főváros tejellátását kívánta biztosítani és ezért a fővárosba irányított tejtételekre 20—22%-kal alacsonyabb díjtételt, ú. n. »szükségtarifát« állapított meg, mint a más rendeltetési állomásra feladott tejtételekre. Ez a »közvetett irányítás«-i rendszer jelentékenyen befolyásolta a tejtermelést, a tejkereskedelmet és a tejfelszállítást.

A jelenlegi vasúti fuvardíj és egyéb tejfelszállítási költségeket a 41. számú táblázatban ismertetjük. — 1913-ban a 28 filléres tejár mellett 100 km-re 1·41 koronafillér és 150 km-re 1·99 koronafillér (tehát az össztejérték 7·1%-a) volt a vasúti szállítási költség.

34. A tej szállítási költségei.[1])

Km	A felszállítás költsége	A tejeskanna visszaszállítási díja	Összes fuvarköltség	Budapesti kövezetvám	Jegelési költség	Egy liter tejet terhelő összes költség	
						nyáron	télen
	fillér						
25	—·62	—·47	1·09	—·41	—·63	2·13	1·50
50	—·83	—·60	1·43	—·41	—·63	2·47	1·84
75	1·08	—·78	1·86	—·41	—·63	2·90	2·27
100	1·31	—·90	2·21	—·41	—·63	3·25	2·62
130	1·55	1·15	2·70	—·41	—·63	3·74	3·11
160	1·84	1·35	3·19	—·41	—·63	4·23	3·60
200	2·24	1·63	3·87	—·41	—·63	4·91	4·28
230	2·52	1·84	4·36	—·41	—·63	5·40	4·77
260	2·80	2·04	4·84	—·41	—·63	5·88	5·25
300	3·20	2·31	5·51	—·41	—·63	6·55	5·92

[1]) *Dr. Wellmann György:* Hazánk tejtermelésének fejlődése, válsága és ennek orvoslása. Budapest. Pátria 1934. 17. l.

A kormányhatóságilag megállapított 18·5 filléres termelői tejár mellett az egy liter tejet a fővárosba történő szállítás közben terhelő összes költség lényegesen csökkenti a gazdáknak ténylegesen jutó tejárat. Az átlag 1934-ben helyt Budapest fizetett 12·37 filléres literenkinti tejárnak — a távolság szerint — 12·1—52·90%-a szállítás közbeni költségekre esik.

E számításból világosan kitűnik, hogy milyen hibás volt a távol, 200—300, sőt 300 km-en túl levő tejtermelő gazdaságoknak és tejüzemeknek a budapesti felszállításhoz törzskeretet adni.

A tengelyen történő tejszállításról hivatalos adataink nincsenek. Mindenesetre a közelebbi helyekről a tengelyen történő szállítás olcsóbb, mint a vasúti szállítás, amit igazol egyrészt a tengelyen történő felszállítás mennyiségének emelkedése és az, hogy a »milimári« tejüzemek majdnem kivétel nélkül tengelyen szállítanak fel. A tengelyen történő szállítást olcsóbbá — de nem jobbá — teszi a hűtési költségek elmaradása.

b) *A budapesti tejelosztás költsége. A »spannung«.*

A fővárosi tejelosztás költsége, a »spannung« alatt a helyt Budapesten kifizetett (18·5 filléres) termelői tejár és a (32 filléres) kicsinybeni fogyasztói kannatejár között mutatkozó különbséget értjük.

Míg a tej szállítási költsége az összes felszállító kategóriát egyforma mértékben terheli, addig a fővárosi tejelosztás költsége az egyes felszállító kategóriák szerint eltérő. Azokat a tejszállítmányokat, amelyeket a fővárosi fogyasztóknak közvetlenül — budapesti üzemi kezelés nélkül — hoznak forgalomba, a szállítási költségeken felül — a megállapított illetékeken kívül — csak az ú. n. eladási költségek terhelik. Viszont azokat a tejszállítmányokat, amelyek fővárosi üzemi kezelésben részesülnek, még üzemi és üzleti költségek is terhelik. Azonban mindkét csoportot egyformán terheli a kihitelezésekből származó kétes követelések rizikója.

A fővárosi tejelosztás költségét három részre osztjuk: *aa)* a tejnagykereskedelem, a tejipari vállalatok, illetőleg üzemek költsége és haszna; *bb)* a tejkiskereskedelem, a viszonteladók költsége és haszna és *cc)* a budapesti fogyasztói tejre kivetett illetékek.

aa) A tejnagykereskedelem, a tejipari üzemek költsége és haszna.

A mai 32 filléres fogyasztói kicsinybeni kannatej árában a legfontosabb tényező, a legnagyobb tétel a tejnagykereskedelem, a tejipari üzemek költsége és haszna: »a vállalati spannung«. Ez ma literenkint 8·4 fillér, ami a 32 filléres fogyasztói kicsinybeni kannatej árának több, mint egynegyedrészét képezi.

A következőkben vizsgálat tárgyává tesszük, hogy milyen kiadásokból, tételekből adódik ez a 8·4 filléres költség.

Az előző fejezetekben már részletesen ismertettük a tej termelő-fogyasztói útját, amelyből megismertük a tejnagykereskedelemnek, a fővárosi tejelosztásnál kifejtett tevékenységét. Most tehát a tejipari üzemeknek, mint a tejnagykereskedelem szerveinek a fővárosi tejelosztásban — a vasúti pályaudvarról, illetőleg a tejüzemből, az üzemen és a viszonteladókon, avagy saját tejkiskereskedéseiken keresztül a fogyasztók tejellátásában — való működési költségét és hasznát kell megvizsgálnunk.

A tejnagykereskedelem költségei a következő tételekből adódnak:

1. Eladási költségek	3·20— 4·26	fillér
2. Üzleti költségek	2·05— 3·36	«
3. Üzemi költségek	4·75— 5·93	«
4. Leírásokra	0·16— 1·—	«
5. Kétes követelésekre	0·02— 0·50	«
Összesen	**10·18—15·05**	fillér

egy liter tejre eső összes tejelosztási költség (illetékeken kívül).[1])

Löcherer szerint [2]) a budapesti tejvállalatok fogyasztási tejértékesítésével járó költségeinek kalkulációja az alábbiak szerint alakul:

Vállalatonkint változó, a ténylegesen értékesített tejmennyiséggel arányos terhek az összes vállalatok átlagában:

Üzemanyag	0·86	fillér
Fuvarozás (munkabérek nélkül)	0·46	«
Levélportó, posta, telefon, számlabélyeg, hirdetés, hírlap, per- és nyomtatványköltség	0·42	«
Kannajavítás	0·22	«
Épület- és berendezéskarbantartás	0·10	«
Vegyes üzleti költség	0·31	«
Adó, biztosítás	0·15	«
Üzemi veszteség	0·68	«
Bankköltség, kétes követelések	0·40	«
Épület- és berendezésamortizáció	0·96	«
Tisztviselő-fizetés	1·52	«
Munkabér, biztosítás, kereseti adó	1·84	«
Ügynöki jutalék (fiókköltség)	0·98	«
Összesen	**8·90**	fillér

A tejnagykereskedelem költségszámítása igen bőséges. Az egyes tételeknél a vállalatok számítása igen nagy különbségeket mutat, amiből arra lehet következtetni — amit már az előzőekben is többízben említettünk —, hogy az üzemek racionalizálása és általában a tejelosztási rendszer új alapokra fektetése a tejnagykereskedelem költségeit, illetőleg magát a tejellátást is jelentősen olcsóbbá tennék.

[1]) Ez összegből a 10% viszonteladói jutalékot (az ú. n. eladási költségeket) leszámítva, a nagykereskedelemnek marad: 6·98—10·79 (átlag: 8·88) fillér. Ha ehhez még a vállalatok által számított tejliterenkint egy filléres hasznot is hozzászámítjuk, 7·98—11·79 (átlag: 9·88) filléres nagykereskedelmi, üzemi költséget és hasznot állapíthatunk meg.

[2]) *Löcherer Béla:* i. m. 10. l.

A literenkinti egy filléres haszon, továbbá a leírásoknál kimutatott ugyancsak kb. egy filléres költség 6·2%-os üzleti hasznot jelent a bruttó forgalom után. Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a tejnagykereskedelemben az üzlet 3—4 nap alatt bonyolódik le; ú. n. »készpénzüzlet«.

bb) A tejkiskereskedelem költsége és haszna.

A 66.900/1933. F. M. számú rendelet 13. §-ának 1. pontja értelmében: »Az árusítói jutaléknak sem a kannából kimért, sem pedig a palacktejnél literenkint 3·2 aranyfillért meghaladnia nem szabad.«

E rendelkezéssel tehát a tejkiskereskedelem haszna maximálva lett. A továbbiakban tehát ez összegen belül levő tételeket, illetőleg a kiskereskedelem költségét és a részére jutó hasznot állapítjuk meg.

A tejkiskereskedelmet kétféle csoport alkotja. A tejipari vállalatok saját kezelésében levő tejüzemi fiók- (mellék-) üzletek és a viszonteladók (szatócsok, fűszer- és csemegekereskedők, pékek, tej- és tejtermékkereskedők).

Az előző fejezetben a tejipari vállalatok költségszámításánál az ú. n. »eladási költségek«-nél már ismertettük a tejüzemi fiókok költségszámítását (3·20—4·26 fillér tejliterenkint). Vizsgáljuk most meg, hogy a viszonteladóknak — különösen a legnagyobb számban levő szatócsoknak, fűszer- és csemegekereskedőknek — hogyan alakul a költségszámításuk.

A »Fűszerkereskedők Országos Egyesülete« szerint napi 50 liter teljestej forgalmánál a költségek: [1])

50 liter teljestej beszerzési ára à 28·80 fillér	14·40 P
Kifutófiú napibére	1·— «
Elmérés, hiány.....	0·17 «
Jegelési költség	0·30 «
Törés és üvegpótlás	0·10 «
Kihitelezés, kétes követelések	0·34 «
Vételár és költség összesen ..	16·31 P
Eladási ár	16·— «
Ráfizetés	—·31 P

Az Egyesület felemlíti — a földművelésügyi miniszterhez intézett, beadványában —, hogy az általános rezsiköltségeket (üzletbér, adók, világítás, vízfogyasztás stb.) nem is számította fel és így is ráfizetés mutatkozik.

Ha azonban az egyes tételeket megvizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek igen bőségesen számíttattak.

[1]) Az Egyesület 1932. évi január hó 1-ei állapot szerint számolt, amikor a kannatej kicsinybeni ára 34 fillér, a viszonteladói ára pedig 30·6 fillér és a viszonteladói jutalék 3·4 fillér volt. A beszerzési árat tehát 15·30 pengőről 14·40 pengőre helyesbítettük. Ugyanígy az eladási árat is — a mai árnak megfelelően — 17 pengőről 16 pengőre redukáltuk.

Közel járunk az igazsághoz, ha az 50 liter tej vételárát és az összes felmerült költséget — a mai tejárak mellett — 15·50 pengőre tesszük. Ez esetben napi 50 fillér haszon mutatkozik, ami megfelel literenkint egy fillérnek (3·87%-nak). De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a fogyasztóközönség lehetőleg olyan üzletben vásárol, ahol — a húson kívül — mindenféle élelmiszert beszerezhet s ezt házhoz is szállítják. A tej, mint mindennapos elsőrendű élelmicikk a többi élelmiszer eladási lehetőségét növeli.

cc) A budapesti fogyasztói tejre kivetett illetékek.

Az ipari tejár feljavítására szolgáló »árkiegészítő alap« a Budapesten fogyasztási tejként eladott tejmennyiség és a zárt területen levő tehenészetek által fizetett árkiegészítő járulékokból létesíttetett.

A 66.900/1933. F. M. számú rendelet 15. §-a intézkedik az árkiegészítő alap dotálásáról, illetőleg az árkiegészítő járulék fizetésének kötelezettségéről.

Ugyane rendelet 3. §-ának 1. pontja értelmében: a zárt területen levő tejipari vállalatok a tejellenőrzés költségeinek fedezésére a beérkezett tej literje után 0·2 aranyfillért kötelesek fizetni.

A földművelésügyi kormányzat a Budapesten fogyasztásra kerülő tejet literenkint 1·7+0·2 = 1·9 filléres járulékkal terhelte meg. Nem indokolt és igazságos, hogy a zárt terület fogyasztóközönségét ily »közvetett adó«-val terheljék meg, az ipari tejár, illetőleg az exportált vaj árának országos feljavítása érdekében. Ha e terhet az egész ország tejfogyasztó közönsége viseli, ha más megoldás már nincsen, akkor e teher jobban megoszolva, kisebb jelentőségű és igazságosabb. Kétségtelen azonban, hogy e nehéz probléma megvalósításának sok technikai akadálya van. Végül: »a kötött forgalom mellett ügyelni kell arra, hogy a mesterségesen fenntartott árak ne vezessenek olyan túlméretezett termelésre, amely az árszint fenntartása érdekében nem teljesíthető igényeket támaszt az állammal vagy a társadalommal szemben, mert az végül is összeomlásra vezetne.«[1])

VII. A kereslet.

1. A tejfogyasztás.

A mezőgazdasággal foglalkozó országokban a vidéken élő lakosság az élelmezéséhez szükséges tejszükségletét — legalábbis mennyiségileg — minden nehézség nélkül kielégítheti. A földműveléssel foglalkozó lakosok a saját mezőgazdasági üzemükből fedezik a tejszükségletüket. Így nemcsak a földdel rendelkező mezőgazdák, hanem a földdel nem bíró gazdasági cselédeknek, a mezőgazdasági munkásoknak, napszámosoknak és hónaposoknak is van legalább egy tehenük avagy ellátás-, konvencióképen tejet kapnak. Azok a falusi lakosok, akiknek nincsen tehenük, avagy fizetés-

[1]) Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1934. évi június hó 7-i közgyűlés elé. Budapest 1934. 169. l.

képen sem élveznek természetbeni tejjárandóságot, közvetlenül a szomszéd tehéntartó gazdától szerezhetik be a tejszükségletüket.

A nagyobb községekben és a kisvárosokban is majdnem hasonló a helyzet. Itt legfeljebb a nagyobb »tehenes gazdák« látják el a fogyasztóközönséget. Tejkereskedőt nemigen találunk; viszont azokban a nagyközségekben vagy kisvárosokban, ahol több munkás- vagy iparoscsalád is él, igen sokan kecskét tartanak, különösen a Budapest-környéki munkásközségekben és kisvárosokban.

Nagyobb probléma azonban a nagyvárosok és a sűrűn lakott ipari és bányavidékek tejellátása. E helyeken a tehéntartás legtöbbnyire már lehetetlen és a tejet itt már nem lehet a szomszéd tehéntartótól sem beszerezni, ugyanekkor megállapíthatjuk, hogy nagy különbséget találunk a városi keresetnél és az életmódnál, mint azt a vidéken élőknél tapasztalhatjuk.

A kielégítő tejellátás fontos közélelmezéspolitikai jelentőségénél fogva érthető, hogy a tejfogyasztás kérdése és az erre vonatkozó statisztika főleg a nagyvárosok és a sűrűn lakott területek viszonyaira vonatkozik. A tejellátás, a tejfogyasztás és a statisztikai felvétel és feldolgozás problémája a nagyvárosok és ipari vidékek óriási növekedésével lép előtérbe. A nagyvárosi életkörülmények megváltozásával, amely mindnagyobb nehézségeket támasztott a lakosság élelmiszerellátásánál és a fellépő keresletnél, a tejfogyasztási statisztika kiépítése és feldolgozása is szükségessé vált.

A multban nem volt megfelelő tejfogyasztási statisztika és csak újabban alakul ki egy rendszeres statisztikai feldolgozási mód. E statisztika kiépítése és feldolgozása a gazdasági életben uralkodó szempontoktól és a tejellátásnál jelentkező nehézségektől, valamint ezek kiküszöbölésére rendelkezésre álló eszközöktől függ.

Elsősorban a fejenkinti tejfogyasztás megállapítása a feladat; majd a népesség élet- és táplálkozásmódjának, valamint a népízlésnek a vizsgálata. A multban inkább csak sematikus összehasonlításokat végeztek, különösen az egyes országok és városok tejfogyasztását összehasonlítva; a különbségek okával és ezek összehasonlításával kevéssé foglalkoztak. A mezőgazdasági vidékek és a kisvárosok tejfogyasztási statisztikáját pedig — úgyszólván — teljesen elhanyagolták.[1])

A tejfogyasztásról tiszta képet csak úgy alkothatunk magunknak, ha vizsgálat tárgyává tesszük a fogyasztási különbségeket és ezek okát, valamint a lakosság táplálkozási és egyéb életviszonyait is.

A kiindulópontot tehát a hazai viszonyok, a népszokások, a táplálkozási mód ismertetése képezi.

Csonka-Magyarország napi tejtermeléséből, a »napi tejbázis«-ból egy lélekre 0·523 liter teljestej jut. Ha e fejenkinti átlagból a takarmányozásra

[1]) *W. Westphal:* »Statistik des Milchverbrauches«. Handbuch der Milchwirtschaft. Band II., Teil 1. Wien 1931. 98. l.

(borjúnevelésre) fordított, az elkallódott, a különféle tejtermékké feldolgozott és végül az exportált tejmennyiséget levonjuk, napi átlag 0·43 literes tejadagot kapunk. Tehát arra a szomorú tapasztalatra jutunk, hogy Csonka-Magyarország tejfogyasztása a hasonló fejlettségű tejgazdasággal rendelkező államok, de különösen a fejlettebb tejgazdasággal rendelkező államok tejfogyasztásához képest igen alacsony. (Svájcban átlag egy liter, Németországban 0·6 liter stb.)[1]) Hazánkban tehát a »tejkérdés« nem is annyira értékesítési, mint inkább fogyasztási probléma. Másrészt igen jellemzően megvilágítja hazánk lakosságának közélelmezési viszonyait. Amint az előzőekben kifejtettük, a mi táplálkozási viszonyaink és ízlésünk nem teszik nélkülözhetetlenné a tej és tejtermékek élvezetét, amint azt az északi és nyugati államokban tapasztalhatjuk.

A termelt tej felhasználásának, illetőleg fogyasztásának meghatározásánál az 1930. évi tejtermelési statisztikai megállapítások figyelembevételével jártunk el.[2]) A gazdák ekkor bejelentették, hogy az összeírás napján (1930. évi május hó 1-én) mennyi tejet fejtek, a termelt tejből eladás útján mennyit értékesítettek és mennyi tej maradt eladatlanul a gazdaságban.

Magyarországon a fogyasztás céljaira szolgált összesen 13,407.548 liter.[3])

A tejfogyasztás vidéken 1930-ban 22·9%-kal nagyobb volt, mint a székesfővárosban.

Budapestet és a vidéket egybefoglalva *az egész népesség fejadagja naponkint 0·42 litert tett.*

Az előző fejezetekből tudjuk, hogy a tejértékesítés nehézségeit a mindnagyobb mennyiségben jelentkező tejfeleslegek idézték elő. Tekintettel arra, hogy a tejtermelés 1930 óta nem emelkedhetett számottevően — sőt a tehénállomány csökkenése folytán a termelt tej mennyiségének is csökkennie kellett —, a mindnagyobb mennyiségű tejfölösleget a fogyasztás igen nagymérvű visszaesése idézhette csak elő.[4])

[1]) *Dr. Karl Brandt:* i. m. 144. l.

[2]) *Dr. Szöllősy Zoltán:* i. m.

[3]) E szerint a termelt évi 16,613.873 hl. tejből eladatott 8,466.154 hl, vagyis kereken 51%. A termelőknek tehát visszamaradt a termelt tej 49%-a, amelyből a termelőknél feldolgozott, illetőleg gazdasági célra felhasznált és elkallódott összesen 1,490.178 hl, vagyis a visszamaradt tejmennyiség 18%-a. A termelőknél még a fogyasztás céljára rendelkezésre állott: 6,657.541 hl (vagyis a visszamaradt tejmennyiség 82%-a).

A vidéki népesség tejszükségletére 1930-ban (és amint már kifejtettük, kb. ma is) összesen 12,125.146 hl. tej állott rendelkezésre. Ebből a mennyiségből egy vidéki lakosra (az 1931. évi január hó 1-jei népszámlálás szerint a vidék lélekszáma Budapest leszámításával 7,679.041) naponkint 0·43 liter tej jutott.

[4]) Ezt bizonyítja a hazai összes tejüzem által teljestejként forgalomba hozott évi tejmennyiség állandó csökkenése (1929-ben 1,467.437 hl. és 1933-ban már csak 1,015.815 hektoliter) és a lefölözött tejmennyiség állandó emelkedése (1929-ben 1,056.125 hl. és 1933-ban 2,018.606 hl. — *Dr. Szöllősy Zoltán:* i. m., valamint a Budapesten hivatalosan nyilvántartott és ellenőrzött fogyasztási tejeladás mennyiségének zuhanásszerű csökkenése (1929-ben 132.54 millió liter és 1933-ban 85·71 millió liter. — Lásd bővebben az 1. sz. táblázatot).

Az 1929. évben bekövetkezett gazdasági válság és az azóta állandóan romló gazdasági viszonyok a fogyasztóközönség vásárlóerejét aláásva, a tejfogyasztás mennyiségében óriási csökkenést idéztek elő.

A kereslet mérvének tehát a két legfőbb tényezője a táplálkozási szokás és a gazdasági viszonyok szabta vásárlóképesség. Sajnos, az előbbi, a szokás leküzdésére éveken keresztül kifejtett és szép eredményeket elért propaganda úgyszólván teljesen kárbaveszett a másik fontos tényező, a vásárlóképesség óriásmérvű csökkenése által.

A budapesti fejenkinti napi tejfogyasztás 1925-ben 0·24 liter volt. Ezt a céltudatos propaganda 1929-re 0·36 literre emelte fel, amelyet a gazdasági válság 1933-ra már az 1925. évi átlag alá, 0·23 literre nyomott le. Némi javulás észlelhető az 1934. évben, amennyiben a fejenkinti napi átlag 0·24 literre emelkedett (l. az 1. számú táblázatot).

A fogyasztás emelkedésének egyik főtényezője volt a budapesti tej minőségének nagymérvű javulása.

35. Külföldi városok napi fejenkinti tejfogyasztása.[1])

1926.	Luzern	0·90
1926.	Zürich	0·60
1926.	Genf	0·55
1928—1930.	Bécs	0·48
1928—1930.	Essen	0·47
1928—1930.	Koppenhága	0·45
1928—1930.	Hamburg	0·43
1928—1930.	Amsterdam	0·40
1928—1930.	Frankfurt	0·37
1928—1930.	Königsberg	0·37
1928—1930.	München	0·36
1928—1930.	Budapest	0·35
1928—1930.	Stettin	0·35
1928—1930.	Nürnberg	0·35
1928—1930.	Stuttgart	0·35
1926.	Mannheim	0·33
1926.	Frankfurt a. M.	0·32
1926.	Königsberg	0·32
1927.	Berlin	0·30
1928—1930.	Drezda	0·27
1928—1930.	Köln	0·26
1928—1930.	Boroszló	0·25
1926.	Kiel	0·25
1926.	Hannover	0·25
1926.	Essen	0·25
1926.	Köln	0·25
1926.	Lipcse	0·25
1928—1930.	Erfurt	0·21
1926.	Boroszló	0·20
1926.	Magdeburg	0·19
1926.	Bréma	0·18

[1]) Az 1926. évi adatok: *dr. Karl Brandt:* i. m. 23. l. és az 1928—1930. évi adatok: *dr. Szöllősy Zoltán:* »Magyar Statisztikai Szemle« X. 1932. évf. 2. sz.

A 35. számú táblázatból kitűnik — amit Beukemann részletes vizsgálatokkal bebizonyított —, hogy a városok lakosságának a száma nincsen összefüggésben a fejenkinti tejfogyasztás nagyságával. Ellenben kétséget kizárólag bebizonyosodott, hogy egy város tejfogyasztása a lakosság jólététől függ, amit a jelenlegi budapesti helyzet a legjobban igazol.

Amint a város lakosainak a jóléte az illető város össztejfogyasztását befolyásolja, úgy az egyes háztartások, családok jóléte az illető háztartások, családok tejfogyasztásának nagyságára gyakorol igen nagy befolyást.

A jólét és a tejfogyasztás közötti összefüggést úgy az angol, mint a német statisztikai adatok igazolják.

36. Hamburgi családok tejfogyasztása (a háború előtt).[1])

Havi jövedelem Márka	A háztartásban élők száma	Napi tejfogyasztás egy háztartásban	egy lélekre jut
		liter	
200	2·00	—	—
300	4·53	1·13	0·25
550	4·61	1·84	0·39
1.000	5·41	2·52	0·46
1.800	6·94	4·58	0·66
3.600	7·54	6·33	0·81

1907-ben a Németbirodalomban 525 munkáscsaládnál az összes háztartási kiadások 5·2%-a és az élelmiszerbevásárlás értékének 10%-a a tejbeszerzésre fordíttatott. Ugyanekkor 218 hivatalnokcsaládnál 3·8, illetőleg 10·3%-kal szerepelt a tej beszerzésének költsége.[2])

A londoni tejfogyasztás — Reiv szerint — fejenkint és évente: a munkásoknál 22·7—54·2 liter, a középosztálynál 113·5—177·2; és a felső osztálynál 140·8 liter.

Ez adatokból is láthatjuk, hogy a különböző jövedelmű családoknál a tej beszerzésére fordított kiadásnál mily nagy különbségek vannak.

Sajnos, nekünk fogyasztási statisztikánk nincsen. Dr. *Illyefalvi* I. Lajos, a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója 1930-ban 50 munkáscsalád fogyasztási adatainak átlagából megállapította, hogy napi egy liter (tehát fejenkint 0·25 liter) volt a tejfogyasztás.

1929. júliusában egy öttagú munkáscsalád heti szükséglete a következő volt: [3])

Élelmiszer	29·30	pengő (38%)
Tüzelés és világítás	5·08	«
Háztartási cikkek	4·62	«
Ruházkodás	13·68	«
Lakás	10·32	«
Egyéb	12·24	«
Összesen	**75·24**	pengő

[1]) *Dr. Karl Brandt:* i. m. 150. és 151. l.

[2]) *Dr. Karl Brandt:* i. m. 150. és 151. l.

[3]) *Dr. Illyefalvi I. Lajos:* »Tíz év Budapest székesfőváros életéből a világháború után.« Budapest 1930. 521. l.

Tehát ez adatokból megállapíthatjuk, hogy egy munkáscsalád az összes kiadások 3·65%-át, az élelmiszerbevásárlás értékének pedig 9·37%-át a tej beszerzésére fordította.

Az eddigiekben a tejfogyasztást befolyásoló két legfőbb tényezővel az általános népi szokással és a fogyasztók vásárlóerejével ismerkedtünk meg. Az egész kisszámú hazai statisztikai adat alapján azonban csak igen hozzávetőleges képet alkothatunk a tejfogyasztásunkról. A továbbiakban — a kitűzött célnak megfelelően — a tejfogyasztás mértékét befolyásoló többi tényezőt tesszük vizsgálat tárgyává.

Míg a tejtermelés és a felszállítás ingadozásáról világos képet alkothatunk, addig a kereslet, a fogyasztás ingadozását csak hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg.

A friss teljestej fogyasztása nagyjából az időjárás függvénye és igen nagy ingadozásokat mutat úgy egy esztendő leforgása alatt, valamint az egyes évszakok szerint. Természetesen, hogy a fogyasztás ingadozásairól tiszta képet alkothassunk, szükség lenne megfelelő, pontos fogyasztási, statisztikai felvételre. A megbízható fogyasztási statisztikai adatok gyüjtésére a tejnagy- és kiskereskedelem hivatott. Sajnos, a mi kereskedőinknek ily tudományos segédeszköz fontossága iránt édes-kevés érzékük van.

A német, különösen a berlini statisztikai felvételek és adatok szerint a teljestej-fogyasztásra az időjárásnak van a legerősebb befolyása. Az időjárás befolyásánál — a berlini adatok szerint — a legintenzívebb kihatása van a nyirkos, nedves, hűvös időjárásnak. Ez igen erős mértékben csökkenti a tejfogyasztást. Viszont a száraz időjárás, legyen az meleg vagy hideg, a tejfogyasztást emeli. Tehát a hőmérsékletnek s így az évszakoknak is kisebb befolyását tapasztalták Berlinben, mint a levegő páratartalmának.[1])

A hőmérsékletnek, különösen a meleg időnek a tejfogyasztásnál inkább a tej minőségére, mint mennyiségére van kihatása, amennyiben nyáron s általában a meleg időben nagyobb mértékben keresik a pasztőrözött palacktejet.

A pasztőrözött palacktej fogyasztása három év alatt 35%-kal, a kétharmadára esett vissza. Ez is bizonyítja a fogyasztóközönség vásárlóerejének óriási hanyatlását.

Ugyancsak ezt bizonyítja az egészen lefölözött tej fogyasztásának — valószínű — nagymérvű emelkedése is. 1934-ben a teljestejként eladott össztejmennyiség 16·2%-a volt.

Az időjárás mellett jelentékeny tényezőt képviselnek a heti ingadozások is. Általában a hét elején emelkedik, hogy vasárnapra — különösen nyáron — visszaessék. (Weekend.)

[1]) Van több élelmiszer, amelyeknek a fogyasztási nagysága az időjárás függvénye. Pl. a csokoládé fogyasztásának csúcspontja a száraz, fagyos időben van. — *Dr. Karl Brandt:* i. m. 144. és következő lapok.

Különös jelentőségű nyáron a vasárnapi kereslet a fővárosi ligetekben, gyermekjátszótereken és a sportpályáknál.

A hónapok végén is némi hanyatlás észlelhető, aminek az a magyarázata, hogy a Budapesten élő lakosság jelentékeny része havi fixfizetésből él.

Az őszi tejfogyasztás mennyiségét a nyaralásból visszatérők megszokása is befolyásolja, amennyiben ezek a vidéken a fejés után egy-két órával nyers-, avagy tőgymeleg-tejhez szokva, nem szívesen fogyasztják a 24—48 órás, üzemileg »agyonkezelt« tejet.

2. A tejfogyasztási propaganda.

A tej minőségi tárgyalásakor megismertük a teljestejnek, mint élelmiszernek az emberi táplálkozásnál betöltött fontos hivatását. A tej azonban nemcsak a legtermészetesebb és legtöbboldalú élelmiszer, hanem relatíve a legolcsóbb is. Ennek bizonyítására számos összehasonlító vegyelemzést és élettani kísérletet végeztek, amikoris a tejet a többi élelmiszer tápanyagtartalmával és ennek hatásfokával hasonlították össze.[1])

Az a gondolat, hogy a tejfogyasztásnak és a tejtermékfogyasztásnak híveket szerezzenek — tekintettel e termékeknek az említett nagy előnyeire —, kettős meggondolásból keletkezett:

Elsősorban megállapítható, hogy a népegészségügy egyik fontos feladatával, a táplálkozás kérdésével, a közélelmezéssel foglalkozni kell, mert a háborúban és a háború után — még a győztes államokban is — a tejhiány rémes következményeit tapasztalták. Nagyon fontosnak találták a táplálkozás említett kiváló tulajdonságainak az ismeretét a népesség körében minél jobban elterjeszteni, hogy ezáltal minél szélesebb körben a gyermekek, valamint a felnőttek helyes táplálkozását elérjék és hogy e természetes táplálkozás által a népet egészségessé és erőssé tegyék.

A második szempont nemzetgazdasági. Ismeretessé vált, hogy általában a mezőgazdaságban, így a tejgazdaságban is túlprodukció mutatkozik. E túlprodukció pedig az államok önellátási elvénél, rendszerénél fogva nem talál külföldi piacot. A feleslegek megfelelő elhelyezésére tehát a belföldi piacok felvevőképességét kellett emelni.

Tehát e két szempont szem előtt tartásával 1918 óta a legtöbb európai állam és az Amerikai Egyesült-Államok, valamint más államok is meg-

[1]) *Müller—Lenhartz* szerint: Egy liter teljestej kalória-tápértéke egyenlő: 475 g csontnélküli borjúhús, vagy 525 g csonttal mért. marhahús, avagy 500 g tojás kalória-tápértékével. *(Dr. Karl Brandt:* i. m. 151. l.) Tehát már ez adatokból is megállapíthatjuk, hogy a test táplálásához szükséges kalória-mennyiséget a legolcsóbban a tejben vásároljuk meg.

szervezték a tejfogyasztási propagandát. E tejpropagandaszervek a feladatuk keresztülvitelére minden modern eszközt felhasználnak.[1])

A propaganda minden országban kettős irányú: egészségügyi és gazdasági. A jelenben főleg a gazdasági irány domborodik ki jobban.

A tejpropaganda tevékenységét igen helyesen »kollektív agrárreklám«-nak nevezhetjük.[2]) Ugyanis a gazdasági élet nagymérvű átalakulása az érdekcsoportokat a kooperációs munka irányába terelte. E kooperáció hívta életre az egyes termelési ágak termékének propagandáját, a »kollektív reklámot.« Amint az elmondottakból megismertük, különösen a mezőgazdaságnál, a mezőgazdasági termények és termékek értékesítésénél van a kollektív reklámnak igen nagy jelentősége. A mezőgazdasági kollektív reklám sine qua non-ja a mezőgazdasági termények és termékek standardizálása és kifogástalan jó minősége. A kollektív agrárreklám alkalmazása és a kifogástalan, jó standardminőségű tej és tejtermékek forgalombahozatala terén az Egyesült-Államok állanak az első helyen. (Pl. baktérium-standardszámok, vajminőség stb.)

Csonka-Magyarországon az »Országos Tejpropaganda Bizottság« 1927. évi január hó 18-án alakult meg a földművelésügyi minisztériumban.[3]) Előzetesen az »Országos Magyar Gazdasági Egyesület« és az »Országos Tejgazdasági Szövetség« a tejfogyasztás fokozása céljából indítandó országos akció elvi és anyagi eszközeit megfelelően biztosították.

37. A budapesti városi tejellátó üzemek 1934. évi tejeladási aránya évszakok és tejminőség szerint (%-okban).[4])

Hónap	Kannatej	Palacktej	Kórházi tej	Akció-tej	Összesen	A felszállítás %-ában	Egészen lefölözött tej	Visszáru
Február	81·5	9·2	5·0	4·3	100·0 (209.061)	75·8 (274.476)	16·4	2·5
Május	82·5	9·5	4·3	3·7	100·0 (245.433)	76·3 (321.601)	14·9	4·2
Augusztus	83·6	9·1	4·4	2·9	100·0 (196.776)	69·7 (282.018)	17·4	5·5
Október	82·3	9·8	5·2	2·7	100·0 (200.365)	74·5 (268.917)	16·1	4·35
1934. évi átlag .	82·4	9·5	4·7	3·4	100·0 (212.909)	74·3 (286.753)	16·2	4·2

[1]) *Dr. Moriz Ertl:* »Bedeutung der Milchpropaganda im allgemeinen und insbesondere im Österreich.« Internationaler Milchwirtschafts Kongress. Koppenhága 1931. III. 112. lap. *Ch. Clement* a tejfogyasztási propaganda tevékenységét a következőkben javasolja *(Ch. Clement:* »Organisation der Propaganda für den Milchverbrauch.« — X. Weltkongress für Milchwirtschaft. Róma. — Milano 1934. IV. 3. I.)

1. Az összes országokban felállítandó egy »tejpropaganda-szerv«.

2. A fogyasztóközönség megfelelő felvilágosítása a tej tápértékéről és a többi élelmiszerrel összehasonlítva, az olcsó voltáról.

3. A tej termelésének és kezelésének kifogástalansága, hogy ezáltal a közönséget a tejfogyasztásra bátorítsa.

4. Egy nemzetközi propagandahivatal felállítása.

[2]) *Dr. Matolcsy Mátyás:* i. m. 112. és következő lapok.

[3]) »A magyar tejpropaganda egy éve.« Az Országos Tejpropaganda Bizottság végrehajtóbizottságának a nagygyűlés elé terjesztett I. évi jelentése. Budapest, 1928.

[4]) A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet adataiból kiszámítva.

A Bizottság megalakulása után elsősorban szükségesnek látszott a nagyközönség legszélesebb rétegének figyelmét a tejfogyasztás fontosságára felhívni.

Másodsorban a tejtermelő gazdákat kellett a tej tiszta, higiénikus kezelésére kioktatni.

Mozgóképszínházakban tartott vetítettképes előadások, a munkásoknak és az ifjúságnak tartott előadások, valamint a Vöröskereszt Egyletnek a vidéken tartott előadásai és a rádióban a tejről tartott előadások, mind hozzájárultak a tejfogyasztás növeléséhez.

A tejpropaganda legjobb terrénumának az iskola bizonyult. Itt tejmajálisok rendezésével és tejtáplálási kísérletekkel értek el szép eredményeket.

Új, a külföldön sem ismert propagandaeszköz volt, hogy az anyakönyvi feljegyzések alapján minden újszülött gyermek szülőjének, a csecsemők tejjel való táplálására vonatkozó orvosi tanácsokat egy levelezőlap nyomtatványon megküldték.

A Bizottság működésének a célja kétféle irányban jelöltetett meg. Egyfelől közvetve, plakátok, nyomtatványok, előadások útján felhívni a figyelmet a tej és tejtermékek fogyasztására és ezáltal emelni ezek fogyasztását, másfelől közvetlenül odahatni, hogy nagyobb testületek, közületek stb. a tej és tejtermékek fogyasztását nagyobb mértékben felkarolják. Ez utóbbit az iskolai tej megszervezésével, a hadsereg tejfogyasztásának emelésével, a vasúti állomásokon higiénikus frisstej árusításával és a vasúti étkezőkocsikban yoghurt árusításával, illetve ennek propagálásával igyekeztek elérni.

A Bizottság költségeit a földművelésügyi minisztérium támogatásán kívül a tejipari és tejkereskedelmi vállalatok és a tejtermelők hozzájárulása fedezi.

Az »Országos Tejpropaganda Bizottság« tevékenységének igen szép eredménye volt. Sajnos, ezt az eredményt — amint már mondottuk — nagymértékben lerontotta a gazdasági válság elmélyülése.

A Bizottság utóbb az O. T. B.-ba olvasztatott be, amellyel azelőtti aktivitását nagyrészt elveszítette. Csak ismét önálló szervként és kellő dotáció mellett, az új tejelosztási rendszer meghonosítása után tudná működését hatályosan folytatni.

Tejellátási rendszerek.

Külföldi városok tejellátása.

A tej tápértékének és a közélelmezésben betöltött fontos hivatásának felismerése a nagy fogyasztóközpontok tejellátását elsőrendű közélelmezési és egészségügyi problémává avatta. A háborúban és a háború utáni években a tejellátás nehézségei az eddigi tejelosztási rendszerekben mélyreható változásokat idéztek elő. Az összes államok elősegítették — okulva a szomorú tapasztalatokon — a belső tejtermelés növelését és a tej minőségének a megjavítását. Ez időtől kezdve az összes érdekeltek intenzívebben foglalkoztak a nagyobb fogyasztási gócpontok megfelelő tejellátásának újjászervezésével. Az egyes kormányhatóságok és városok megfelelő jogszabályokat alkottak a tej minőségi standardizálására és a tejforgalom szabályozására, hogy a nagyvárosok fogyasztóközönségének a jó minőségű tej fogyasztása iránti bizalmát felkeltsék. Ez intézkedések nemcsak a tejfogyasztást, hanem a védővámokkal és egyéb állami szubvenciókkal támogatott tejtermelést is óriási mértékben megnövelték.

A nagyvárosok megfelelő mennyiségi és minőségi tejellátása tehát most már jómederben haladt és biztosítottnak látszott. Azonban rövid egy-két év leforgása alatt, a mindinkább növekvő tejfeleslegek és az ezek által lemorzsolódott tejárak a tejtermelésben, de különösen a tejértékesítésben súlyos zavarokat idéztek elő. Ezért tehát az összes államok az önellátási elv további fenntartása mellett, az új helyzetnek megfelelően rendezkedtek be és e szerint igyekeztek nagyvárosaiknak tejellátását, az adott viszonyokhoz képest, különböző rendszerekkel megszervezni.

A legnehezebb probléma volt a nagyvárosi friss (fogyasztási) teljestejpiac megszervezése és ennek az ipari tej árromboló hatásától való megóvása. E tekintetben első helyen az Amerikai Egyesült-Államok városai állanak.

Megállapíthatjuk, hogy az összes országokban arra törekszenek, hogy egységes országos árszabályozás mellett rendezzék a tej- és tejtermékpiacot és az egységes országos árszabályozásba illesszék bele az egyes nagyvárosok fogyasztási tejellátását. Az egységes árszabályozást fokozatosan kiterjesztik az összes tejtermékekre.

1. Az Amerikai Egyesült-Államokban.

Az amerikai gazdasági krízist talán a tejgazdaság bírta ki a legtovább. Később, 1932—1933-ra már ez is súlyos válságba jutott. Egyes vidékeken csak 4 fillért (egy centet) kaptak quartonkint (egy quart = 1·136 liter) a fogyasztási tejért a farmerek. Ez alacsony tejár idézte elő a mindgyakrabban kitört tejharcot és tejsztrájkot. New York és Wisconsin államok tejellátása annyira veszélyeztetve volt, hogy törvényes rendelkezésekkel szabályozták a tejárakat. A liberális felfogású amerikai gazdasági élet eddig ezt nem ismerte.

Az eddigi is igen magas tehénlétszámot a farmerek még tovább növelték. Az általános gazdasági válság következtében a takarmányt és a borjút sem tudták megfelelő áron értékesíteni s így a tejtermelést növelve, a tejfeleslegek még nagyobb arányban növekedtek. A farmerek az alacsony tejárak miatt mindinkább a közvetlen értékesítést keresték, ami a »Middlemen«-ek, a tejkereskedők és tejszövetkezetek tönkremenését idézte elő.[1])

A válságot súlyosbította, hogy a kedvezőtlen gabona- és gyapotárak következtében a búza-, tengeri- és gyapottermelő gazdák is mindinkább áttértek a tejtermelésre és ezáltal a régi tejtermelő zónákban működő tejgazdaságok elől elzárták szokott piacaik egy részét. Ezért a piacok rendezése végett igen sok államban körzeti jellegű megállapodások történtek, amelyek a fogyasztási tejárak szabályozására szolgáltak. A megállapodások szabályozzák a termelői, viszontelárusítói és fogyasztási árakat. Ezek a megállapodások később kötelezővé váltak.

A tejtermékeket előállítók az egész Egyesült-Államok területére egységes árszabályozást vezettek be. A kormány 1933-ban a vajpiacon és a sajtpiacon (50 millió kg) intervenciós vásárlásokat végzett és a felvásárolt készleteket a munkanélküliek között osztotta szét.[2])

Az Egyesült-Államok városainak tejellátási rendszereinek tudományos összefoglalása az általánosság síkjában mozog. E rendszerek elsősorban a fogyasztási tej árának stabilizációjából indulnak ki.

A fogyasztási tej árának stabilizációját többféle módon lehet végrehajtani: [3])

1. a felesleg közvetlen csökkentésével; vagy

2. a fogyasztási tejárra ható felesleg befolyásolásának a csökkentésével.

---

[1]) Tejtermelők Budapesti Szövetsége tájékoztató közlései tagjai részére, 1933. IX. 7. l.

[2]) *Dr. Fellner Kálmán:* »A legújabb külföldi intézkedések a tejkérdésben.« Budapest, Pátria. 1934. 9. és 10. l.

[3]) Prof. *Leland Spencer* és *Karl Vogt Cornell* (University Ithaca, N. Y. U. S. A.): »Wege der Milchpreisstabilisierung.« — Blätter für Landwirtschaftliche Marktforschung. 1932. (III. évf.) 7. szám.

Az első módnak, vagyis a felesleg közvetlen csökkentésének két módja van:

a) alapmennyiség-tervezet (Grundmengen-Plan) és

b) szerződéses-tervezet (Vertrags-Plan).

Mindkét tervezet a termelés időszakonkénti változásait a felesleg csökkentésével óhajtja szabályozni s ezáltal a termelői tejárat emelni.

3. Az »Árosztály-terv« (Preisklassen-Plan) a következő két utat tűzte ki: elsősorban a feleslegnek a fogyasztási tejárra gyakorolt befolyását csökkenteni és másodsorban a termelő által szállított tejet különböző árosztályokba besorozni.

2. Németországban.

A német tejtörvény által 1934. év elején életrehívott »Deutsche Milchwirtschaftliche Vereinigung«-gal, mint a birodalmi tejelosztás központi irányító szervével a kötött gazdálkodás minden viszonylatban bevezetést nyert.

A tejtermelők és a tejkereskedelem külön-külön úgy szakmai, mint körzeti szervezeteket létesített, amelyek csúcsszervezete (a Vereinigung) összefoglalja a tejtermelésben, kereskedelemben és iparban érdekelt összes tényezőket. Igen fontos szerepet tölt be a központi piacrendezési szervezet: a »Rechsstelle für Milcherzeignisse, Öle und Fette«, amelynek feladata a piacok ellátásának központi szabályozása.

Németország tejgazdaságának átszervezése és az ezzel szoros kapcsolatban álló zsírellátás tervszerű megoldása máris jelentős eredményeket hozott (a legfontosabb mezőgazdasági termékek értékesítési indexe 21%-kal emelkedett, az állati termékeké pedig 27%-kal).[1])

Bajorországban a kormány 1934. évi január hó 1-étől kezdve megtiltotta a termelőknek, hogy a több, mint 200 lakossal rendelkező városokban a tejet közvetlenül a fogyasztónak adják el; ezzel e városokra a teljes üzemkényszert vezette be. A rendelet indokolása szerint, a gazda termelő legyen és ne kereskedő, ha pedig mint eladó szerepel, akkor meg kell felelnie azoknak a feltételeknek, amelyeket a kereskedőktől megkövetelnek.[2])

Königsberg tejellátása.[3])

Königsberg tejellátásának ismertetése azért bír jelentőséggel, mivel a »Königsberger Molkereigenossenschaft« (K. M. G.) a legelső volt Németországban, amely már 1927-ben kontingentálta a teljes tej felhozatalát és az ipari tejként és fogyasztói tejként szétválasztott tejárat — azaz a fogyasztói

[1]) *Dr. Fellner Kálmán:* i. m. 8. és 9. l.

[2]) A Tejtermelők Budapesti Szövetsége értesítője. 1934. III/a. 4. l.

[3]) *Hans Mcsolff:* »Die Neuorganisation der Königsberger Milchmarkts.« Blätter für Landwirtschaftliche Marktforschung. III. évf. (1932.) 7. szám. 287. l.

és ipari tejárfizetést — bevezette. A kontingenst a kisfogyasztású hónapokban (augusztus—november) eladott fogyasztási tejmennyiség és az ez időben termelt tejmennyiség alapján állapította meg. Az összes tejfelesleget ipari tejárban számolta el és lehetőleg nem engedte be a városba.

De nemcsak azért bír jelentőséggel Königsberg tejellátási rendszere, mert a fenti rendszert (a fogyasztó-tejpiac izolálását) legelőször vezette be, hanem azért is, mert e rendszer a németországi városok tejellátásánál iskolapéldául szolgált s igen sok városban bevezetést nyert.[1])

A pasztörizálási kényszer elrendelésével és az árszabályozással megszűntek a városi tehéntartók és a közvetlenül a fogyasztóknak eladó tejtermelők árzavarásai.

Az összes érdekeltek a fogyasztói és ipari tejpiac szétválasztására törekedtek. A felesleges tejfelszállítás megszűnik az érték nélküli tejmennyiségeknek — a város lehető elkerülésével — a vidéki kiegyenlítő üzemekben való feldolgozása által. Egyidejűleg az üzemi tejkezelés és tejelosztás — a lehető legkevesebb tejközpontban való — centralizálását is keresztülvitték, hogy ezáltal az üzemi költségeket csökkentsék, a tejkiskereskedőknek a tejelosztást egyenletessé és egységessé tegyék és ezáltal, valamint a tejtermelés különösen intenzív ellenőrzése által a tej megfelelő jó minőségét is biztosították.

A »K. M. G.« mind több kiegyenlítő-üzemet szervez, amelyek egyrészt a tej túltermelését, a tejfeleslegeket mindenkor felfogják és másrészt a városban az egyes időszakokban fellépő nagyobb tejszükségleteket pótolják. A szövetkezetnek 1932-ig a városon kívül 16 kiegyenlítő-üzeme volt. A városban — a tejháború idején — 7 üzemet vásárolt meg, amelyeket azonban leállított. A város déli részének tejellátására megvásárolta az »Ostdeutsche Molkerei« üzemét, amelyet mint második központot tart üzemben.

A további igyekezet a tej minőségének megjavítására irányult. A »Milchverband« 1932-ben 20.000 tehenet tartott állandó minőségi ellenőrzés alatt. A »K. M. G.« viszont lelkiismeretes higiéniai ellenőrzés alatt tartja az üzemeit.

Összefoglalva *a reform következményei* a következők voltak:

1. A tejtermelési ingadozások kiegyenlítése. A tejnek a tavaszi tejtermelés alapján megállapított fogyasztási tejkontingensek szerinti fizetése főleg a borjaztatás idejére gyakorolt igen nagy befolyást. Ezáltal a tejtermelési ingadozásokat korlátozták és az árromboló tejfeleslegeket csökkentették.

---

[1]) A königsbergi tejpiac kimondottan ipari tejtermelő övezetben fekszik. 286.000 lakosának évi tejfogyasztása 29—32 millió liter. E mennyiség 90%-a 20—30 km-es zónából jön fel. A 30 km-es zóna tejfölöslege háromszorosa volt a város szükségletének. A tejkereskedelem ennek folytán igen erős volt és jól keresett. Még 1927—1928-ban 32 városi tejüzem és tejnagykereskedő, 9 vidéki tejüzem és egész sereg tejkiskereskedő, városi tehenészet, a piacra közvetlenül szállító tejtermelő és a városi tejellátó üzemeknek szállító kisebb vidéki tejüzem volt.

2. A tejfelszállítási ingadozások kiegyenlítése. A fogyasztási tejmennyiség kontingentálása egyúttal a tejfelszállítási ingadozások kiegyenlítéséhez is vezetett, amely Königsberg tejellátásának költségeire igen nagy hatással volt. Míg 1922-ben a »K. M. G.« tejfelszállítási ingadozása 248%-os volt, addig ez 1931-ben már csak 44%-os lett. Ez az idényszerű ingadozás már normális és ú. n. »szükséges felesleg«-ként szerepelt.

3. A tejfelszállítás gazdasági szempontból. A felszállítási ingadozások kiegyenlítése messzemenőleg alátámasztást nyert annak a lehetőségével, amit a fogyasztási tej felhozatalánál a kiegyenlítőüzemek gazdasági szempontból előidéznek. A »K. M. G.« a fogyasztási tejfelszállítást csak a legelőnyösebb, vagyis legszállítóképesebb tejtermelőktől és tejüzemektől veszi át, dacára annak, hogy a tej fizetését (árát) az egész felszállító területre egységesen szabályozta. Azok a termelők, akik fogyasztási tejkontingenssel rendelkeznek, de a racionális tejfelszállítás alapján csak ipari tejet szállítanak, a fogyasztási tejkontingensüknek megfelelő mennyiség után fogyasztási tejárat kapnak.

5. A tejfeleslegek előnyös értékesítése. A kiegyenlítő zóna kiépítése által az ipari tej a termelőhely tőszomszédságában levő kiegyenlítő üzemben a legelőnyösebb módon tejtermékké dolgoztatik fel s legtöbb esetben mint »Tilsiti-sajt«, már teljesen érett állapotban kerül a városba és megfelelő osztályozás után a fogyasztóhoz.

5. A kapacitás kihasználása, a tejértékesítés kiterjedése és a felesleges kiadások csökkentése. A »K. M. G.« által leállított üzemek és az üzemi centralizáció, valamint a két működésben levő üzem kapacitásának teljes kihasználása által a felesleges kiadások óriási mértékben lecsökkentek. Ugyanekkor a tejértékesítés volumenje is megnövekedett. A »K. M. G.« 1925. évi 3·4 millió liter évi fogyasztási tej eladása 1931-re 14·5 millió literre emelkedett. A felszállított tejmennyiség 75%-a fogyasztási tejként adatott el. A tejet terhelő kiadások 1925-ről 1931-re 45%-kal csökkentek.

6. A tejminőség javulása. Az eddig állandóan kifogásolt tejminőség az újjászervezéssel rendkívüli módon megjavult. A beteg tehenek tejét nem engedték be a városba. (Eleinte napi 6000 liter tejet.) A streptococcusos vizsgálati leletek az eddigi 16%-ról 2%-ra csökkentek. Gümőkóros tejet pedig már egyáltalán nem találtak. A tej szennytartalma 50%-kal kisebb lett. A pasztörizálási kényszer bevezetése által a tej minősége óriási mértékben megjavult. Sőt, dacára a fogyasztóközönség csökkenő és igen gyenge vásárlóerejének, a palacktejfogyasztás az 1927. évi 178.000 literről 1930-ban 1,904.987 és 1931-ben 1,775.000 literre emelkedett.

Az újjászervezésnek a tej árára és a spannungra is nagy hatása volt, amennyiben megóvta a fogyasztási tejárat az ipari tejártól, az idényenként jelentkező feleslegek árromboló hatását kiegyensúlyozta és végül az összes érdekeltek legteljesebb megelégedését kiváltó tejárat és spannungot stabilizált.

Berlin tejellátása.[1])

Berlin tejellátásában a legnagyobb szerepet a »Milchlieferungs-Gesellschaft m. b. H.« (M. L. G.) viszi, amelyben 330 nagy- és kis tejkereskedő egyesült és amely Berlin vasúti tejfelszállításának kb. 74%-át tartja a kezében. Naponta 200.000 liter tejet közvetlenül a tejüzemekből és napi 600.000 litert a saját tejüzeméből ad át a tejkiskereskedőknek. Az »M. L. G.« Berlinben 13 üzemmel rendelkezik. Ez üzemek egyrészt a társaság tulajdonában vannak, másrészt pedig a társaság érdekeltségébe tartoznak. A szervezete igen jó. Az elszámolás, elosztás és más adminisztrációs munka egy központi irodában történik.

A második legnagyobb tejipari vállalat: a »C. Bolle A.-G.«, amely naponta 150.000 liter tejet szállít fel Berlinbe. E mennyiség legnagyobb hányada közvetlenül a tejtermelőktől származik. A részvénytársaság vidéki gyüjtő- és hűtőtelepekkel rendelkezik. Jellemző e vállalatra az üzemrendszere, amelyen keresztül az egész tej- és tejtermékforgalmát lebonyolítja. E célból különleges 230 db kocsival (Bollewagen) és 150 saját tejkiskereskedéssel, tejüzemi fiókkal rendelkezik. A tejfiókokban tejet, tejtermékeket, margarint, csokoládét és gyarmatárut is árusít, ami által a rezsiköltséget relatíve csökkenti. Saját tehenészettel (Schweizerhof) is rendelkezik.

A többi tejellátó szerv: a »Milchwirtschaftsbetrieb der Stadtgüter G. m. b. H.«, amelynek Weiseusse-ben van egy 50.000 literes tejüzeme és amely az »M. L. G.«-vel a városi értékesítés terén együtt dolgozik. Több vidéki tejipari vállalat és néhány mezőgazda-tejtermelő által létesített »Frischmilchversorgung Berlin C. G. m. b. H.«, amely az »M. L. G.«-vel karöltve dolgozik és a tejkereskedőkkel is üzleti összeköttetésben áll.

A berlini tej kis- és nagykereskedők legnagyobb része a »Vereinigten Berliner Milchhändler e. V.«-be tömörült. E mellett még van egynéhány tejkereskedői egyesület is, amelyeknek tagjai üzemileg kezelt tejet hoznak forgalomba.

Ezek mellett — a főleg kiskereskedelmi vállalatok mellett — még mezőgazdasági érdekeltségű szervezetek is vannak: 1. Az »Interessengemeinschaft märkischer Milchproduzenten G. m. b. H.« Ez a társaság a saját tagjaitól és más tejtermelőktől veszi át a tejet és adja tovább tejnagykereskedőknek. Ez főleg elszámoló, értékesítő és garanciát vállaló társulás, amely a tagoktól az üzemrezsiköltségekre tejliterenkint meghatározott összeget szed be, amelyet évvégén elszámol s a jövedelem szerint visszafizet. A szervezet hűtőtelepeket rendez be a jóminőségű tej szállításához.

2. A »Brandenburger Molkerei G. m. b. H.«, amely társaságban kb. 80 Berlinbe tejet felszállító tejipari vállalat egyesült; főleg Brandenburgból, Pomerániából és Mecklenburgból. Hivatása üzemileg kezelt tej szállítása.

[1]) *Dr. Karl Brandt:* i. m. és *W. Westphal:* »Organisation der städtischen milchversorgung«. Wien, 1931.

1930. évi augusztus 8-a után létesített tejelárusító üzletek számára a forgalmazott tejmennyiség alsó határát napi 80 literben, a többiekre nézve pedig napi 50 literben állapították meg. Ezenkívül Berlin területére elrendelték a pasztörizálási kényszert, amelynek értelmében Berlin területén a »minősített-tej« kivételével tejet csak pasztőrözött állapotban lehet a fogyasztásra eladni. Egyidejűleg megállapítást nyert, hogy a fogyasztási tejnek legalább 2·7 zsírszázalékának és 1·029 q fajsúlyúnak kell lennie.

Jelenleg Berlinben szigorú intézkedések vannak a hivatalosan megállapított tejárak betartására. Úgy a tejdrágítást, mint a tejár alákínálását a legszigorúbban büntetik. A tejtörvény ezekben az esetekben fogházbüntetést és korlátlan pénzbüntetést ír elő.

A tejfogyasztás fokozására irányuló propaganda a berlini iskolákban is szép eredményeket mutat fel. Berlinben az iskolai tejfogyasztásban résztvevő tanulók tábora napról-napra nő. (1934. első felében kb. 60.000 volt.)

A berlini statisztikai hivatal kimutatása szerint Berlin 1932. évben 340·8 millió liter tejet fogyasztott, ami átlag naponkint 930.700 liter fogyasztásnak felel meg. A fejenkinti és naponkinti tejfogyasztás, ami 1928-ban még 0·27 liter volt, 1932-ben 0·22 literre esett vissza.

3. Ausztriában.

Bécs tejellátása.[1])

Ausztria tejgazdasága óriási lendületet vett a háború óta. Korán felismerték ott, hogy ez országot fekvése, éghajlata, alpesi legelői, marhafajtái és földbirtokeloszlása erre predesztinálják. A tejben, tejtermékekben a háború utáni években még bevitelre szoruló kis Ausztria napjainkig céltudatosan, tervszerűen oly fokra fejlesztette, vámokkal védte tejgazdaságát, hogy ma már exportra szánt tekintélyes feleslegei vannak. Míg 1924-ben még 39 millió schilling értékű tejterméket importált, külkereskedelmi mérlegének tejtermék fejezete 1933-ban a kedvezőtlen áralakulás ellenére is 4·7 millió schillinggel aktív.

Ausztriának 1932-ben 1,200.000 drb tehene évi 2000 liter tejprodukcióval 2·5 milliárd liter tejet ad, melynek összértéke (egy litert 25 garassal számítva) 625 millió schillinget képvisel. Ez az összeg az osztrák közgazdaságban első helyen áll.

A termelt tejnek több, mint a fele frisstejként értékesül, kb. egymilliárd liter az évi ipari tejmennyiség. A tejfeldolgozás legnagyobbrészt szövetkezeti

---

[1]) *Dr. Gratz Ottó:* »Ausztria tejgazdaságának helyzete és tervgazdálkodási intézkedései a tejgazdaság terén.« Szövetkezeti Szemle VII. (1933. évi) évf. 3. sz. — *Dr. Fellner Kálmán:* i. m. — Szövetkezeti Szemle VIII. (1934. évi) évf. 9. sz. — Tejtermelők Budapesti Szövetsége értesítői.

kézben van és az összes tejmennyiség hozzávetőlegesen 65%-a szövetkezeti úton kerül feldolgozásra.

Ausztria háború utáni tervszerű tejgazdasági fejlesztési programmjának sarkalatos pontja volt, hogy különösen Alsó-Ausztriában nagy, modern kiegyenlítő üzemeket létesített, melyekben a Bécsben nem szükségelt tej feldolgozást nyert. Népszövetségi kölcsönt vett e célra igénybe és 22 kiegyenlítő üzemet állított fel.

Attól az időtől kezdve, amikor Ausztria is belépett a vajexport-országok sorába, a tej értékesítésénél ugyanazok a nehézségek támadtak, amelyekkel mi is évek óta küzdünk. A különböző intézkedések vége ott is a kötött tejforgalom bevezetése lett.

Az új 1934. évi augusztus hó 17-i tejtörvényben felállított forgalmi korlátozások lényegükben megegyeznek a mi kötött tejforgalmunk általános elveivel. Az új törvény rendeltetése főképen a termelésnek olyan irányítása, hogy az a belföldi fogyasztás, valamint a külföldi értékesítés lehetőségeit figyelembe vegye. Ennek érdekében a tejforgalmat termelői kontingensek megszabása útján akként kívánja szabályozni, hogy az egyes fogyasztási piacokra csak annyi tej felhozatalát engedélyezi, amennyit az előreláthatóan tényleg felvenni képes.[1])

Megállapítja a fogyasztási és ipari tej forgalmát.

A törvény második része tartalmazza a bécsi tejpiac rendezését és a tejforgalom szabályozását célzó intézkedéseket. E szerint a földművelésügyi miniszter minden év október hó 1-éig egy szállítási tervet (Belieferungsplan) készít, amely a következő naptári évben a bécsi piacra vonatkozóan érvényes.

A törvény széleskörű ellenőrzési jogot biztosít a tejforgalmi hivatalnak úgy a szállítókkal, mint az átvevőkkel szemben. Felhatalmazza a földművelésügyi minisztert az ipari tej termelői irányárának a megállapítására, amelyeket a feldolgozó üzemek kötelesek betartani. Végül felhatalmazza a földművelésügyi minisztert, hogy a fogyasztási tejet szállítókat a fogyasztási tejként eladott mennyiség után árkiegészítő járulék fizetésére kötelezze.

A törvény 1934. évi október hó 1-én lépett életbe.

Bécsben a három legnagyobb tejipari vállalat, illetőleg üzem: 1. »*Niederösterreichische Molkerei*«, amelyet 1900-ban alapítottak s jelenleg 160 vidéki tejszövetkezetet egyesít magába. Napi forgalma 150.000 liter tej. 2. »*Wiener Molkerei*«, szövetkezet, amelyben a nagytejtermelők egyesültek; napi kb. 110.000 liter tejforgalommal. 1880-ban alapították külföldi mintára. 3. »*Molkerei der Milchindustrie A.-G.*«, napi 120.000 liter tejforgalommal.

E három nagyvállalaton kívül: a »Vereinsmolkerei«, »Aktienmolkerei« (35—40.000 literrel); Alpenmilchzentrale Kuchl bei Salzburg« (25.000

[1]) *Dr. Valkó Rudolf:* »Az új osztrák tejtörvény.« Köztelek 1934. évf.

literrel) és még három napi 25.000 liter forgalmú tejvállalat. Ezeken kívül 125 tejkereskedő, akiknek 23 szép és nagy tejüzemük van a három nagyvállalaton kívül, az összes tejbehozatal kb. 40%-a jut a többi vállalatra.

A bécsi tejnek ezelőtt csak 8%-a nem lett üzemileg kezelve, a többi 92%-át az üzemekben megvizsgálták, tisztították, osztályozták és pasztörizálták (tartós pasztőrözéssel és mélyhűtéssel). Az üzemileg kezelt tejért 3—4 Groschen-nal többet fizettek a kötött forgalom előtt.

A tejelosztás Bécsben legnagyobbrészt a tejipari vállalatok fiókjaiban és kisebb hányadban a tejkereskedők üzleteiben történik. A forgalomba került tejmennyiségnek több, mint a félmennyisége palackozva kerül a fogyasztóhoz. Körülbelül 7000 tejkiskereskedés (és viszonteladó) van, tehát 250 lakosra jut egy tejeladási hely. A tejforgalom, de különösen a minőség ellenőrzését a városi »Vásárhivatal« (»Marktamt«) látja el. Minden kerületben (21 kerület van) naponta 12 tejmintát vesznek. Az ellenőrzés majdnem kizárólag csak a hamisításokra terjed ki. Egészségügyi (bakteriológiai) vizsgálatokat csak igen ritkán eszközölnek, azonban a tej forgalombahozatalának higiéniájára szigorúan felügyelnek.[1])

A bécsi tejfelszállítás 1928-ban naponta átlag 800.000 liter volt, amelyből egy lélek átlag 0·40 liter tejet fogyasztott.

1933-ban a napi átlagos felszállítás 745.000 liter volt. Ebből 582.000 liter fogyasztási és a többi (22%) ipari tejként értékesült. A felszállítás 1932. évhez képest évi 500.000 literrel emelkedett, viszont a fogyasztás 10%-kal esett vissza.

A tejértékesítési bajok enyhítése céljából az új osztrák tejtörvény 1935. évi január hó 1-étől kezdve a tejtermelést, illetve a tejszállítást kontingentálni fogja. A Bécsbe irányuló tejszállítás naponta meghaladja az egymillió litert, amivel szemben az osztrák főváros napi tejfogyasztása 1934. év végére már csak körülbelül 600.000 liter és a bécsi termelés kb. napi 40.000 liter. Ennek a nagy feleslegnek a csökkentése céljából a bécsi tejszállítást egyelőre napi 793.000 literre korlátozzák, úgyhogy előreláthatólag 24%-os ipari tejmennyiséggel lehet számolni.

4. Olaszországban.[2])

Olaszországnak 1918-ban 2,080.000 tehene volt. 1930-ban 2,388.581. A termelt tej mennyisége 1933-ban 46 millió hektoliter, vagyis hatmillióval több, mint 1926-ban.

---

[1]) *W. Westphal:* »Organisation der städtischen milchversorgung und des milchverkehres.« Handbuch der Milchwirtschaft. Band II. Teil Wien. 1931. 159. és 160. l.

[2]) *Dr. Gratz Ottó:* »Olaszország tejgazdasága.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1934. évi) évf. 10. szám. 91—93. l.

A legfejlettebb a tejgazdaság északon, az Alpesek lejtőin, völgyeiben, de különösen a Pó-síkságon. Lombardiában, a kitűnő mezőgazdasági viszonyok mellett egy ha-ra 1—1·5 tehén jut. Itt termelik a legtöbb tejet (20 millió hl-t). Ezt lehetővé teszi a Pó-síkságnak az öntözésre berendezett nagymérvű takarmánytermelése. A tejelésellenőrzés pár éve erősen folyamatban van.

A termelt tej kétharmadrészét sajttá dolgozzák fel. A sajtgyártás kb. 10.000 sajtodában történik. Ezek közül aránylag kevés a »nagyüzem«, a kis sajtodák sajtjait központilag érlelik.

A vajgyártás erősen fejlődésben van s a vajimport visszafejlődőben.

Hatalmas az északolasz, kivált a lombard kondenztej, tejpor, kazein ipar.

A tejtermelés értékét 3200 millió lírára becsülik. Méltányolva a tejgazdaság óriási közgazdasági jelentőségét, a kormány az oktatásra és kísérletezésre, kutatásra nagy figyelmet fordít.

Az olasz tejgazdaság az utolsó években beállt hatalmas fejlődését kétségkívül nem kis részben a fasiszta organizációnak is köszönheti. A tej és tejtermékek nemzeti fasiszta egyesülésében (»Federazione nacionale Fascista del Latte, Dirivati e affini«) tömörül ma 10.000 tejipari vállalat, melynek 30.000 alkalmazottja s évi kétmilliárd líra termelése van. 1927 óta minden fogható törvényes eszközzel dolgozik ez a szövetség a tejipar érdekében. Ugyancsak a fasiszta uralom alatt számos, a tejgazdaság és ipar előmozdítását célzó törvény alkottatott.

A városi tejellátás, kivált délen, még nem rég úgy bonyolódott le, hogy az utcán fejve, egyenesen a tőgyből szolgálták ki a vevőt kecske- vagy tehéntejjel. 1930-ban még csak 6 városi tejellátó üzeme volt Itáliának, 1932-ben már 16 s 1934-ben 18 volt. A legnagyobbak a római és a milánói napi 2000 hl forgalommal. Az olasz inkább gyümölcs- és főzelékfogyasztó s csak most kezdik a tejet jobban népszerűsíteni, gazdasági és egészségügyi szempontoktól vezérelve. A mindinkább növekvő idegenforgalom is szükségeli a korszerű tejellátást a városokban.

Az olasz városok fogyasztási tejének kérdését a nemrég megjelent »Regolamento sulla vigalauza igienica del latte destinato al consumo diretto« rendezte.[1])

Az olasz városokban csak tartós hevítéssel pasztőrözött tej hozható forgalomba, az is csak palackokban. Kannatejet csak nagyfogyasztó kaphat, elsősorban kórház és nagykereskedő.

Az olasz városokban csak fogyasztási tejüzemeket találunk, a feldolgozó üzemek vidéken vannak. Az olasz kormány elősegítette, hogy a városokban központi tejtelepek létesüljenek. Ezeket a telepeket a városok építik és rendszerint a városból bérlik azután az új telepeket a tejipari, tejtermelői és tejkereskedelmi érdekeltek.

[1]) *Hajdú Hugó:* »Fogyasztási tej Olaszországban.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1934. évi) évf. 10. sz. 94. l.

Eddig a következő városok rendezkedtek be erre a monopolisztikus magánkézben levő, városi felügyelet alatt működő rendszerre: Róma, Milánó, Nápoly, Monza, Lecco, Busto, Arsizio, Brescia, Vicenza, Legnano, Temi, Genova, Albenga, Savona, Bologna, Foggia, Mondovi, Palermo, Pescara, Pietro, Liqure, Párma, Spezia stb.; a legelső üzem Nápolyban létesült, ezt követte a milánói.

A régi tejvállalatokat a mai monopolisztikus rendszer bevezetésekor kártalanították. Vállalatukat a felbecsült értéken vették át a konzorciumok, a régi vállalatok tulajdonosai pedig igen jó javadalmazással helyezkedtek el a konzorciumokban.

Az olasz városok tejellátási rendszere — Mannheimén kívül — a többi városokétól — a monopolisztikus rendszer, az »egy tejközpont« meghonosításával — tehát lényegesen eltérő. Az olasz városok tejellátási rendszere megvalósította a higiénikus és racionális városi tejellátást. Kétségtelen, hogy e rendszer meghonosításakor mélyen belenyúltak a szabadkereskedelembe, sőt a felesleges tejipart és a nagykereskedelmet a városi tejellátásból teljesen kirekesztették, de ez intézkedéssel a fogyasztóközönség, valamint a nemzetgazdaság érdekeinek tettek eleget.

Róma tejellátása.[1])

Azelőtt a vasút Rómába 24 órai távolságról is szállított tejet. Ma 20—30 km-es körzetből látják el a várost tejjel. Azok a mocsarak, melyek azelőtt időszakonkint elviselhetetlenné tették Róma klímáját, — nincsenek többé. Lecsapolták őket és ezeknek a helyén olyan vegetációt létesítettek, mely, párját ritkítja még Olaszországban is. A lecsapolt területen létesült tejgazdaságok látják el Rómát tejjel.

Rómában is, mint a többi olasz városban a legszigorúbb tejmonopólium van és az olasz főváros tejellátását egyetlenegy tejüzem, a »Consorzio Lazziale Produtori Latte S. A. Concessionaria della Centrale del Latte Roma« végzi. Ezt a mintaszerű és legmodernebb módon berendezett tejüzemet az érdekelt gazdák anyagi hozzájárulásából létesítették, de az üzemet Róma városa tartja fenn. A tejmonopólium útján lehetővé vált Róma tejellátását a legkorszerűbb módon és viszonylag a legkisebb kezelési és elosztási költségek mellett megoldani. A termelői és fogyasztói tejárat a termelői érdekeltség meghallgatásával a kormány állapítja meg.

---

[1]) *Hajdu Hugó:* »Fogyasztási tej Olaszországban.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1934. évi) évf. 12. sz. 114., 116. l. — és Tejtermelők Budapesti Szövetsége tájékoztató közlései tagjai részére, 1934. VII. szám. — És a helyszínen szerzett tapasztalatok és adatok alapján.

A római tejellátás szabályozásával és a tejárak hatósági megállapításával kapcsolatban gondoskodás történt arról is, hogy a tejpiacot káros tejfeleslegek ne terheljék. Ezért a védett tejpiacra való tejszállítást a kormány a szerzett jogok alapján engedélyhez kötötte. A tejszállítási engedélyekben nem a szállítható tejmennyiséget, hanem a tehénlétszámot állapították meg az 1934. évi január hó 1-i helyzet alapján. Törzskeretül tehát ott a tehénlétszám szolgál és az engedélyezett számú tehenek tejét mindenki közelebbi korlátozás nélkül szállíthatja Rómába és azért teljes egészében megkapja a megállapított termelői tejárat.

A tej jó minőségének biztosítása céljából a Róma tejellátásában résztvevő tehenészetek egészségügyi szempontból hatósági ellenőrzés alatt állanak és úgy az istálló épülete és berendezése, mint a tehenek ápolása és fejése, továbbá a tejkezelés tekintetében bizonyos előírt követelményekhez kell alkalmazkodniok. A tej minőségének messzemenő megjavítását szolgálja a »minősített tej« termelése, amely Róma környékén nagyon elterjedt.

A Latte Centrale — úgy, mint a többi olasz városi tejellátó üzem — tartósan hevített pasztőrözött palacktejet hoz forgalomba. Kannatejet csak kórházaknak szállít. Napi forgalma 160—170.000 liter, ebből fogyasztási tej 140.000 liter. A tej átlag zsírtartalma 3·6%.

A termelőhelyről a tej begyüjtését egy vállalkozóra bízták, aki 700 gazdaságból 50 autóval szállítja be a tejet a vállalat telepére. Az autók Róma környékéről a 20—30 km-es körzeten belül az összes tejszállító gazdaságokba elmennek, az e távolságokon belül központokba szállítják a tejüket és ott rakják át a tejüzem autóira. Menetrendszerűen, naponta kétszer járja be minden autó a körzetét. A tej beszállítására szolgáló kannákon rajta van a termelő neve és a kannák sorszáma.

A városi tejelosztást ugyanaz a vállalkozó végzi másik 30 autóval. Rómában 600 elosztóhelyen mérik a tejet. Az áru szétosztását az autók a legtávolabbi viszonteladónál kezdik és onnan a Centrale irányába haladva végzik. Elv az, hogy az autó mennél kevesebb utat tegyen meg megterhelés nélkül. Az autók 10 órán belül végeznek a tejkihordással és az edény összegyüjtésével.

A 80 autó naponta 4000 km utat fut be.

A Latte Centrale körülbelül 40 tisztviselővel és 300 munkással dolgozik. A munkásoknak a fele nő, 120 munkás a tej beszállításával és szétosztásával foglalkozik.

A római tejüzem a legmodernebb szellemben van berendezve és a fővárosi tejüzemek tekintetében mintaképül szolgálhat. A termelői tejár Rómában 1934-ben 80 centisimó (26 fillér), a kicsinybeni, fogyasztói tejár 135 centisimó (45 f), a viszonteladói jutalék 20 centisimó (6 f) és a spannung — szállítással együtt — 35 centisimó (11 f) volt.

Milánó tejellátása.[1])

Milánóban — épúgy, mint Rómában — tejmonopólium van. Egy 1929. évi május hó 9-én létesített tejközpont (Societá anonima Generale Centrali Latte Milano) van. Ezt a város építette és egy konzorciumnak adta bérbe. A tejellátást a termelők konzorciuma, a »Consorcio Produttori Latte« látja el, amelynek taglétszáma négy esztendő alatt 300-ról 600-ra emelkedett. A 600 tejszállító kezén 32.000 darab tehén van, 80 millió Líra értékben. A napi tejtermelés átlagban 300.000 liter, amelynek évi értéke 60 millió Líra. Egyes tejtermelők kezén 10—200 darab tehén van. A tejtermelő gazdák 30.000 hektár területen gazdálkodnak és 10.000 egyént foglalkoztatnak.

A jelenlegi helyzet megszervezése a termelők konzorciumának köszönhető, amely a termelés irányítása mellett a vegyi és higiéniai ellenőrzést is ellátja. Utóbbit a tejközponttal karöltve. Az ellenőrzés az istállótól kezdve egész a fogyasztóig elkíséri a tejet. Az erkölcsi kényszer és elismerésen kívül az anyagi kényszer és honorálás is hathatósan hozzájárult a higiénikus jó tejtermeléshez és kezeléshez. Utóbbi a prémiumok adásával animálja a jobb minőségű tej termelésére és a higiénikus tejkezelésre a gazdákat.

Milánóban is — úgy, mint Rómában — kártalanították a régi tejvállalatok tulajdonosait.

A tejközpont 17 km-es körzetből napi 200—210.000 liter tejet vesz át a termelőktől, ebből a központ telepére érkezik 180.000 liter tej.

A termelőktől a tejet két turini gyártmányú, egyenkint 6000 liter ürtartalmú alumínium tank-autó szállítja be a vállalat központi telepére. Ezenfelül 100 lovaskocsi, melyekhez 300 ló áll rendelkezésre, szállítja a tejet. A tejmennyiség felét a tankok szállítják, a másik felét 50 literes kannákban a fogatok.

A tej szétosztását a városban 50 könnyű teherautó végzi. A fogyasztók a városban levő 1012 elárusítóhelyen szerezhetik be tejszükségletüket.

Az összes tej félliteres és egyliteres palackokban pasztőrözve kerül forgalomba, a szétosztóhelyek útján. Kannatejet csak kórházak kaphatnak, a város külön és kivételes engedélyével. Kannatejforgalmuk összesen napi 4000 liter. A fogyasztásra el nem adott tej kint marad a termelőhelyen, ahol a vállalat legközelebbi feldolgozóüzeme dolgozza fel. A vállalat öt ilyen feldolgozó (kiegyenlítő) üzemmel rendelkezik. Ezek az üzemek 15 km-es körzetben vannak. Legjelentősebb közöttük a Locate Triulzi, mely mind-

[1]) Konsorzium der Milchproduzenten und Milchzentrale Mailand: »Die Milch der Stadt Mailand von Erzeuger zum Verbraucher.« Verlag: S. A. P. P. I. A. Mailand 1934. *Hajdu Hugó:* »Fogyasztási tej Olaszországban.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1934. évi) évf. 11. szám 103. l.; — és a helyszínén kapott felvilágosítások, adatok és szerzett tapasztalatok.

össze 11·25 km távolságra van a központi teleptől. A visszárut is itt dolgozzák fel. Az ipari tejből és a visszáruból vajat, sajtot, kazeint, túrót és yoghurtot készítenek.

A vállalatnak 60 tisztviselője, 300 munkása és 100 munkásnője van. A telep kapacitását teljesen kihasználják. A tejszállítással együtt kb. 1000 embert foglalkoztat (a kötött forgalom előtt 200 személyt).

A tejközpont egy saját kezelésben levő ellenőrző- és propagandairodát tart fenn a viszonteladók érdekében. E mellett egy propagandafolyóiratot is kibocsát.

A tejtermelői árat egy külön »komissio« állapítja meg, a szomszédos zónákban eladott tej ára alapján.

Milánóban az évi fejenkinti tejfogyasztás 95 liter, napi 0·26 liter.

A városi egészségügyi hivatal kimutatása szerint: míg 1929-ben 1250 tífusz-megbetegedés volt, addig 1930-ban már csak 250 eset fordult elő, ami 80%-os javulásnak felel meg és a tökéletes, higiénikus pasztőrözött tejfogyasztás javára írandó. Ugyanennek tulajdonítják a csökkenő gyermekhalandóságot is. 1929-ben 100 csecsemőhalálesetből 20 bélhurut következtében halt meg, 1932-ben ez arány 2·1-re csökkent. — Végül kimutatták, hogy naponta 12 millió kalóriával többet fogyasztanak a város lakosai a tejközpontban kezelt tejben ennek fennállása óta.

Milánóban a tej kicsinybeni, fogyasztói ára 1934-ben 1·10—1·40 líra, átlag 1·20 líra.

Ebből: 70·0 centesimo a termelőé,
25·0 » a vállalaté,
20·0 » a viszonteladóé,
2·5 » a városé a telepbérletért,
2·5 » a termelőé hűtési térítés címén.
Összesen 1·20 líra, a spannung tehát igen alacsony.

5. *Franciaországban.*

Párizs tejellátása.[1])

Párizs napi tejfogyasztása kb. 1,100.000 liter. Ebből az üzemek forgalmaznak 800.000 litert. Ez a mennyiség több, mint 300 km-es körzetből érkezik a fővárosba, mintegy 300 szállítótól (termelő és szövetkezet); a fejenkinti és naponkinti tejfogyasztás tehát kb. 0·24 liter (4·5 millió Párizs lakossága).

A tej éjfél és hajnali 4 óra között érkezik be a pályaudvarokra. A városi szétosztás pedig 4—7 óra között történik, amikor is a kiürített kannákat a tejeskocsik azonnal visszaszállítják az üzemekbe. A palackozott tej Párizs

[1]) *Kovács Éva:* »Franciaország tejtermelése dióhéjban.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1934. évi) évf. 14. szám. 134. l.

tejfogyasztásának csak 5%-át képezi. A fogyasztási tej ára Párizsban 1934-ben literenkint 1·40 frank, amelyből átlag 60 centimes a termelői tejár (Párizstól való távolság szerint), 0·20 frank a viszonteladói jutalék és 0·80 frank az üzemi kezelés költségeinek a fedezésére és a vállalatok hasznára jut. A fölözött tej árusítása ugyanolyan szabadon folyik, mint a teljestej forgalma. A tej minősége ellenőrzés alá esik. A vállalatok és a kereskedők egyesületileg végzik az ellenőrzést.

Párizs tejellátásában résztvesznek még a közvetlenül fogyasztóhoz szállító gazdaságok is. E tejmennyiségnek azonban csak állatorvosi ellenőrzés mellett tuberkulinozott és állandóan vizsgálat alatt álló tehenek által termelt és abszolút tisztán kezeltnek kell lenni; ellenkező esetben nem hozható forgalomba. Épen ezért kötelező az ilyen közvetlenül beszállított tejnek a gazdaságban + 4 C°-ra való lehűtése.

Az üzemileg kezelt tejmennyiség 50%-a tartós, vagy lassú (65 C°-on) pasztőrözés, 30%-a gyors pasztőrözés (3—5 percig 82—85 C°-on) után kerül forgalomba, a fennmaradó 20%-ot gyorsan, igen magas hőfokon pasztőrözik.

1932-ben a tej és tejtermékek fogyasztásának emelése érdekében tejpropaganda hivatal létesült, amely megszervezte az iskolásgyermekek tejtáplálását is. 1934-ben pedig nagyszabású tejgazdasági kiállítást rendezett Párizsban.

Irodalom.

Brandt Károly dr.: »Der heutige Stand der berliner Milchversorgung.« Berlin 1928.

Békessy Jenő: »A tenyészállatimportok szüksége és hatása állattenyésztésünkben. Budapest 1934.

v. Bogár János dr.: »Tejszövetkezetek a tejértékesítés szolgálatában.« Budapest 1934.

Brinkmann Th.: »Aus dem Betrieb und der Organisation der Amerikanischen Landwirtschaft.« Berlin 1927.

Czettler Jenő dr.: »Mezőgazdasági szociálpolitika.« Budapest 1913.

Czettler Jenő dr.: »Agrárpolitika.« (Kincsestár.) Budapest 1932.

Clement Ch.: »Organisation der Propaganda für den Milchverbrauch.« X. Weltkongress für Milchwirtschaft. Róma—Milano 1934. IV. k.

Clement Ch.: »Anmerkungen zur Organisation der Propaganda für den Milchverbrauch in einigen Ländern.« Róma—Milano 1934.

Clevisch A. dr.: »Die Versorgung der Städte mit Milch.« Hannover 1909.

Düssing Miksa: »Tejszövetkezeteink mai működése és jövő hivatása.« Szövetkezeti Szemle VII. (1933. évi) évf. 10. sz.

Erőss Frigyes: »Tej- és vajértékesítési adatok 1932—1934. évekről.« Budapest 1935.

Erti Moriz: »Bedeutung der Milchpropaganda im Allgemeinen und insbesondere in Österreich.« Internationaler Milchwirtschafts Kongress 1931. Koppenhága 1931. 3. rész.

Fodor Ferenc dr.: »Magyarország gazdasági földrajza.« Budapest 1924.

Fellner Kálmán dr.: »A legújabb külföldi intézkedések a tejkérdésben.« Budapest 1934.

Fővárosi Közlöny (Budapest székesfőváros hivatalos lapja) különböző évfolyamai.

Gratz Ottó dr.: »A tej és tejtermékek.« Budapest 1925.

Gratz Ottó dr.: »A tejtermelés és kezelés bakteriológiája és hygiéniája.« Budapest 1929.

Gratz Ottó dr.: Tejgazdasági zsebkönyv különböző évfolyamai.

Gratz Ottó dr.: »Termeljünk tiszta, jó és egészséges tejet.« Budapest 1934.

Gratz Ottó dr.: »Ausztria tejgazdaságának helyzete és tervgazdálkodási intézkedései a tejgazdaság terén.« Budapest 1933.

Gratz Ottó dr.: »Olaszország tejgazdasága«. Tejgazdasági Szemle XIV. évf. 10. sz.

Grenczer Béla dr.: »A tejértékesítésnek és közfogyasztásra kerülő tej ellenőrzésének időszerű kérdései.« Budapest 1929.

Gerlei Lajos: »Gyakorlati tapasztalatok a tej termelésének és értékesítésének a minőség javításával kapcsolatos vonatkozásairól.« Budapest 1929.

Handbuch der Milchwirtschaft I. 1., 2., II. 1., 2. stb. kötete. (Willibald Winkler.)

Hunkár Béla dr.: »Tapasztalatok Budapest székesfőváros tejellátása köréből.« Budapest 1929.

Hubay Örs dr.: »A tejüzemek egészségügyi ellenőrzéséről.« »Népegészségügy« 1933. 7—8. sz.

Hajdu Hugó: »Fogyasztási tej Olaszországban«. Tejgazdasági Szemle 1934. 10., 11. és 12. sz.

Illyefalvi I. Lajos dr.: »Tíz év Budapest székesfőváros életéből a világháború után.« Budapest 1930.

Inkey Pál báró: »A tej minőségének javítása.« Budapest 1929.
Kozma Dénes: »A tejkereskedelem ellenőrzése.« Budapest 1906.
Képviselőházi értesítők.
»Kereskedelmünk és iparunk«, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara kiadásai. Budapest.
Kiss Zoltán és *Kállay József:* »Az élelmiszerárusítás rendészetének jogszabályai.« Budapest 1932.
Kovács Éva: »Franciaország tejtermelése dióhéjban.« Tejgazdasági Szemle XIV. (1924. évi) évf. 14. szám.
Keresztény Gazdasági és Szociális Párt agrárprogrammja.
»Köztelek« különböző évfolyamai.
Konsortium der Milchproduzenten und Milchzentrale Mailand: »Die Milch der Stadt Mailand von Erzeuger zum Verbraucher.« Mailand 1934.
»Kamarai Közlöny.« A budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivatalos lapja különböző évfolyamai.
Löcherer Béla: »A tejkérdés igazi arculata.« Mezőgazdasági Közlöny 1932. évf. 10. sz.
Lichtenberger B. dr.: »Die Versorgung mit Konsummilch.« Handbuch der Milchwirtschaft. II. kötet 1. rész. Wien 1931.
Matolcsy Mátyás dr.: »Agrárpolitikai feladatok Magyarországon.« Budapest 1934.
Mészáros József dr.: »A hazai tejellenőrzés adatai.«
Magyar Statisztikai Évkönyvek.
»Magyar Statisztikai Szemle« különböző évfolyamai.
M. kir. központi statisztikai hivatal adatai.
Magyar Kiviteli Intézet adatai.
Millig Ádám: A székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet története. (Kézirat.)
Mosolff Hans: »Die Neuorganisation des königsberger Milchmarkts.« »Blätter für landwirtschaftliche Marktforschung.« 1932. III. évf. 7. szám. Berlin 1932.
»Népegészségügy« különböző évfolyamai.
Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentései.
Országos Tejgazdasági Bizottság adatai.
Országos Tejpropaganda Bizottság: »A magyar tejpropaganda egy éve.« Budapest 1928.
Pirkner: Magyarország földművelése.« Budapest 1896.
Peter: »Milchwirtschaftliche Betriebslehre.« Berlin 1923.
»Statisztikai Havi Közlemények« különböző évfolyamai.
Sal Gyula dr.: »Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből.« Budapest 1932.
Steinecker Ferenc dr.: »A mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításáról szóló 1895. évi XLVI. t.-c. és a vonatkozó jogszabályok magyarázata.« Budapest 1906.
Steinecker Ferenc dr.: »A tej közforgalmának ellenőrzése és a tejhamisítás megtorlása.« Budapest 1912.
Strösznер Ödön dr.: »A pasztőrözött tej és annak bakteriológiai ellenőrzése.« Budapest 1931.
Strösznер Ödön dr.: »Jelentés a székesfővárosi Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet 1933. évi működéséről.« Magyar kórház III. évf. 9. szám.
Spenczer Leland és *Cornell Karl:* »Wege der Milchpreisstabilisierung.« Blätter für landwirtschaftliche Marktforschung 1932. (III.) évf. 7. szám.
Szarvasmarhatenyésztő Egyesületek Szövetsége adatai.
Szöllősy Zoltán dr.: »Magyarország tejipara és tejgazdasága.« Magyar Statisztikai Szemle X. évf. 2. sz.
Szöllősy Zoltán dr.: »Tejipari üzemeink.« Magyar Statisztikai Szemle XI. (1933. évi) évf. 2. sz.
»Szövetkezeti Szemle« különböző évfolyamai.
Székesfővárosi Statisztikai Évkönyvek.
Székesfőváros VIII. Közélelmezési és IX. Szociálpolitikai ügyosztályainak adatai.

Székesfőváros Vásárcsarnokainak évkönyvei.
Székesfőváros Vásár- és vásárcsarnokai Igazgatóságának adatai.
Székesfőváros Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet adatai.
Tejgazdasági világkongresszusok kiadványai.
»Tejgazdasági Szemle« különböző évfolyamai.
Tejtermelők Budapesti Szövetségének adatai.
Tejtermelők Budapesti Szövetsége tájékoztató közlései tagjai számára.
Világhy Károly: »A tej termelési költsége és termelői ára.« (Kézirat.)
Valkó Rudolf dr.: »Az új osztrák tejtörvény.« Köztelek. 1934. évf.
Winkler Willibald: Handbuch der Milchwirtschaft.« Wien 1930—32.
Westphal W.: »Statistik der Milchverbrauches.« Wien 1931.
Westphal W.: »Organisation der städtischen Milchversorgung und des Milchverkehres.« Wien 1931.
Weiser István dr.: »A tej kémiája és biológiája.« Budapest 1929.
Wellmann Oszkár dr.: »Szarvasmarhatenyésztési adatok.«
Wellmann György dr.: »Hazánk tejtermelésének fejlődése, válsága és ennek orvoslása.« Budapest 1934.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55329/1954. sz.

Felelős kiadó: dr. Ilyefalvi I. Lajos.